Madan
2497

The Ordinary Edition
of Grotius de Veritate Ana. 1660

New label and title: the next three leaves are leaves of the Oxf. 1650 edition (* 2–4, but *1 the old Oxf. 1650 title is torn off).

Then follows a reprint of (1) the preface of 1650 and 2) the text of the treatise 3) the Anacephaleosis.

~~Then~~
Then are tacked on the actual sheets of the 1650 Annotationes, with the odd little index to the Oxf. 1639 Jewel's Apologia!! All this is 1650 printing.

F. Madan July 13. 1921

GROTIUS de VERITATE RELIG. { Cum Notis.

J. C. Robertson
from Dr. Griffith,
July 1872.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS

CHRISTIANÆ.

Editio decima additis annotationibus, in quibus teſtimonia.

OXONII

Impenſis J. WEB, & Ed. FORREST.

Ann. Dom. M DC LX.

D.

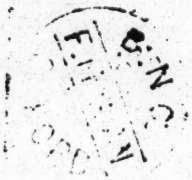

TYPOGRAPHUS

LECTORI.

PRodierunt olim ex Officina nostra Amplissimi Clarissimiq; Viri HUGONIS GROTII *de Religione Christiana libri VI. quibus ita solide atq; evidenter salutaris nostræ fidei, adversus quoslibet Christini nominis hostes, causam egit, & veritatem patrocinatus est, ut & palmam aliis antehac in eadem*

materia versatis præripuisse, & Christianum orbem totum demeruisse censeatur. Nunc tanti Viri ANNOTATA *damus, quæ jam pridem Lutetia Parisiorum, una cum librorum textu, in lucem emisit. Sed ut Amico Lectori ratio editionis hujus nostræ tota constet, & quid præstiterimus, rectius intelligatur, de toto opere hoc habendum erit. Editionem Parisiensem una cum priore nostra sedulo contulimus, ut si quid forte posteriores Magni Auctoris curæ aut adjecissent, aut immutassent, id ingenue & candide fateremur, ac ne fraudem aut impostruram, quorundam exemplum & turpissimam*

mam consuetudinem imitati, facere velle videremur, nota aliqua aut asteriſco legentium oculis ſubiiceremus. Sed poſt accuratam & ſedulam in hac re operam, nihil additum, nihil immutatum, nihil innovatum, poſteriorémq; è priore noſtra ita ad verbum expreſſam invenimus, ut non tam ovum ovo ſimile, aut lac lacti, ac proinde genuina & legitima unius parentis proles utraq; habenda. Præterea in ipſis ANNOTATIS hiſce, una cũ paginarum numero (quem ſolum Pariſienſis & Leydenſis Editio dum exprimit, ſuſpenſum & intricatum relinquet lectorem) texuit, quem noſtra peperit Officina

ficina, applicato, etiam linearum expreſſimus, ut quærendi labore & faſtidio attentum Lectorem levatum, & properantem gemino compendio adjutum dimitteremus. Errata Typographica quæ in illa ſeſe offerebant, ſedulo ſuſtulimus, & in noſtra hac, quantum humana poteſt induſtria, ita cavimus, ut quam emendatiſſima tandem lucem aſpiceret, & Chriſtianorum manibus tereretur. Addenda, in calcem libri à Typographo Pariſienſi rejecta, nos ſuis locis inſeruimus, ut quæ ſeorſim antea inveſtiganda, nunc legentium oculis ultro ſeſe offerant. Hæc erant, quæ breviter admonuiſſe, ratio muneris noſtri

noſeri poſtulare videbatur. Tu habe Lector benevole, & conatibus atq; induſtriæ noſtræ quantum potes fave. Oxon. 13. Kal. Decemb. CIↃ IↃC. L.

G. W.

AD LECTOREM

ASſertorem Chriſtianiſmi, ſtrenuum ſanè & nervoſum, Hugonem Grotium *de Veritate Religionis Chriſtianæ, recenti typorum, nec (uti ſperamus) infelici obſtetricatu, in lucem denuo jam tandem emiſimus. Qui Iudæorum. Paganorum, & Turcarum vires & lacertos, in ipſos Authores, docto pietatis artificio armavit. Sacræ paginæ, & Chriſtianorum dogmatibus ex ipſorum adverſariorum ſcriptis, per longam ſeculorum ſeriem, infinitâ diligentiâ & judicio per luſtratis, authoritatem & pondus conciliavit. Quantæ molis fuerit hujuſmodi opuſculum inſtruxiſſe, literis profanis vel modicè verſatus agnoſcit; cum quæ calculo ſuo & libro noſter dignatus eſt, (illæ ſc. veritatis guttulæ, quibus libros tan-*

quam fortuito aſpergunt) raro admodum occurrunt: ſtrictura quippe leves ſunt, circumfuſis undique tenebris tantum non ſuffocatæ, & expiraturæ ſtatim lucernæ in candelabri fundo languenti ſimillimæ. Quum enim nativæ ignorantiæ pertinacia & prava inſuper conſuetudo, altera nempe natura cumulus acceßit, tum demum nox noctem abdidit, ---- denſa tenebras obruente caligine. Senec.

Hanc vero eorum cæcitatem pluſquam Cimmeriam, ſi non ſuperba vanitate & contumaciâ implicaretur, rationum luce & nervis noſter proculdubio excuſſiſſet. Qui utcunque jure optimo quod de Baſilio magno Nazianzenus, ſibi vindicare videatur: Naz. orat. 20. γίνεται τοῖς μὲν τεῖχος ὀχυρὸν καὶ χαρά-κωμα, τοῖς δὲ πέλεκυς κόπτων πέτραν, ἢ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, (ὅ φησιν ἡ θεία γραφὴ) ῥᾳδίως ἀναλίσκον τοὺς φρυγανώδεις, καὶ ὑβρεις-τὰς τῆς θεότητος. *Chriſtianis quippe murus munitus, & vallum efficitur; aliis vero ſecuris petram proſcindens, aut ignis in ſpinis (ut ſcriptura loquitur) ſarmintitios homines, & in divinitatem contumelioſos facile abſumens. Quod autem ad ſtilum attinet, quamvis de illo ſententiam ferre, maturioris judicii ſit, & expliciti, ſupra quam tenuitati noſtræ ſperare contingat;* Dionyſ. Longin. περὶ ὕψους ſect. 4. ἢ καὶ τῆς λόγων πειθοῦς πολλῆς ὅτι

πείθας

πείρας τὸ τελευταῖον ἐπιγένημα: *ne tamen silentium tacita videatur exprobratio; monendus es, amice Lector, ne orationis contextum expectes muliebriter comptum & fucatum, qui (ut eleganter* Fabius) res quæ in illo verborum habitu vestiuntur effœminat, & fœdissimus est ipso formæ labore. Non hic ---

Quintil. Instit. lib. 8. in Proœm.

Grande aliquid, quod pulmo animæ prælargus anhelet.

Pers. Sat. 1.

Non τὸ ὀγκώδες καὶ στόμφον, *nec (ut illud comici usurpem)* ῥήματα ἱπποβάμονα, *non ampullata oratio, & verba Dithyrambica, quæ (ut optimè Rhetor)* οὐκ ὑψηλὰ ἀλλὰ μετέωρα, *non alta sunt sed elata;* τίνα μεγέθους φαντασίαν ἔχοντα, ἀναυπτυσσόμενα δὲ ἄλλως εὑρίσκοιτο χαῦνα· ὧν τοῦ θαυμάζειν τὸ περιφρονεῖν εὐγενέστερον. *quippe quæ (ut ingeniose* Quintilianus) curam nimis fatentur, sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. *Nec tamen cultum dedignatur concessum & virilem, & rei, de quâ agitur majestate non indignum. Quapropter in Authore, qui præ manibus est, evolvendo operam & oleum securus impendas: & hanc nostram editionem transmarina aliquanto correctiorem, multo minoris pretii, æqui boni consulas.* Vale.

Aristoph. in Ranis.

Longin. περὶ ὕψους Sect. 5.

HUGO GROTIUS

DE VERITATE RELIGIONIS *CHRISTIANÆ*

Ad Virum Ampliſſimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM

Advocatum Regium in ſummo Auditorio Pariſienſi.

LIBER. I.

QUÆRERE identidem ex me ſoles, vir & de patria tua & de literis, &, ſi id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum ſit eorum librorum, quos pro religione Chriſtiana patriæ meæ ſermone ſcripſi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint iſtam materiam philoſophica ſubtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate *Occaſio operis.*

tate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia veſtras Mornæus. Quam ob cauſam videri poteſt magis ex uſu fuiſſe, alicujus illorum in ſermonem popularem verſio quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, neſcio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam, me lectis non illis tantum, ſed & Judæorum pro Judaica vetere, & Chriſtianorum pro Chriſtiana religione ſcriptis, uti voluiſſe mei qualicunq; judicio & animo dare, negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate non niſi veritate certandum, & quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis, quæ non ante mihi perſuaſiſſem. Itaque ſelegi ex veteribus ac novis, quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos ſubditicios eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem, ipſe aſſentiebar, ea & ordine certo diſpoſui & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim

nim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſolertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pænorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neq; deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus: cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut oſtendam, non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior.

Res

Deum esse. Res aliquas esse quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum quo probamus, numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium; apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ

alia

alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur, sin posterior, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientiâ, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc exusu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ & alia

scripta

ſcripta doceant, quo quiſque fuit probior, eo diligentius ad ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atq; adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis id non minores, ſi non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli. quia non videant Deum, eo ſe nec credere, ſi quid vident, ſatis vident, quam hoc ſit homine indignum, qui modo mentem habere ſe credat, quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus, ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſq; proprium, ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt, capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem, quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt qua ratione homines reſpublicas inſtituant, ac regant, aſtrorum curſus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum

tum ſuperant. Atque ex hoc ipſo homo, quippe ſupra beſtias nobilitate naturæ conſtitutus, idq; non à ſeſe, inferre debet id, à quo ſuperior beſtiis eſt conſtitutus, non minus ſeſe eſſe ſuperius, quam ipſe ſit beſtiis; ideoq; eſſe aliquam naturam quæ, utpote excellentior, ſui captus modum excedat. Evicto numen eſſe aliquod, reſtat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures eſſe Deos, ſed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus ut ſupra jam dictum eſt, eſt id, quod eſt neceſſario, ſive per ſe: neceſſario autem ſive per ſe quidque eſt, non qua in genere conſideratur, ſed qua actu eſt: actu autem ſunt res ſingulæ. Quod ſi plures Deos ponas, jam in ſingulis nihil invenias, cur neceſſariò ſint: nihilq; cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum ſingularium congenerum eſt ex cauſarum fœcunditate, pro qua plures ipſæ res enaſcuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec cauſa ulla eſt. Tum vero in ſingulis diverſis ſunt quædam proprietates ſingulares, quibus inter ſe diſcriminentur, quas in Deo, qui natura eſt neceſſaria, ponere non eſt neceſſarium. Neque vero uſquam ſigna deprehendas

Deum eſſe unum.

Deorum

Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, liberè agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ad altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est. Vt cætera Dei attributa noscamus, omne id quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunq; est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum, quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neq; prima causa ullâ perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neq; quicquam ab illarum actione patitur; neque vero à se; quia natura omnis suam perfectionem appetit. Addendum est, esse has perfectiones

In Deo esse omnium perfectionem.

ones in Deo modo infinito: quia attributum cujusq; finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario. Cum verò apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaq; esse eum vitæ infinitæ id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum. Quæcunq; autem subsistunt, a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Concluimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Vnde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo jam ante vidimus. Neq; ratio tantum, sed ipse id quodam-

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

Deum esse causam omnium.

modo ſenſus evincit. Nam ſi humani corporis admirabilem conſtructionem intus extraq; conſpicimus, & ut omnia ibi etiam minima ſuos uſus habeant, nullo ſtudio, nulla induſtria parentum, arte vero tanta, ut philoſophorum ac medicorum præſtantiſſimi nunquam eam ſatis poſſint admirari, oſtendit hoc opificē naturæ eſſe mentem excellentiſſimam: qua de re videri poteſt Galenus, præſertim qua parte oculi & manus uſum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neq; animantium tantum, ſed & plantarum & herbarum, ut á Philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregiè Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ, ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt inter terram atq; aërem, cum nunc terris interfuſæ ſint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumq; vitæ nihil obſtaret. Ob finem autem agere non eſt niſi intelligentis naturæ. Neq; vero ſingula tantum ad peculiarem ſuum finem ordinantur, ſed & ad communem univerſi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam ſibi propriam ſurſum movetur, ne inani interpoſito hiet

univerſi

universi compages: ita facta ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: sed & in aliis quibusdam quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Iam vero cœlestia quoq; sidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia benefi-

cia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem, maxime, qui violentissima quæq; exsuperantiâ ingenii sibi subjicit. Vnde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant, Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat; nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atq; universi. Motus autem siderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alij ex hac, alij ex altera cæli parte positus, terrarumq; ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, & partes ejus in cæli quasi sinu conclusæ, atq; ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo esse constituta

conſtituta. Nam quis adeo ſtultus eſt, ut à caſu aliquid tam accuratũ expectet, quaſi credat, caſu lapides & ligna in domus ſpeciem coalitura, aut ex jactis forte literis exſtiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in litore viderat, hominis ſe dixerit videre veſtigia, ſatis perſpicens à caſu talia proficiſci nõ potuiſſe? Præterea non ab æterno exſtitiſſe hominum genus, ſed à certo tempore communem ſtirpi ſumpſiſſe originem, evincunt inter alia artium progreſſus, & incultæ olim terræ, quæ habitari poſtea cœperunt, quod & inſularum ſermo teſtatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero inſtituta quædam ita & hominibus communia, ut non tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in ſacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum ſolennia, & inceſtorum fuga. Neque ab eo, quod diximus dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo aſcribi non poſſe, ut qui perfectiſſimè, ſicut ante dictum eſt, bonus ſit. Nam cum diximus, Deum omnium

Ad objectionem de mali cauſa.

nium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt. Nihil enim prohibet quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundã, quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ á Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat; cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum. Rejicienda autem hic obiter eorũ sententia, qui duo principia agentia, alterum bonú, alterum malú posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest ordinata constructio non potest. Neq; vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi re existente: ipsum autem existere

Contra duo principia.

exiſtere jam boni eſt aliquid. Dei autem prouidentia regi hoc univerſum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, ſed & aves, fere, quadrupedes, quibus aliquid eſt quaſi vice intellectus, curam habent eorum quæ à ſe producta ſunt. Quæ perfectio cum pars ſit bonitatis, à Deo removenda non eſt eoque magis, quod ſit ipſe, & omniſcius, & omnipotens, ita ut non poſſit non cognoſcere ea, quæ aguntur, aut agenda ſunt, eaque ipſe temperare, ac dirigere facillime poſſit: quo & illud pertinet, quod ſupra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem univerſalem. Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim ſuam exerente, apparet: tum inde etiam, quod aſtrorum curſus, ut Philoſophorũ potiſſimi agnoſcunt, & experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis curetur id, cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt. Neque minus falluntur, qui univerſalia ab eo curari volunt, non & ſingularia. Nam ſi ignorari à Deo ſingularia volunt, quod quidam profitentur, ne

Univerſum à Deo regi.

Etiam ſub-lunaria.

Etiam ſingularia.

ne se ipse quidam Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante concluſimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quid ni & curet, præsertim cum & singula, qua singula sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant, nisi in singulis; ita ut si singula perire possint abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera. Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & philosophi, & historici agnoscunt in conservatione rerum publicarum: primum universim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter in longa duratione hujus aut illius formæ imperij per multa sæcula; ut regij apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum, apud Venetos. Quanquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam divini numinis

Probatur id ex conservatione imperiorum.

minis cura, quæ evidentius etiam ſpectatur, ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros Cingi, apud Sinenſes Namcaa, his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt ſupra votum magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere caſus eſſe poteſt: at centies ſi quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficiſci. At certiſſimũ divinæ providentiæ teſtimonium prebent miracula, & prædictiones, quæ in hiſtoriis extant. Referuntur quidẽ multa id genus fabuloſa: ſed quæ teſtes ſui temporis idoneos habuerunt, id eſt tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non ſunt quaſi omnino talia fieri non poſſint. Nam cum Deus ſit omniſcius & omnipotens, quid eſt, cur non poſſit aut quod ſcit ſignificare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinẽ, quippe à ſe conſtitutum, & ſibi opificij jure ſubjectum? Quod ſi quis dicat, talia quædam

Ex miraculis.

dam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur; tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est, cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu. Miracula autē aliqua revera aliquando esse conspecta etiam si de aliarum historiarū fide dubitari possit, vel sola Iudaica religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, in hunc diē perdurat, cum religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Iudaicæ quali perfectio est) aut evanuerint simulatq; subducta est ipsis vis atq; auctoritas imperantiú, vt Paganicæ omnes; aut eadem imperij vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ sit causa, cur Iudaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, ut illi rursum à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Iosuæ ætate vixerunt, certa

Præsertim autem apud Judæos, quibus fides adstruitur ex duratione religionis.

certa ac conſtanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipſo Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananeæ ingreſſu, contigerant; quorumque ipſi illi progenitores eorum teſtes fuerant. Neque vero credibile eſt, alioqui fieri potuiſſe, ut ingenii ſatis contumacis populus, legem tot ritibus oneroſam in ſe ſuſciperet: aut ut homines ſapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumciſionem eligerent, quæ & ſuſcipi ſine dolore gravi nequiret, & ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo ſe cõmendare poſſet extra Deum auctorem. Moſis quoque ſcriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita ſunt, fidẽ maximam conciliat, non tantum, quod Dei oracuio ipſum commendatum, ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama ſemper conſtitit: ſed & quod nec ſuæ gloriæ, nec ſuorum commodis eum ſtuduiſſe, ſatis appareat, cum & peccata ſua, quæ diſſimulare poterat, ipſe tradiderit, & regni ſacerdotii que dignitatem aliis aſſignaverit, ſua poſteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia ſatis oſtendunt, nihil ei cauſæ fuiſſe cur mentiretur: ſicut nec fucata aut illecebroſa utitur oratione, qualis

Moſis veracitate & antiquitate.

qualis mendacio fidem impetrare ſolet; ſed ſimplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata ſcriptorum Moſis antiquitas, cui nullum aliud ſcriptum poſſit contendere: cujus argumentum & hoc eſt, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, literas ſe aliunde accepiſſe fatentur, quæ apud ipſos literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ ſive Hebraicæ: ſicut & antiquiſſimæ leges Atticæ, unde & Romanæ poſtea deſumptæ ſunt, ex legibus Moſis originem ducunt. Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Iudaica religione teſtimonia, quæ oſtendunt, vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita habuiſſe, ut Moſis ſcripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine ſcripta reliquit, eadem ferme erant & in antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius: partim & apud Indos & Ægyptios; unde apud Linum, Heſiodum, & Græcorum plures Chaos ab aliis ovi nomine ſignificatum, & animantium, ac poſtremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exſtructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ paſſim apud plurimos ſcriptores,

Teſtimoniis extraneorum.

ſcriptores, ac poſtremo apud Ovidium qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei facta omnia, etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum, quos nos ſub eo nomine habemus; ſed eorum carminum, quæ vetuſtas Orphica appellavit, non quod Orphei eſſent, ſed quod ab eo tradita continerent. Solem non eſſe lucem primigeniam, ſed lucis receptaculum δόχημα καὶ ὄχημα τῆς πυρὸς, ut veterum Chriſtianorum cuidam loquitur, agnovit & Empedocles: ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores ex veteri diſciplina docuit Thales: quorum poſtremum etiam apud Orphicos & Heſiodum eſt, atque inde antiqui moris retinentiſſimæ gentes tempora per noctes numerabant. A ſuprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; ſidera à Deo facta, Aratus: ſpiritu Dei infuſam rebus vitam, poſt Græcos Virgilius; hominem ex luto formatum Heſiodus, Homerus, Callimachus; deniq; unum eſſe ſummum Deum, rerum

rum omnium cauſam, conſenſu gentium traditum aſſeverat Maximus Tyrius. Et intra ſeptem dies peracti operis memoria ſervata non apud Græcos tantum & Italos honore diei ſeptimi quod ex Ioſepho, Philone, Tibullo, Clemente Alexandrino, & Luciano diſcimus, (nam de Hebræis notiſſimum eſt) ſed & apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digeſta tempora, quod nos docent Philoſtratus, Dion Caſsius, Iuſtinus Martyr, & vetuſtiſsima dierum nomina. Primam hominis vitam cum ſimplicitate fuiſſe, & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea poëtarum ætas, etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem eſt. Adami, Evæ, arboris, ſerpentis Hiſtoriam apud Indos idololatras ſuo tempore extitiſſe notavit Maimonides, eandemque apud Peguenſes, & Calaminſamenſes paganos eiuſdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas. Adami quoque nomen, apud Siamenſes ab orbe condito ad ſex annorum millia putari, noſtri quoq; ſæculi teſtes perhibent. Eorum, qui primos homines ſecuti ſunt, vitam ad mille ferme annos duraſſe. Beroſus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœinciis, Heſtiæus, Hecateus,

Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Heſiodus, quod eo minus incredibile, quando & majora multo olim fuiſſe hominum corpora nudatis ſepulchris compertum, plurimarum gentium hiſtoriæ prodiderunt. Ac nominatim Græcorum Pauſanias & Philoſtratus, Romanorum Plinius. Sicut & viſa divinitus obtigiſſe hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quaſi ſecluderent, poſt Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moſes meminit, ubique ferme apud Græcos & Latinos quoſdam legitur. De diluvio notandum, in ejus hiſtoriam ferme omnium gentium memoriam definere, etiam earum quas diu incognitas parentum noſtrorum ætas noſtræ notitiæ tradidit: unde & Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id eſt, Moſi convenienter, vetuſtiſſimi ſcriptores ttadiderant, Chaldæorum Beroſus, Aſſyriorum Abydenus, qui & columbæ emiſſæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus: & Lucianus, qui apud Hierapolim Siriæ vetuſtiſſimam ait extitiſ-

ſe

se historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. Apud Molonem quoque,& Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & inDeucalionis historia apudApollodorum reperitur. Sed & in Americæ partibus Cuba,Mechoacana,Nicaraga diluvij, animalium servatorum,quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castella auriseria vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, quod Plinio notatum est, Joppen ante diluviũ conditam, Locus in quo post diluvium subsedit arca in montibus Gordiæis ob omni ævo in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. Iapetus Europeorum genitor, & inde Ion,aut ut olim eloquebantur Iavon Græcorum, Aforum vero Hammo, nomina sunt, quæ apud Mosem quoq; apparent;sicut & cæterorum vestigia ingentium locorum;vocabulis Iosephus& alii observant.Iam vero affectati in cœlum itineris,quis nõ Poëtarum meminit? Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum,Strabonem,

nem, Tacitum, Plinium, Solinum. Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, Diodorus, Strabo, Philo Byblius; præbent etiam nunc ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed Idumæi, Ismaëlitæ, & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, apud Berosum, Hecatæum, Damascenum, Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid apud Justinum ex Trogo Pompeio. Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte memorant. His adde Polemonem, & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, Idumæo, Arabas, Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent

perſuaſionem veterem atque communem: vel de ſui temporis rebus ea prædicaſſe, quæ viventium multorum teſtimoniis poſſent refelli. Meminerunt Moſis & Diodorus Siculus, & Strabo, & Plinius, Tacitus quoque, & poſt eos Dionyſius Longinus de ſermonis ſublimitate Iamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Moſi reſtiterunt, præter Thalmudicos Plinius & Apulcius. Legis ipſius per Moſem datæ, ac rituum, tum alibi nonnulla exſtant, tum apud Pythagoricos plurima. Veteribus Judæis inſigne & religionis, & juſtitiæ teſtimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Juſtinus: ita ut iam, quæ de Joſua, aliiſque, aut reperiuntur, aut reperta olim ſunt, Hebræorum libris conſentientia, adferre nē opus quidem ſit, cum qui Moſi fidem habeat, quæ, ni verecunde admodum, negari ei non poteſt, is omnino credituruſ ſit eximia olim prodigia à Deo edita, quod hic præcipue ſpectamus. Poſteriorum vero temporum miracula, puta Eliæ, Eliſæi, & aliorum, eo minus conficta cenſeri debent, quod illis temporibus, & innotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum

fuiſſet

ſuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Ionæ hiſtoria qui triduo intra cetum fuerit eſt apud Lycophronem, & Æneam Hazoum, niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis in cujus claritatem referri ſolitum, quicquid ubique magnificum eſſet notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus, quam Chriſtianorum hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, & viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo ſupplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo ſibi arrogarent, ſed plurimos reges qui auctoritatem ſibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditiſſimos, qualis Eſdras, atque alii, nunquam auſos eum ſibi honorem arrogare, nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in aſſeveratione prodigii quaſi perpetui ac publici, id eſt oraculi ejus quod ex pectorali ſummi pontificis effulgebat quod duraſſe ad excidium uſque templi primi, tam firme à Judæis omnibus ſemper creditum eſt, ut neceſſe omnino ſit,

eorum majores id habuiſſe compertiſſimum. Huic ex miraculis argumento affine eſt alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exſtant, & apertiſſimæ: ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem reſtitueret: de exſcindendo per regem, Joſiam nomine, templo Bethelis, trecentis & amplius annis priuſquam res eveniret. Sic Cyri quoque nomen ipſum ac res præcipuæ præſignificatæ ab Eſaia: exitus obſidionis, qua Chaldæi Hieroſolyma cinxerunt, ab Jeremia: à Daniele vero tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos ac Perſas. inde ad Alexandrum Macedonem; cujus deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus maxime vero ab Antiocho Illuſtri accepturus eſſet, adeo perſpicue, ut Porphyrius, qui hiſtorias Græcas ſuo adhuc tempore exſtantes cum vaticiniis iſtis contulit, aliter ſe expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, poſt eventum fuiſſe ſcripta: quod perinde eſt, quaſi quis neget, quæ ſub Virgilii nomine exſtant, & pro Virgilianis habita ſunt ſemper, ab ipſo

Probatur idem quod ſupra, ex prædictionibus, argumentis iis.

ſcripta

ſcripta Auguſti ævo. Non enim de iſto, quod dicimus, magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his poſſunt oracula plurima & clariſſima apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hiſpanorum in eas terras advenum, & ſecuturas inde calamitates prædixerunt. Referri huc poſſunt & ſomnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in ſe, & in cauſis ſuis, ſomniantibus erant plane incogniti, ut ad caſum, aut cauſas naturales referri, niſi inverecunde, non poſſint: cujus generis illuſtria exempla ex probatiſſimis ſcriptoribus libro de anima Tertullianus congeſſit: & ſpectra, non viſa tantum, ſed & loqui audita, tradentibus hæc hiſtoricorum etiam illis, qui à ſuperſtitioſa credulitate abſunt longiſſime: & noſtri quoque ævi teſtibus qui in Sina quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque ſpernenda publica illa ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt. Nec eſt, quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem

Argumentis aliis.

Solvitur objectio quod miracula nunc non conſpiciantur.

tionem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa, ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsidiis muniendus erat, aut cum Christiana religio de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit. Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, siqua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio, cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.

Et quod tanta sit scelerum licentia.

trarium. Cæterum quæcunque ſunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promiſſis, earum nulla a Deo prætermittitur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent evagari, unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſupra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus ſceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapſi ſunt, aut ad exigendum ſpecimen eximium patientiæ atque conſtantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Poſtremo & ipſi, quorum ad tempus diſſimulata videntur ſcelera, pœnas eorum cum temporis uſura ſolent ſolvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit. Quod ſi quando nulla apparent ſcelerum ſupplicia, & quod, multos infirmos ſolet offendere, boni quidam, malorum violentia oppreſſi, non vitam modo agunt ærumnoſam, ſed & mortem ſæpe ſubeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda eſt à rebus humanis

Sæpe ita ut opprimantur boni.

Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est: Cum Deus curet actiones, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium, ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat. Hoc autem ut statuamus. etam animos supereſse corporibus statui necesse est: quæ antiquissimo tradito à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pæne omnes manavit; ut ex Homeri carminibus apparet, & ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, quos Druidas vocabant, & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis quæ de Ægyptiis & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino post hanc vitam plurima exstitisse videmus non apud Græcos tantum, sed & apud Ægyptios & Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, Plutarchus docent, quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim apud Hystaspem & Sybillas, nunc quoque apud Ovidium, & Lucanum, & Indos Siamenses reperitur: cujus

Retorqueretur hoc ipsum, ad probandum, animos supereſse corporibus.

Quod confirmatur traditione.

cujus rei indicium& Aſtrologis notatum Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum eſt, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio ſententia. Neque vero ullum poteſt reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem tam late patentem traditionem refellat. Namque perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppoſitu contrarii validioris ſicut frigus perit vi magna caloris; aut ſubſtractione ſubjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu cauſæ efficientis, ut lux ſolis abitu. Nullum autem horum poteſt de animo dici. Non primum: quia nihil poteſt dari, quod animo ſit contrarium; imo ea eſt ejus natura peculiaris, ut quæ inter ſe contraria ſunt, ea pariter, & eodem tempore in ſe capiat ſuo, id eſt, intellectuali modo. Non ſecundum: quia nec ſubjectum eſt ullum, à quo pendeat animi natura. Si quod enim eſſet, id eſſet corpus humanum. At id non eſſe ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo laſſentur, ſolus animus actione laſſitudinem non contrahit: item corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ,

Cui nulla ratio repugnet.

jectæ, ut visus à solis luce : at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille percundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potestatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est velle Deum, ut exstinguatur animus, nullo potest probari argumento. Imo argumenta sunt non levia in contrarium, datum homini dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiæ vis consolantis se ob actiones bonas quam-

Multa favent.

quamvis moleſtiſſimas, & ſpe quadam ſuſtentantis, contrà cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii: quam vim ſæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere, cùm maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet, Quod ſi animus & ejus eſt naturæ, quæ nullas habeat in ſe intereundi cauſas, & Deus multa nobis ſigna dedit, quibus intelligi debeat, velle ipſum, ut animus ſuperſtes ſit corpori; non poteſt finis homini ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſi quid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet: quod cum Chriſtiana religio ſupra alias ſe nobis adferre polliceatur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur,

Cui conſequens eſſet finis hominis ſit felicitas poſt hanc vitam.

Ad quam comparandam indagandam vera religio.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.
LIBER II.

SECUNDUS igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

Ut probetur hunc titulum Christianæ religioni competere.

Ostenditur Jesum vixisse.

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur, sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt. testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis scriptores, ut Suetonius, Tacitus, Plinius junior, & post hos multi. Eundem Jesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani quanquam ignominiosum videri poterat talem dominum colentibus fatentur:

Eundem affectum morte ignominiosa.

fatentur: fatentur & Judæi, cum tamen non ignorent, eo ſe nomine, quod majores ſui Pilato id ſtatuendi auctores fuerint, graviſſimam invidiam apud Chriſtianos, quorum ſub imperiis paſſim degunt, ſuſtinere. Pagani vero, quos jam diximus, ſcriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo poſt tempore exſtiterunt acta Pilati, quibus id conſtaret, ad quæ Chriſtiani nunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Chriſtianiſmi id unquam in controverſiam vocarunt: ita ut nulla excogitari poſſit hiſtoria, quæ certior hac ſit; ut quæ tot, non dicam hominum, ſed populorum inter ſe diſcordantium teſtimoniis approbetur. Quod cum ita ſit, videmus tamen per diſſitiſſimas mundi regiones ipſum, ut dominum, coli: neque noſtris tantum, aut actis paullo ante temporibus, ſed & ſuperioribus, uſque dum ad ætatem rei geſtæ proximam veniatur: puta ſub Neronis imperio, quo tempore plurimos Chriſti venerationem profeſſos ob id ipſum affectos ſupplicio is, quem diximus, Tacitus, & alii teſtantur. Fuerunt autem ſemper, inter cultores Chriſti, plurimi, & judicio prædíti, & literarum non rudes: quales (ut de Iudæis

Et tamen poſt mortem adoratum etiam à viris ſapientibus.

Cujus rei cauſam aliam eſſe non poſſe, quam miracula ab ipſo edita.

Iudæis, nunc taceamus) Sergius Cypri præses, Dionysius Areopagita, Polycarpus, Iustinus, Irenæus, Athenagoras, Origenes, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset, aut honoris, aut commodi; nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat, ut de sanatis sola voce, & quidem palam morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cœcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi: quæ quidē fama tum certam atq; indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, neq; Celsus neq; Iulianus, cum in Christianos scriberent, negare ausi fuerint, Hebræ vero in Thalmudicis libris aperte fateantur Naturali vi non patrata

Quæ miracula non naturali.

trata fuiſſe, quæ diximus opera, ſatis hoc ipſo apparet, quod prodigia ſive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri poteſt, ut ſola voce, aut contactu mobi graves, & quidem ſubito tollantur. Quod ſi ad naturalem efficaciam referri opera iſta aliquo modo potuiſſent, dictum jam pridem id fuiſſet ab iis, qui ſe aut Chriſti in terris agentis, aut Evangelii ipſius hoſtes profeſſi ſunt. Simili argumento colligimur, nec præſtigias fuiſſe: quia pleraque opera palam geſta ſunt, inſpectante populo, & in populo multis eruditis Chriſto male volentibus, cuncta ipſius opera obſervantibus. Adde quod ſimilia opera ſæpe repetita, & ipſi effectus non momentanei ſed permanentes. Quibus, ut oportet, expenſis, omnino ſequitur, quod & Iudæi fatentur, opera hæc proceſſiſſe à virtute aliqua pluſquam humana, id eſt à ſpiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem ſpiritu non eſſe profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina Chriſti, cui probandæ iſta opera adhibebantur, malis ſpiritibus adverſantur. vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet,

Efficacia, neque diabolicæ aſcribi poſſunt, ſed omnino à Deo ſint profecta.

apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, & artes magicas & unum Deum coli cum detestatione dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contrà vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ, aut bonitati ipsius Dei, ullo modo convenit, ut passus credatur, astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus, quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera, jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum ipsique glorioſum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, mortui non unius in vitam revocatio, Iam vero Deus miracula nec facit, nec fieri finit absque

abſque cauſa: id enim ſapientem legis conditorem decet à legibus ſuis, non niſi ob cauſam, & quidem gravem, recedere. Cauſa autem nulla alia reddi poteſt, cur hæc facta ſint, quam ea, quæ à Chriſto allata: nempe ut doctrinæ ipſius redderetur teſtimonium. Neque vero, quia ea aſpicerent, aliam cauſam ullam animo concipere potuerunt, quos inter cum multi, ut diximus, pio eſſent animo, Deum hoc egiſſe, ut eis imponeret, impium eſt creditu. Et hæc una fuit cauſa cur judæorum plurimi qui circa Jeſu tempora vixerunt, etiam qui induci non poſſent ut legis à Moſe datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jeſum ut miſſum cœlitus magiſtrum agnoſcerent. Miraculis à Chriſto editis par argumentum præbet Chriſti ipſius poſt crucem, mortem, ſepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, ſed ut præcipuum ſuæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Chriſtiani: quod fieri non potuit, niſi qui primi Chriſtianam fidem docuerunt, certo auditoribus ſuis perſuaſerint, rem ita geſtam. Certo autem perſuadere hoc non potuerunt ho-

De ipſius Jeſu reſurrectione conſtare teſtimoniis fide dignis.

minibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ propagatores sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur, atque ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa

Evangelii

Evangelii prædicatio laboribus, fami, ſiti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter ſuos tanti non erat ut propterea homines ſimplices, & quorum vita ac dogma à faſtu abhorrebat, tantam malorum vim ſubirent: neque vero ſperare ullo modo poterant tantum progreſſum ſui dogmatis, cui & intenta commodis ſuis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, niſi ex divino promiſſo. Accedat quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem ſibi poterant promittere cum Deo de induſtria ſuum in hoc conſilium cælante, Mundi totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur, quod & ipſorum, & ſequentium Chriſtianorum ſcripta apertiſſimum faciunt. Reſtat ergo, ut religionis ſuæ tuendæ cauſa mentiti dicantur, quod omnino, ſi res recte expendatur, dici de illis non poteſt. Nam aut religionem illam veram ex animi ſententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidiſſent veram, imo ſi non credidiſſent optimam: nunquam hanc elegiſſent omiſſis religionibus aliis magis tutis, magiſque honoratis: imo quamvis veram, profeſſi non eſſent, niſi & profeſſionem ejus credidiſſent neceſ-

sariam, præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis, cui sine justa causa causam dare à latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem post magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefelliſſet eos magistri sui de sua resurrectione pollicitatio. Nam id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursum religio omnis, præsertim vero Christiana, mendacium ac falsum testimonium maxime in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur, præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia

toleret

toleret ob conceptam animo opinionem fieri poteſt: at ut ob falſum, quod falſum eſſe norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, ſed plures, quorum id falſum credi nihil interſit, res eſt plane incredibilis. Amentes autem eos non fuiſſe, & vita, & ſcripta ſatis teſtantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici poteſt; qui Chriſtum in cœlo regnantem à ſe conſpectum palam prædicavit, cum nihil eruditionis Judaicæ ipſi deeſſet; nec ſpes honorum, ſi patrum viam inſtitiſſet: contra vero ob illam profeſſionem & odiis cognatorum ſuorum ſubjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculoſas, laborioſas ſuſcipere deberet, ac poſtremo etiam ſupplicium cum infamia perpeti. Sane tantis ac talibus teſtimoniis fidem detrahere nemo poteſt, niſi dicat, rem ipſam talem eſſe, ut nullo modo fieri poſſit; qualia ſunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. Id autem hac de re dici non poteſt. Poſſet ſane, ſi quis eundem tempore eodem & vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſibili

Solutio adverſus objectionem ſumtam ab eo, quod reſurrectio videatur impoſſibilis.

bili habeatur, nihil cauſæ eſt. Neque vero viri ſapientes id impoſſibile crediderunt; cum Eri Armenio id eveniſſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam Heraclides Ponticus. Ariſtæo Herodotus, alii Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili. Quod ſi nec impoſſibile eſt, ut Chriſtus in vitam redierit, & ſatis magnis teſtimoniis id conſtat, quibus convictus Judæorum magiſter Bechai veritatem hujus rei agnovit, is ipse autem Chriſtus ut & ſui, & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, ſane ſequitur, ut dogma id verum ſit; cum divinæ juſtitiæ ac ſapientiæ adverſetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falſum in re tanta commiſiſſet: præſertim vero, cum ipſe ante mortem ſuam, & mortem & mortis genus, & reditum ſuum in vitam prædixiſſet ſuis, & quidem addito, hæc ideo eventura, ut de ſui dogmatis veritate conſtaret. Et hæc quidem ex factis ipſis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus eſt, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum eſſe, & curare res conditas

Reſurrectione Jeſu poſita evinci dogmatis veritatem.

Chriſtianam religionem præſtare aliis omnibus.

conditas credat, & hominem conſideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipſo eſſe materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum teſtimonia, de quibus jam egimus, verumetiam ob ea, quæ religioni ſunt intrinſeca: cum nulla ex omnibus ſæculis ac nationibus proferri poſſit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari juſſa eſt admirabilior. Nam, ut à præmio, id eſt, à fine homini propoſito, incipiamus, quia id, ut dici ſolet, in executione eſt ultimum, ſed intenditur primum, Moſes in religionis Judaicæ inſtitutione, ſi diſerta legis pacta reſpicimus, nihil promiſit ſupra hujus vitæ bona, terrarum uberem, penū copioſam, victoriam de hoſtibus, longam & valentem ſenectam, poſteros cum bona ſpe ſuperſtites. Nam ſi quid eſt ultra, id umbris obtegitur, aut ſapienti ac difficili ratiocinatione colligendum eſt: quæ cauſa fuit, cur multi, qui legem Moſis ſequi ſe profiterentur, ut Sadducæi, ſpem omnem de bonis poſt hanc vitam adipiſcendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio uſque à Chaldæis, & Ægyptiis

Præmii propoſiti excellentia.

gyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, valde de ea re hæsitanter loquebantur, ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis Tullii, Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur, & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus percipe-

perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in cenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Chriſtus veram finis cognitionem intulit, promittens ſectatoribus ſuis poſt hoc ævum vitam non modo ſine morte, ſine dolore ac moleſtia, verum etiam ſummo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id eſt, animo, de cujus ſperanda poſt hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exſtabat, verum etiam corpori: & id quidem juſtiſſime, ut corpus, quod ob legem divinam ſæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repenſationis expers non eſſet. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia ſunt, ut epulæ, quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores Judæi, & concubitus, quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ: ſunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad ſingulorum animantium

conſer-

conſervationem, hoc vero ad durationem generum: ſed in corporibus vigor perpetuus, & pluſquam ſiderea pulchritudo; in animo intellectio ſine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & ſi quid nunc occultum latet: voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conſpectu, admiratione laudibuſque occupata; in ſumma majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi poſſint. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante reſpondimus alia adferri, quaſi omnino fieri nequeat, ut quæ diſſoluta ſunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: ſed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter plæroſque Philoſophos conſtet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diverſarum ſpecierum capacem: quis dicat, aut Deum neſcire, quibus in locis etiam longiſſime diſtantibus ſint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deeſſe ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in ſuo univerſo, quod in fornacibus, aut vaſis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera ſunt, quamvis diſjecta, colligant? Ut vero, ſpecie quantumvis mutata,

Solvitur obiter objectio inde ſumpta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant.

tata, res tamen ad originis ſuæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla ſunt, ut in arborum animantiumque ſeminibus. Neque inſolubilis eſt ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta tranſeunt, quibus ita paſtis homines iterum paſcantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis noſtri partem abit, ſed in excrementa aut acceſſiones corporis; quales ſunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuſo aëre multum abſumitur: quæ cum ita ſint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, poteſt humanis corporibus ſingulari quadam cura proſpicere, ut quod inde ad aliorum hominum eſcam pervenit, non magis in ſubſtantiam eorum vertatur, quam ſolent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quaſi naturaliter conſtet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id ſi non ſit, & aliquid, quod poſteriori corpori aliunde acceſſerit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem ſit corpus, cum etiam in hac vita major contingat particularum

rum mutatio : imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni possint, nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur, restitutio dissoluti corporis, cum viri eruditi, Zoroaster apud Chaldæos, Stoici prope omnes, & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint. Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine dii placarentur : quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt ; ut apparet ex iis, quæ de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco & Græca, Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris,

Præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum.

tris, pleniſſima fuere omnis obſcænitatis, ut apparuit, poſtquam ſemel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur Clemens Alexandrinus, & alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen ne pronus ad idololatriam populus à vera religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe, nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliqu mmultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam, pura mente colendum decet, iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: non ab omni opere, ſed ad illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem: &, quæ de bonis noſtris egentibus

damus,

damus, Deo data credere: non certis ciborum potuſve generibus abſtinere, ſed utroque uti cum modo, qui ſanitati conveniat, interdum & jejuniis ſubactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad ſublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique oſtenditur poſita in pia fiducia, qua compoſiti ad fidele obſequium in Deum toti recumbimus, ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem, unde & ſpes exſurgit, & verus amor, tum proximi, quo fit ut præceptis ipſius pareamus, non ſerviliter pœnæ formidine, ſed ut ipſi placeamus, ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem ac remuneratorem. Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nãciſcamur, & quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt; ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit ſecuri; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio; nempe retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana,

quo

quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius. Similia ſunt, quæ adverſus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit eſſe naturale, cum contra verum ſit, inter homines à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri; occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, ſæpe manifeſte injuſtis, ut de bello in Sardiniam, & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim ut à præclaris annalium conditoribus, memoriæ proditum eſt, latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane lex melior, ſanctior

Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam laſi.

sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: ut vis in populos septem id meritos; quas non contenti, omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti: cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, ad Dei exemplum à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona. Conjunctio maris cum femina, per quam propagant genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas

Circa conjunctionem maris & feminæ.

humetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinenſes & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem philoſophis in id laboratum videtur, ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur. Inter eoſdem Græciæ philoſophos præſtantiſſimi communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar. cum etiam inter muta animantia quædam ſit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne ſanctiſſimum animal homo incerto ſemine naſcatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter ſe affectibus? Lex Hebræa omnem quidem ſpurcitiem inhibet, ſed & plures uni concedit uxores, & marito dimittendæ ob quaſvis cauſas uxoris jus facit; quod & hodie uſurpant Mahumetiſtæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent Lacones, & Cato. At perfectiſſima Chriſti lex ad ipſas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, reum habet, inſpectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua ſit & inſolubilis, merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate

corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie est utilius. Inter paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, æquali retributione pensetur, rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant. Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, ut Ægyptiis & Spartianis, permissa: & quia privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret, quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur. At Christiana lex non modo omne in justitiæ genus, & in quosvis prohibet; sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum

Circa usum bonorum temporalium.

totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, ſolicitudo ſervitutem quandam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: ea vero, quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neq; detinere inutile, neque prodigere; ſed ſupplere inde hominum aliorũ inopiã ſive donando, ſive dando mutuum id rogantibus, ut decet eos, qui ſe non dominos harum rerũ, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant: bene enim locatum beneficium theſaurum eſſe bonæ ſpei plenum; in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Chriſtianorum primi, cum uſque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur quæ Palæſtinorum egeſtatem ſublevabant: non aliter, quam ſi orbis totus una eſſet familia. Atque hic illa quoque cautio in Chriſti lege additur, ne qua

repensationis, aut honoris spes beneficentiam defloret: cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint, & quo magis confidant, in mentem illis revocat conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus,& in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

Circa jusjurandum.

Perjurium vetant leges aliæ: hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

Circa facta alia.

At plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum Philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut sancitum divina auctoritate: puta de modestia, temperantia, de bonitate, de morum honestate, de prudentia, de officio magistratuum & subditorum, parentum

parentum & liberorum, dominorum & ſervorum, item conjugum inter ſe, maxime vero de vitandis vitiis, quæ ſpecie quadam honeſti plurimis Græcis Romaniſque impoſuerunt, cupiditatibus ſcilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum ſolida brevitate admirabilis, ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos, id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis contra dogmatum Chriſti excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Chriſtianos diſcrepantiam, unde orta ſit & ſectarum multitudo. Sed parata reſponſio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod ſtudiis judicium impeditur: ſed ſolent iſtæ opinionum varietates conſiſtere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: ſicut in Mathematicis, an quadrari circulus poſſit diſputatur, non item an, ſi æqualibus æqualia demantur quæ remanent ſint æqualia; idemque in Phyſicis, Medicina, & aliis artibus, videre eſt. Sic & diſcrepantia illa opinionum inter Chriſtianos impedire nequiit, quominus de præcipuis, id

Solvitur objectio ſumta ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos.

est, de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis, Stoicorum scholæ de his, quæ Zeno tradidit. Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata, qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore, Græcæ sapientiæ auctores

Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantia ipsius magistri.

ctores nihil ferme certi ſe adſerre ipſi fatebantur: quippe veritatem velut in puteo demerſam, & mentem noſtram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen ſolis. Ipſorum præterea nemo non aliquo vitio obſitus alii regum adulatores, alii ſcortorum amoribus addicti, alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter ſe magnum argumentum, rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum credidérunt, tamen illo ſepoſito, aliis, & quidem, quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, religionis normam ſtatuentes id, quod receptum eſſet publice. De præmio quoque pietatis nihil aſſeverabant certi quod vel ex ultima illa Socratis morituri diſputatione apparet. Mahumetes, late ſparſæ religionis auctor, projectus ad libidinem per omnem vitam ne à ſuis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua conſtare poſſit, quod ipſe promiſit præmium, in epulis & Venere poſitum, id vere exſtiturum, cum ipſius in corpus vitam rediiſſe, ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ ſitum ſit. At Hebreæ legis conditor Moſes, vir eximius non tamen ab

omni culpa liberatur, cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis jactatus per etuis seditionibus, neque ingressus in terram illam felicem. At Christus peccati omnis expers à suis describitur, nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur, tum vero quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, in vita omni simpliciſſimus, injuriarum ac cruciatuũ patientiſſimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantiſſimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortẽ actus fuerat, ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium ejus ipse compos factus excellentiſſimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: in cœlum evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod

suos

suos sectatores & linguarum, quas non didicerant, loquela, & aliis mirificis virtutibus donavit, ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus. Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, ne septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: nec minus per Asiam omnem, etiam ejus insulas in Oceano: per Ægyptum quoque, per Æthiopiam, & alias aliquot Africæ partes: postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio

Ex admirabili propagatione istius religionis.

ditio nunc quoque apud Barbaros conſervata de itineribus ac miraculis Thomæ, Andreæ, aliorum que Apoſtolorum. Jam ſuis temporibus quam late Chriſti nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliaſque ultimas gentes, notant Clemens, Tertullianus, & alii. Quæ eſt religio, quæ cum tam lata poſſeſſione poſſit contendere? nam ſi Paganiſmum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim aſtra, alii elementa, alii pecudes, alii res non ſubſiſtentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magiſtro. Judæi ſparſi quidem, ſed gens una, nec poſt Chriſtum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipſorum magis per Chriſtianos, quam per ipſos innotuit. Mahumetiſmus ſatis multas terras inſidet, ſed non ſolus. Nam per eaſdem terras colitur & Chriſtiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetiſtæ non reperiantur in partibus pleriſque, ubi ſunt Chriſtiani. Sequitur ut hoc videamus, quibus inſtrumentis progreſſus fecerit Chriſtiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plæroſque homines comparatos eſſe, ut regum, &

Conſiderata infirmitate, ac ſimplicitate eorum qui eam primis temporibus docuerunt.

& potentum exempla facile ſequantur: eoque magis ſi lex etiam & coactio adſit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Chriſtianam religionem primi docuerunt, non modo ſine imperio omni fuerunt, ſed & fortunæ humilis, piſcatores, textores, & ſi quid his ſimile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, non tantum per omnes Romani imperii partes, ſed ad Parthos quoque, & Indos pervenit. Nec tantum ipſo initio, ſed per tria ferme ſæcula, privatorum opera, ſine minis ullis, ſine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota eſt hæc religio, ita ut antequam Conſtantinus Chriſtianiſmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major eſſet. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis ſimul artibus reddebant ſe commendabiles, ut geometriæ ſtudio Platonici, Peripatetici animantium, ac plantarum hiſtoria, Stoici dialectica ſubtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophraſto. At primis Chriſtianiſini doctoribus ars

talis

talis nulla, sermo simplicissimus, & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque. Cui consideratio-

Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.

ni & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt, multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione, & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis, educati scilicet legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequi-

tur

tur ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exſilia: ſed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: ſupplicia vero ad mortem frequentia, ut teſtentur illorum temporum ſcriptores, nulla fame, nulla peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, ſed vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plures ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo religiones alias. Græci, Paganique cæteri, ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem

tem transmutandæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos mortem ob suum dogma perpessos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti, mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt, quorum nomina in Martyrologiis exstant præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt: & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plærique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui qualemcunque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem post Christi tempora: ante ea vero paucis, si eum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio hac quoque in parte

parte tam immenſum cæteras excellat, merito aliis anteponenda eſt. Ex illa tanta multitudine omnis generis ſexuſque hominum tot locis ac ſæculis diſtinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ conſtantiæ fuiſſe cauſam, quæ alia cogitari non poteſt, quam lux veritatis, & Dei ſpiritus. Si quis allatis hactenus argumentis pro Chriſtiana religione ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret, ſcire debet, pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio, in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpitione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, ut quos haud aliter noſcamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, ſic ut idem ipſum credere tanquam obedientiam nobis imputaret, non ita evidenter patere, ut quæ ſenſu, aut demonſtratione percipiuntur; ſed quantum ſatis eſſet ad fidem faciendam

dam, remque perſuadendam homini non pertinaci, ut ita ſermo Evangelii tanquam lapis eſſet Lydius, ad quem ingenia inſanabilia & explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eoſdemque ſapientes in aſſenſum traxerint, hoc ipſo liquet apud cæteros incredulitatis cauſam non in probationis penuria eſſe poſitam, ſed in eo, quod nolint verum videri id, quod adfectibus ſuis adverſatur; quod ſcilicet durum illis ſit honores, & alia commoda parvi ducere, quod faciendum ſit, ſi ea recipiant, quæ de Chriſto narrantur, ac propterea etiam Chriſti præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipſo detegitur, quod multas alias narrationes hiſtoricorum pro veris habeant; quas tamen veras eſſe ſola auctoritate conſtet, non etiam manentibus in hunc diem veſtigiis: qualia habet Chriſti hiſtoria, partim confeſſione Judæorum, qui nunc ſuperſunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Chriſtianorum cœtibus; quorum omnino cauſam aliquam exſtitiſſe oportuit. Cumque illa religionis Chriſtianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffuſa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri poſſit:

possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER III.

Pro auctoritate librorum novi fœderis.

QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut si qua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam C' ristiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes quos novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri sicut Christiani omnes affirmant, cum omni sectæ, sive bonæ, sive malæ, æquum sit credi in eo, quod asserunt, hoc, aut illo libro, sua dogmata contineri; sicut Mahumetistis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum supra

pra jam probata ſit veritas religionis Chriſtianæ; ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri, ſatis vel hoc ſolo adſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet, primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui impugnare velit ſcriptum aliquod multa per ſæcula receptum, ei incumbat onus adferendi argumenta fidem ſcripto derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis. Dicimus ergo, ſcripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt, quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe ſcriptoris, cujus titulo inſigniuntur: quia ſcilicet primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii ſub his ipſis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod Tertullianus aliquot librorum ipſa archetypa ſuo adhuc tempore ait exſtitiſſe: quodque omnes Eccleſiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti eſſent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controverſiam moverunt, quaſi non eorum eſſent opera, quorum dicebantur: Julianus vero aperte etiam

Libros qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe, quorum nomen præferunt.

ſatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, eſſe ea, quæ Chriſtiani legunt iiſdem nominibus inſcripta. Homeri, aut Virgilii eſſe, quæ eorum dicuntur, nemo ſanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum teſtimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus ſtandum eſt teſtimonio prope omnium quotquot per orbem ſunt gentium? Sunt ſane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi eſt, & Judæ, duæ ſub nomine Joannis Presbyteri, Apocalypſis, & ad Hebræos epiſtola: ſed ita tamen, ut à multis Eccleſiis ſint agniti, quod oſtendunt Chriſtiani antiqui, cum illorum teſtimoniis tanquam ſacris utuntur: unde credibile eſt, Eccleſias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignoraſſe, aut de iis dubitaſſe: poſtea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpiſſe, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero cauſa idonea fingi poteſt, cur illos libros quiſquam ſuppoſuerit; cum nihil inde colligi poſſit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur. Non eſt etiam, quod fidem quis

De libris olim dubitatis ſublatam dubitationem.

quis detrahat epistolæ ad Hebræos eo solo nomine quod nesciatur ejus scriptor, ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris, nempe quia videmus eum quisquis fuit & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum, qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis, ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed Romanis etiam legibus capite puniebatur. Constare ergo debet, libros novi fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferant, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis, & nota

Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum.

Hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.

fuiſſe quæ ſcriberent, neque ſtudium fuiſſe mentiendi, ſequetur, ut quæ ſcripſerunt vera ſint, cum omne falſum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex ſodalitio illorum duodecim fuere, quos Jeſus vitæ ſuæ ac dogmatum teſtes elegerat, ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deeſſe non potuerit. Idem de Jacobo dici poteſt, qui aut Apoſtolus fuit, aut, ut alii volunt, proximus conſanguineus Jeſu, & ab Apoſtolis conſtitutus Hieroſolymorum Epiſcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ ſibi ab ipſo Jeſu in cœlo regnante revelata profitetur: neque magis circa res à ſe geſtas falli ipſe potuit, aut etiam Lucas, individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jeſu ſcripſit, facile ſcire potuit, natus in locis proximis, per ipſam Palæſtinam peregrinatus, ubi & locutum ſe ait cum iis, qui oculati rerum teſtes fuerant. Haud dubie præter Apoſtolos, quibuſcum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jeſu ſanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito, & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos

contigerunt

contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur penè omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, quæ sibi divinitus immissa dicit, aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse. Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa, non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia, cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent,

Et quia mentire nolebant.

amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quòd si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, ut de omnium fuga in Christi periculo, de Petro ter negatore. Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis; quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice asseverarunt, additis personarum locorumque nominibus & circumstantiis cæteris, ita ut facillime posset à Magistratibus inquisitione facta veritas aut falsitas asseverationis detegi, inter quæ dignum observatione est, quod & de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum millia, & de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime

Adstruitur scriptoribus fides inde quod miraculis illustres fuerint.

tissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omissuri essent ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita: imo Petri miracula Phlegon Adriani imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem imperatoribus, senatui, præsidibus reddunt, facta hæc tanquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant; imo & apud sepulchra eorum vim mirificam duravisse per aliquot sæcula aperte prædicant, cum non nescirent, si id falsum esset, facillime à Magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum testes, ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expressserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant. Multa enim

Et ſcriptis inde quod ibi multa ſint quæ eventus comprobavit, divinitus revelata.

enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines ſuapte vi noſſe non quirent, quæ ipſo eventu mire ſunt confirmata: ut de ſubita atque ingenti hujus religionis propagatione, de duratione ejus perpetua, de ea rejicienda à Judæis pleriſque, amplectenda vero ab extraneis, de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, de ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis, de obſidione & excidio Hieroſolymorum ac templi, ſummiſque Judæorum calamitatibus. Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus ſit falli mendacibus libris. Jam vero quod, poſt ſubortas tot in Chriſtianiſmo ſectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut pleroſque exceptis paucis, qui nihil ſingulare continent, amplecteretur, magnum eſt argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuiſſe opponi, cum illæ ſectæ tantis inter ſe odiis exarſerint, ut quicquid his placuiſſet, aliis ob id ipſum diſpliceret. Fuerunt ſane inter eos, qui Chriſtiani

Tum etiam ex cura, quam debebat à Deo ſuſcipi ne falſa ſcripta ſubjicerentur.

Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio, Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur, aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, latere volebant sub nomine Judæorum, quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia, ex Apostolorum præscripto, tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses, & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt, & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant,

Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdã rejecti fuerint.

elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, cum & circumcisus esset ipse, & pleraque legis ultro observaret; religionis autem Christianæ causâ multa, & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; atque eadem & faciendi, & ferendi auctor esset discipulis suis; quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui pro sabbato singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis bonorum omnium ferre jacturam, & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus,

Paulus, ſibi à Petro, Johanne, & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras; quod ni verum fuiſſet, nunquam auſus eſſet dicere, cum ab ipſis adhuc viventibus mendacii potuiſſet argui. His ego, quos dixi, excluſis, qui vix Chriſtianorum nomine cenſeri poſſunt, tot reliquorum cœtuum manifeſtiſſimus in recipiendis his libris conſenſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ ſcriptores ediderunt; & de ſingulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia, credi ſoleat, niſi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certa nulla eſt. Nam ſi quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non poſſint, cum jam ſupra oſtenderimus, eſſe quædam, quæ ab hominibus præſtari non poſſint, à Deo autem poſſint, quæ ſcilicet nullam in ſe repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero eſſe etiam illas, quas maxime miramur, prodigioſas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evaneſcit iſta objectio. Neque magis audiendi ſunt, ſi qui dicant, dogmata quædam

Solutio objectionis quæſ: his libris contineantur impoſſibilia.

Aut à ratione diſſona.

dam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum, ingenio, eruditione, sapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines, pertingere; posse eum etiam post hanc vitam præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuũ cupiditatibus, cognationem esse inter homines ac proinde æquũ ut alii alios diligant; omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum; Nam si de mentis suæ natura differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa,

illa, tantoque ſupra nos poſita mente definire aliquid cupientibus? Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi; quis eſt, qui ita ſit ſagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle poteſt, id ſuapte conjectura ſperet ſe poſſe deprehendere? Quare optime Plato horum nihil ſciri poſſe dicebat ſine oraculo. Jam vero nullum proferri poteſt oraculum, quod tale revera eſſe majoribus teſtimoniis conſtet, quam ea ſunt, quæ in libris novi fœderis continentur. Tantum abeſt, ut probetur, ne aſſeritur quidem, Deum quicquam de natura ſua hominibus prodidiſſe, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipſius ulla poteſt proferri, quæ credibilis ſit, poſterior ſignificatio. Nam ſi quid in eo genere rerum, quæ aut plane ſunt mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane turpes, ante Chriſti tempora aliter imperatum, aut permiſſum fuit, id his libris nō obſtat, cum in talibus leges poſteriores prioribus derogent. Solet à nonnullis objici, eſſe quandam in his libris interdum ſenſuum diſcrepantiam. Sed contra, quiſquis hanc rem æquis animis volet dijudicare: reperiet hoc quoq; argumentis

Solutio objectionis, quod his libris quædam inter ſe repugnantia contineantur.

argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis, aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, sive Judæos sumas, sive Græcos Philosophos, aut Medicos, sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, ut Platonem & Xenophontem; sed & eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet, cum soleant, qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut

ut ne in ſpeciem quidem quicquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos. Alius reſtat modus teſtimonii refellendi ex contrariis extrinſecus teſtimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia reperiri non iri, niſi forte eo referre quis velit dicta multo poſt natorum, & quidem talium, qui inimicitias adverſus Chriſtianum nomen profeſſi ſub teſtium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non eſt, multa habemus teſtimonia, quæ hiſtoriæ iſtis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jeſum cruci affixum, ab ipſo & diſcipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani memorant. De Herode, Pilato, Feſto, Felice, de Johanne Baptiſta, de Gamaliele, de Hieroſolymorum excidio exſtant ſcripta luculen-

Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis: & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.

tissima Josephi edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum : cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, ut Phlegontis, tum & acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & Solis deliquio contra naturam, pleniſſimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est. Quid amplius opponi his libris possit, sane non video ; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut ex scriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplarium diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla

Solutio objectionis de mutata scriptura.

empla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut iustrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, cum qui id affirmet præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo, ut diximus, admirabilis est ubique sensuum con-

sonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium non est quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis deceat, exempla sibi inde plurima sumserint, quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianum nomen per Europam, Asiam,& Ægyptum,quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus,ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum,Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ versiones etiamnum exstant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Iam vero habemus & scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora,

tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuiſſet; quod ſatis oſtendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ diſſenſiones ab iis, qui in Eccleſia maxime eminebant. Poſt hæc, quæ dixi, tempora ſecuti ſunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui poſt diligentem inquiſitionem hos libros, ut in originaria ſua puritate perſtantes, receperunt. Jam & illud, quod de diverſis Chriſtianorum ſectis modo dicebamus, huc quoque aptari poteſt, illas omnes, ſaltem quæ Deum mundi opificem, & Chriſtum legis novæ auctorem agnoſcunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod ſi qui inſtituiſſent partem aliquam interpolare, eos tanquam falſarios cæteri detuliſſent. Neque vero ullam ſectam id unquam habuiſſe licentiæ, ut hos libros mutando ad ſua placita aptaret, vel inde ſatis colligas, quod omnes ſectæ & adverſus omnes hinc ſibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut ſiverit Deus tot millia hominum pietatis ſtudioſa, & æternam ſalutem ſincero propoſito quærentia, induci in eum errorem, quem

vitare omnino non poſſent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta ſunto, qui ſi ſoli exſtarent, ſatis eſſet, unde veram religionem diſceremus. Nunc cum Deo viſum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Chriſtianæ non exigua teſtimonia præbet, inſtrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem ſuam adſtruere. Eſſe autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo conſtat, quo id de noſtris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide digniſſimi; qualis & Eſdras, qui eos in unum volumen collegiſſe creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Moſis commendationem dicta ſunt ſupra. Neque vero pars tantum illa prima à Moſe tradita, ut primo libro oſtendimus, ſed & recentior hiſtoria multos Paganorum habet adſtipulatores. Sic Davidis, & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœnicum Annales, Nabuchodonoſori, & aliorum Chaldæorum regum Beroſus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, Apries eſt Herodoto.

Pro auctoritate librorum veteris fœderis.

Jam

Jam Cyri, & ſucceſſorum ejus ad Darium uſque pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gentem pertinentia adfert Joſephus in libris contra Appionem; quibus jungi poſſunt, quæ ex Strabone, & Trogo ſupra attigimus. Nos vero, qui Chriſtiani ſumus, omnino non eſt, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis penè ſingulis teſtimonia extent in libris noſtris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Chriſtus, cum plurima in legis Doctoribus, & temporis ſui Phariſæis reprehenderet, unquam eos accuſavit falſimoniæ in libros Moſis aut Prophetarum commiſſæ, aut quod ſuppoſitis mutatiſve libris uterentur. Poſt Chriſti tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari poteſt, neque vero credibile fiet, ſi quis recte cogitaverit, quam longe lateque ſparſa eſſet per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros cuſtodientium. Nam primum ab Aſſyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ poſtea: & ex his quoque poſt conceſſum à Cyro reditum multi in terris exteris ſubſederunt. Macedones in Alexandriam magnis

commodis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soſſii, multos diſjecerunt: plena Judæis erat Cyrenaica: plenæ urbes Aſiæ, Macedoniæ, Lycaoniæ, etiam inſulæ Cyprus, Creta, atque aliæ. Jam Romæ numerus eorum ingens vel ex Horatio, Juvenali & Martiali diſcatur. Tam diſſitis inter ſe cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipſi in falſum convenire. Adde quod trecentis ferme ante Chriſtum annis cura Ægypti regum Hebræorum libri in Græcum ſermonem ab his, qui LXX. dicuntur, verſi ſunt, ita ut jam & à Græcis, ſermone quidem alio, at ſenſu in ſummam eodem poſſiderentur: eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hieroſolymitanum, id eſt ſemiſyriacum, tranſlati ſunt iidem libri, partim paulo ante, partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX. Origines contulit, & poſt eum alii, nulla hiſtoriæ, aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Joſephus ad Veſpaſiano-

ſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium multi Hebræi erant, multi Hebræas literas addidicerant, quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Judæis falſi fuiſſet admiſsum, in parte inquam inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas, cum eos ſumma religione deſcribere, ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco, & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide ſuum magiſtrum Ieſum eſse illum ipſum Meſſiam, qui Judæorum majoribus jam olim

olim ſit promiſſus. Quod vel maxime ne fieri poſſet, caviſſent Judæi poſt ortum inter ipſos & Chriſtianos certamen, ſi unquam in eorum poteſtate fuiſſet mutare quæ vellent.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER IV.

QUARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt, oſtendit, ſummam Chriſtiani hominis in hac vita eam eſſe debere, ut non modo de reperta veritate ſibi gratuletur, ſed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi verſantur, opem ferat, & tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe contineat erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera, quæ ſe Chriſtianis opponunt, Paganiſmus puta, Judaiſmus, & Mahumetiſmus, præter

Refutatio ſpecialior religionum à Chriſtiana diſcrepantium.

præter id quod inter ſe habent commune, proprios quoſdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis ſoleant opponere, non abs re fore, ſi ſpecialem adverſus hæc ſingula diſputationem inſtituamus, rogatis lectoribus, ut & à ſtudiis, & à longa conſuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda ſunt, cognoſcant. Ac primum adverſus Paganos dicimus, ſi plures Deos ſtatuant æternos & æquales, id jam primo libro ſatis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat eſſe Deum rerum omnium cauſam. Quod ſi Deorum nomine vocent mentes creatas homine ſuperiores, eas aut bonas eſſe aut malas. Si bonas dicant, primum conſtare ipſis deberet hoc, an bonæ ſint, ne forte periculoſe labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipſo cultu diſcrimen ſit inter Deum ſummum, & has mentes: deinde ſciendum eſſet, quis inter eas mentes ſit ordo, quid à quaque boni exſpectari poſſit, quo quamque honore affici velit rex ſummus: quæ omnia cum deſint in ipſorum religione,

Ac primum Paganiſmi. Unum tantum eſſe Deum.

Mentes creatas bonas eſſe, aut malas.

Bonas non colendas, niſi ad præſcriptum ſummi Dei.

religione, ſatis hinc apparet, quam ea nihil in ſe certi habeat: quantoque facerent tutius, ſi ad unius Dei ſummi cultum ſe transferrent; quod ſapientis hominis eſſe officium, etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei ſummi miniſtræ ſint, non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio. At vero non bonas, ſed malas ſuiſſe mentes, quibus paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt, aut ſaltem omnibus modis ſe ſummo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla eſſet religio alia tam ritibus diſſona, quæ non in ſocietatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thuſca ſacra Romæ: ſoli Judæi paſſim deridiculo erant, ut ex ſatyris & epigrammatis apparet, interdum & relegabantur: Chriſtiani vero præterea

Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.

præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis, cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honeſtamque mentem non deceat, per ſanguinem humanum, per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos & ſaltationes plenas ſpurcitiæ, qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganiſmi tenebris obſitos, Imo quod eſt amplius, & olim fuerunt, & nunc ſunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur, ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atq; hoſtem tranſfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum,

rum, quia id a bonitate alienũ eſſet. Nam clementia ut juſta ſit, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neq; minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant malis mentibus præſtare obſequium: cum is qui ſumme bonus eſt, ſit etiã ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia ſua, jus ſupremũ habeat, ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat: quibus poſitis, facile colligitur, ei qui Deum ſummũ ac ſumme bonum faventẽ habeat, malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam Deus illi boni alicujus cauſa velit pati, ut fiat. Neque vero à malis ſpiritibus quicquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit, quia malus bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus, & hoſtium munera inſidiæ ſunt. Fuerunt & pagani, & ſunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt: ſed primum hic quoque cultus diſtinguendus notis conſpicuis fuerat à ſummi Dei cultu: tum vero inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit, de quo

Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganiſmo.

quo nihil cultoribus constat, nec quicquam est cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorē habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes, ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Iupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, dum vitiis satis per se abblandientibus addit ex religione commendationem. Vetustior isto fuit cultus astrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, terræ: ne ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris si quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet, cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi; imo contrarium satis aperte colligitur ex motu non vario, qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam, sed rato atque præscripto. Iam verò alibi ostendimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos; unde homo

Contra cultum exhibitum astris & elementis.

mo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem, parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſæ pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur. Illud vero indigniſſimum, quod & ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim. Quanquam enim in quibuſdam aliqua ſe oſtendit quaſi umbra intelligentiæ; ea tamen ipſa nihil eſt, ſi ad hominem ſpectetur, cum nec internos conceptus diſtinctis vocibus ſcripturaque explicent, neque opera diverſorum generum faciant, neque ejuſdem generis opera diverſo modo, multo minus numerorum, dimenſionum, cœleſtiumque curſuum cognitionem aſſequantur. Contra vero homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui, partim etiam ſub leges ſuas ſubigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime ſunt noxia, utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus: hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem, ſitumque partium ſpeculatur, & tum

Contra cultum animantibus mutis exhibitum.

ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt : quæ ſi quis rectè conſideret, tantum abeſt, ut pro diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quendam ſub ſummo Deo conſtitutum arbitrabitur. Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut ſcæva illa Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam : Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies. Fortuna bona ſimilitudo eventus cum hominis deſiderio : affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt, ſed voluntatis tanquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem prudentia, in periculis ſubeundis fortitudo, in abſtinentia alieni juſtitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates quædam

Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantiæ non ſunt.

quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod ſæpe & malis cõtingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate cõparari nequeant, neq; precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervarique poſſunt. Solent à Paganis ad religionis ſuæ commendationem miracula adferri: ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planeque conficta rejiciunt. Quædam quæ facta dicunt, contigerunt in receſſu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falſa rerum ſpecie per aſtus ſacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum ſui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, ſi quis

Solutio objectionis Paganorum ſumptæ à miraculis apud ipſos.

apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuiſſe, à multis proditum eſt. Non negem, conſpecta & quædam his majora, quæ ex cauſis naturalibus ſola humana vi non potuerint elici; ſed talia tamen quæ vim vere divinam, id eſt omnipotentem, non deſiderarent, cùm ad eas ſufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpoſiti, qui pro ſua celeritate, efficacia, atque ſolertia, facile poſſent diſſita transferre. & quamvis diverſa componere ad effectus tales, qui homines in ſtuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum eſt, bonos non fuiſſe, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ ſupra diximus, apparet, tum inde etiam, quod certis carminibus invitos ſe cogi dicerent, cum tamen inter ſapientiſſimos etiam Paganorum conſtet, in verbis nullam talem vim eſſe poſſe ſitam, ſed ſuadendi tantum, idque pro modo ſignificationis. Eſt & illorum nequitiæ indicium, quod in amorem ſæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem ſe pellecturos ſuſcipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injurioſi, cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium inter-

interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem, unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est ut is, hac re venerabilior, Imperium Romanum facilius adipisceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, quæ cum religione nihil haberent commune. Eadem ferme omnia aptari possunt, & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homi- *Et ab oraculis.*

nes, ut ſibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetuſtiſſima traditio ſuggerit. Tum vero verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod ſi quid definitius prædictum ab illis, non tamen neceſſe eſt ab omniſcia mente profectum, cum aut talia ſunt, quæ ex cauſis naturalibus jam exiſtentibus præſentiri poterant, ſicut medici quidam venturos morbos prædixerunt, aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus. Quod ſi quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera uſus eſt Deus ad ea prædicenda, quæ cauſas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant, non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, ſed magis ad eam evertendam: qualia ſunt, quæ apud Maronem exſtant Ecloga quarta ex Sybillinis carminibus depromta, quibus ille id neſciens Chriſti adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iiſdem Sybillinis erat, pro rege agnoſcendum, qui vere rex noſter eſſet, & ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. Apollinis oraculum

culum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, pugilibus decreti honores divini, pellecti homines in amores etiam non legitimos, ad mala lucra captanda, ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent. Tum verò ingens nobis, præter ea quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio, eo quod ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum, aut Mahumetistarum, videbis paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imò docent historiæ etiam illis temporibus, cùm imperatores aut vim & supplicia, ut priores,

Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.

ores, aut eruditionem & ſolertiam, ut Julianus, adhiberent ad ſuſtentandam religionem paganicam, indies ei aliquid deceſſiſſe, non oppoſita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Ieſus habebatur) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Chriſti legem docentium, non donis, (pauperes quippe illi erant) non ulla aſſentatione, cum contrà omnia commoda ſpernenda, nihil non adverſi ejus legis cauſa ſubeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganiſmi imbecillitas, cum talibus auxiliis deſtructus ſit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit ad illam doctrinam, ſed & ipſi Spiritus ad Chriſti nomen exceſſerunt è corporibus, compreſſerunt vocem, & interrogati de ſilentii cauſa dicere ſunt coacti, nihil ſe poſſe, ubi Chriſtus invocaretur. Fuere philoſophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujuſq; aſtris aſcriberent. Sed ipſa, quã iſti ſcire ſe profitentur, ſideralis ſcientia tã diverſis ſub normis traditur, ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipſum certi eſſe nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali neceſſitate cauſarum ſequuntur, ſed de his, qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita ſuapte vi libera eſt,

Reſponſio ad id quod religionis ortus & interitus aſtrorum efficaciæ aſſcribitur.

ut

ut nihil ei neceſſitatis extrinſecus imprimi poſſit. Quod ſi ex impreſſione tali neceſſario ſequeretur actus voluntatis, jam vis in anima diliberandi atque eligendi, quam ſentimus ipſi, fruſtra eſſet data, omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas ſublata, cum neque culpa neque meritum eſſe poſſit in eo, quod plane ſit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam ſint, ſi certa neceſſitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœleſtibuſq; corporibus vim talem Deus attribuerit, jam ſequetur Deum qui perfectiſſime bonus eſt, malitiæ moralis veram eſſe cauſam, & cum lege poſita profiteatur ſe deteſtari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inſeruerit ipſis rebus, velle eum duo quæ inter ſe ſunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulſu. Probabilius ab aliis dicitur, aſtrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora noſtra contingi, & qualitates quaſdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent reſpondentes ſibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obſequi ſæpe. Verum hoc ita conceſſum nihil facit ad eam, quam tractare cœpi-

mus

mus quæſtionem. Nam Chriſti religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi ſiderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, niſi per eos affectus. Prudentiſſimi Aſtrologorum eximunt à ſiderum legibus viros vere ſapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Chriſtianam religionem ſuſceperunt, quod vita ipſorum probat. Quod ſi eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adverſus corporis contagium, fuerunt ſemper inter Chriſtianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero ſiderum effectus, ut doctiſſimi fatentur, certas mundi plagas reſpiciunt, & temporarii ſunt. Hæc autem religio jam per mille ſexcentos annos durat, nec in una, ſed in diſſitiſſimis mundi partibus, & quæ longe ſub alio ſunt ſiderum poſitu. Eo vero minus pagani habent, quo Chriſtianam religionem oppugnent, quod ejus partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant, ita ut inter paganos quoque non defuerint, qui dixerint ſingula, quæ noſtra religio habet univerſa: utpote religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe

Oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari à ſapientibus paganorum: & ſi quid in ea eſt difficile creditu, paria apud paganos reperiri.

esse positam, adulterum esse etiam qui adulterium committere voluit, non reponendam injuriam, uni marito unam uxorem jungendam, fœdus matrimonii debere esse perpetuum, hominis officium esse homini cuivis benefacere, præsertim egenti: juramento quantum fieri potest abstinendum: contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur, quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus divinam naturam distinguit in patrem mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, Julianus tantus Christianorum hostis credidit, & exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit, at quæ de diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum

rum dixere. Plato de Republica 11. quasi præscius, ait ut vere justus exhibeatur, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER V.

QUALE est, quod ex obscuro specu enitentibus paulatim se ostendit inter lucem tenebrasque medium, talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaismus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos suos, invisere solebat; ex eadem gente natum Messiam, & primos Christianismi doctores, ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati, custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus,

Refutatio Judaismi incipiens ab allocutione ad Judæos.

mus, orantes ut quam primum veniat illa dies, cum ablato velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet Hebræi viri penulam apprehendet rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi. Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum, qui vidissent proficisci. Sic ab Eliseo auctum apud viduam oleum, purgatum subito à mala scabie Syrum, hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi, non aliam sane ob causam quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. De Eliæ vero in cœlum raptu unius Elisei, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cœlum duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ: de Christo

Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.

post

post mortem in terris viso multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis. At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra iam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, quam apud Plinium, & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exigisse, & ipsius, & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque, tales artes diserte

Solvitur, quod objiciunt facta hæc miracula ope dæmonum.

diſerte vetans ut Deo inviſas. Tum vero ſi Chriſti,& ejus diſcipulorum tempore, uſquam aut in Ægypto, aut alibi, exſtitiſſet ars ulla magica, qua poſſent ea fieri, quæ de Chriſto prædicantur, muti omnes ſubito ſanari, claudis greſſio, cæcis viſus dari, Imperatores Tiberius, Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendiſſent. Et ſi verum eſt,quod tradunt Judæi, ſenatores magni ſynedrii gnaros fuiſſe magicarum artium, ut reos poſſent convincere, ſane cum iidem Jeſu inimiciſſimi fuerint,& honori ejus maxime per miracula creſcenti invidentes, aut opera ſimilia ex eadem arte edidiſſent ipſi, aut certis argumentis apertum feciſſent ipſius opera non aliunde proficiſci. Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jeſu aſſcribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo poſitum duo leones per mille & amplius annos cuſtodirent, quodque ab Ieſu ſublectum ſit, non mendaciter modo, ſed & impudenter confictum eſt : cum de illis leonibus, re maxime inſigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Joſephus quicquam prodant;

Aut vi vocum.

prodant; ſed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jeſu tempora, tale aliquid compererint. Verum poſito à Chriſto edita eſſe prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipſa lege Moſis ſequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ut poſt Moſem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iiſque obediendum à populo; niſi id fieret, graves pœnas denuntians. Certiſſimæ autem Prophetarum notæ ſunt prodigia. Neque enim illuſtriora alia animo concipi poſſunt. At Deut. XIII. dicitur, ſi quis Prophetam ſe ferens prodigia ediderit, ei non credendum, ſi populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur, an ſatis conſtans ſit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter ſe Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, qui miracula faciat, credendum, extrà quàm ſi à veri Dei cultu abducat, quia in eo ſolo caſu prædictum ſit, ne miraculis, quamvis ſpecioſis, fides habeatur. Jeſus autem non modo falſos Deos coli non docuit, ſed contrà hoc tanquam crimen graviſſimum, diſerte vetuit, docuitque nos,

Oſtenditur divina fuiſſe Jeſu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi eſt opifex.

& Moſis, & qui eum ſecuti ſunt, Prophetarum ſcripta venerari: quare nihil eſt, quod miraculis ejus objici poſſit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jeſu aliqua in parte à Moſis lege diſcrepare, id non ſufficit. Nam ipſi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: ad imperium Prophetæ, id eſt miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide poſſe violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et ſane poteſtas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Moſem daret præcepta, poſtea ab eo non abiit: nec quiſquam, qui ſuo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum eſſe mutabilem objiciunt, id nihil eſt: non enim de intrinſeca Dei natura, ſed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus ſenectute, æſtas hyeme, quæ omnia Dei ſunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permiſit, unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas ſeorſim à Tabernaculo alias vetuit, alias accepit. Nec ſequitur, ſi bona fuit lex per Moſem data, nullam dari potuiſſe meliorem. Solent parentes cum infan-

Solutio objectionis ſumtæ ex diſcrepantia inter legem Moſis & legem Jeſu: ubi oſtenditur lege Moſis perfectiorem aliam dari potuiſſe.

infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere: cruſtulo eos ad diſcendum allicere. At ubi proceſſit ætas, corrigitur ſermo, inſtillantur virtutis præcepta, oſtenditur quæ ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſummè perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic David rebelli filio parci vult, maledicta in ſe jacta fert patienter. Dimiſiſſe uxores viri boni nuſquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo ſtatu par fuit quædam diſſimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus ſibi erat collecturus. Etiam præmia lege Moſis aperte propoſita ad hanc vitam mortalem ſpectant omnia: unde fatendum eſt, legem aliquam illa lege meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia, non ſub umbris, ſed apertè proponeret, quod lege

Ab Jesu in terris observatam legem Mosis, nec post abolita nisi ea præcepta, quæ intrinsecam bonitatem non habebant.

Christi factum videmus. Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Iesu coævi fuerunt, Iesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri, Circumcisus erat: cibis utebatur Iudaicis: vestitu simili: purgatos scabie mittebat ad sacerdotes: paschata, & alios dies festos religiose observabat Si quos sanavit sabbato, ostendit non tantum ex lege, sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare legum quarundam abrogationem, cùm morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se potestatem regiam, in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium capite III. & VII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulò post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo

sublata

ſublata eſt, nihil continebat ſua natura honeſtum: ſed conſtabat ex rebus per ſe mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam ſi eæ res per ſe aliquid haberent, cur faciendæ eſſent, omnibus populis non uni eas præſcripſiſſet Deus, & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Job, Abraham, Iſaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exactè enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, ſive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum eſt, ea aboleri potuiſſe, quam ſi quis

Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quicquam adferri poteſt, quo probetur, Deum ſe adſtrinxiſſe, ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua, eadem voce utuntur ſæpe & homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent, non eſſe annalia, aut certis temporibus puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur quo minus novas de iiſdem rebus conſtitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria quamdiu in locis deſertis ageret populus, alia adſtricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa diſtinguat, perpetua vocat, quo intelligi poſſit, non debere ea uſquam, aut unquam intermitti, niſi Deus contrariæ voluntatis daret ſignificationem. Quod loquendi genus cum omnibus popu'is ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſciant in lege ſua jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promiſſio

promiſſio apud Prophetas Hebræos exſtat, ut Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum ſe pactum initurum, quod ipſis mentibus ſit inſcripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum: quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam ſublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quanquam ſufficiant, euntes per partes ſingulas ſublatæ legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent. Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo juſſa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuiſſe appetentes, ita ut ſatis cauſæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hac, ne ad falſorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At eum eorum poſteri plus æquo hæc æſtimaren t,

Ut ſacrificia quæ nunquam per ſe Deo placuerunt.

ſtimarent, tanquam per ſe Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehenſi ſunt per Prophetas. *Sacrificiorum cauſa*, inquit Deus apud Davidem, Pſalmo qui eſt apud Hebræos quinquageſimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocauſta alia ſuper alia mihi macties, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis ſeptis. Nam certe quicquid animantium per ſaltus paſcitur, aut per montes errat, meum eſt. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut ſi eſurirem, nihil opus eſſet mihi te convenire; mihi inquam, cujus eſt hoc Univerſum, & quicquid in eo conſpicitur. Putaſne veſci me carne pingui, aut bibere hircorum ſanguinem? imo laudem Deo ſacrifica, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui ſacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri eſſent. At aliud docent quæ attulimus verba, rem ſcilicet per ſe nihil habere Deo gratum. Et ſi ſeriem totam Pſalmi conſideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi populo mi*: hæc docentis ſunt. Poſtea finitis, quæ attulimus, ut fieri ſolet, ad impios ſermo convertitur; *Impio autem dicit Deus.*

Eundem

Eundem ſenſum oſtendunt loca alia, ut Pſal. 51. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non eſt, neque holocauſtis delectaris. Sed quod vere tibi placet ſacrificium, eſt animus culpæ ſuæ ſenſu dejectus: mentem enim quaſi fractam atque contritam ô Deus non deſpicis.* Simile eſt illud Pſal. 40. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfoſſa aure tibi mancipas: non exigens, aut holocauſtum, aut victimam piacularem. Itaque reſpondi, en adſum: ac tanquam ex pacto conſcripto faciam, quod velis, quæ voluptas mea eſt: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: ſed veracitatem tuam, ac benignitatem prædico ubique: præſertim vero miſericordiam tuam atque fidem celebro in numeroſo cœtu.* Apud Eſaiam cap. 1. Sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocauſtorum ex arietibus, & adipis quamvis pinguiſſimi. Nec amo ſanguinem, ſive ille juvencorum eſt, ſive agnorum, ſive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo ſubdialia impuraretis?* Apud Jeremiam vero VII. locus eſt huic geminus, & ejus interpres.

Sic

Sic ait Dominus Angelorum, Deus Iſraëlis. Holocauſta veſtra congerite cum victimis, & ipſi earum carne veſcimini. Nam quo primum tempore majores veſtros eduxi ex Ægypto, nihil exegi, aut præcepi de holocauſtis & victimis. Sed hoc eſt quod illis ſerio edixi, ut mihi obedientes forent: ſic me fore Deum ipſorum; ipſos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipſis eram imperaturus. Sic omnia ipſis proſpere eventura. Apud Oſeam hæc ſunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo acceptiorem habeo, quam ſacrificium: de Deo recte ſentire ſupra omnia eſt holocauſta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæſtio eſſet inſtituta, quomodo quiſpiam Deum ſibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis, reſpondet Deus, *Dicam tibi quid ſit vere bonum, mihique gratum. Nimirum ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, ſacrificia non eſſe earum rerum in numero, quas Deus per ſe aut primario velit, populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava ſuperſtitione in illis poſuerit po-

riſſimum

tissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari: quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset. Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psal. cx. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci, Esaias vero cap. xix. dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi non minus, quam Israëlitæ munera Deo offerant; & ex ipsis quoq; constituantur, qui sint sacerdotes & Levitæ: quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His

adde,

adde, quod apud Malach. cap. 1. Deus futura prædicens, faſtidio ſibi eſſe ait Hebræorum munera: ab ortu ad occaſum, apud gentes omnes nomen ſuum celebrari, ſuffitumque ſibi fieri, & puriſſima ſibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabrielis Angeli de Chriſto oraculum referens: *abolebit*, inquit, *ſacrificium & munus*. Neque verbis tantum, ſed & rebus ipſis ſatis ſignificat Deus, non amplius probari ſibi præſcripta per Moſem ſacrificia, cum jam per annos amplius mille ſexcentos patiatur Judæos eſſe ſine Templo, ſine altari, ſine certo generum cenſu, unde conſtare poſſit, qui ſint, quibus ſacra facere fas ſit. Quod de ſacrificiorum lege oſtendimus idem oſtendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Conſtat ergo, poſt magnum diluvium, Noæ, ejuſque poſteris à Deo jus datum quolibet victu utendi, quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, ſed & ad Semum, ejuſque poſteros Abrahamum, Iſaacum, Jacobum tranſiit. Sed cum poſtea populus in Ægypto pravis ſuperſtitionibus ejus gentis imbutus eſſet, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, ſeu quod illa potiſſimum

Item ciborum diſcrimen.

tissimum Ægyptii diis suis offerrent & ex illis aruspicium facerent, seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ Deuteronomii XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, incolis autem liceret, quos quidem incolas Judæi omnibus officiis tanquã Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum. *Et dierum.* Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam verò propheta Jeremias XVI. & XXIII. capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, istius beneficii memoriam ita obscurent,

ut

ut ejus vix ulla mentio ſit futura. Tum vero, quod modo de ſacrificiis dicebamus, etiam de feſtis diebus verum eſt, iis quoque confidere populum cœpiſſe, tanquam his bene obſervatis non magni ducenda eſſent quæ de cætero peccarentur. Unde Ieremiæ cap. 1. Deus ait ſe calendas ipſorum, & dies feſtos faſtidire, & oneri tanto ſibi eſſe, ut vix queat ſuſtinere. De ſabbato ſpecialiter opponi ſolet, eſſe præceptum univerſale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, ſed in ipſa mundi origine, Adamo omnium parenti. Reſpondeo, aſſentientibus Hebræorum doctiſſimis, duplex eſſe præceptum de ſabbato, præceptum recordandi Exod. xx. 8. & præceptum obſervandi Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religioſa memoria mundi conditi. Præceptum obſervandi ſitum eſt in exacta abſtinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Jacob; quorum quidem poſtremorum cum multæ peregrinationes legantur, nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi, quod poſt exitum ex Ægypto perpetuo

petuo reperias. Nam poſtquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter tranſgreſſus rubrum mare, primum diem ſecurum egit ſabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempote imperata eſt exacta illa ſabbati quies, cujus prima mentio eſt in collectione mannæ Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc ſenſu cauſa legis de ſabbato redditur liberatio ex Ægypto Deut. 21. Et ſimul hac lege conſultum eſt ſervis adverſus dominorum duritiem nullam ipſis à laboribus reſpirationem indulgentium, ut dictis locis videre eſt. Verum eſt, hac lege obſtrictos fuiſſe etiam incolas, quia ſcilicet una debebat eſſe totius populi quieſcentis facies. Cæterùm aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur ſignum, atque etiam fœdus ſpeciale inter Deum & Iſraelitas, ut Exodi xxxi. 13. 16. Jam verò, quæ in memoriam exitus ab Ægypto inſtituta ſunt, non eſſe talia, ut nunquam ceſſare debeant, ſupra jam oſtendimus ex promiſſo majorum multo beneficiorum. Adde quod, ſi lex de quiete ſabbati, fuiſſet ab initio lata, & eo ſenſu, ut tolli nunquam poſſet, ſane prævaluiſſet illa lex in conflictu

aliarum

aliarum legum, quod nunc contra se habet; Nam circumcidi infantes recte in sabbato constat: sicut & stante Templo victimæ sabbatis, non minus quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum aiunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri sabbato, quod probant exemplo captæ Hierichontis, die sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à sabbato ad sabbatum, à novilunio ad novilunium. Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris, Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ, terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu inquam & posteritas tua per secula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intellexi-

Circumcisionem quoque externam.

mus

telleximus in hujus fœderis locum ſucceſſurum fœdus novum,& quidem commune populis omnibus, quam ob cauſam ceſſare etiam debuit neceſſitas illa notæ diſcriminatricis. Eſt & hoc manifeſtum in præcepto circumciſionis cõtineri myſticam quandam & excellentiorem ſignificationem: quod oſtendunt Prophetæ, cum jubent cor circumcidi, quo ſpectant Jeſu præcepta omnia: quare & promiſſa circumciſioni addita ſimili modo neceſſe eſt ad majus aliquid referantur: nempe illud de poſſeſſione terreſtri ad revelationem poſſeſſionis verè æternæ quæ nunquam apertius, quam per Jeſum facta eſt:& de Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi, imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam, quod profecto non niſi per Evangelium contigit. Mirum autem non eſt, umbras deſtinati operis auferri opere impleto. Dei vero gratiam huic ſigno adſtrictam non eſſe, ſatis hinc diſcas quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit, & toto tempore itineris per Arabum deſerta

omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante. Certè erat, cur magnas gratias agerent Iesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamem primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Iesu omnis honestatis pleniſſima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis sequi, quem vellent vivendi modum; ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Iesu dogmata, prætextu illo legis rituali. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea. Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo cæteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, sed huic uni eximiè competente,

Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu.

Probatio adversus Judæos ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.

te, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum exspectant. Supereſt, ut de ea lite judiciū quæramus in iis libris, quorū authoritatē pariter agnoscimus. Daniel, cui summæ pietatis testimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neq; deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante c. IX. conscriptum reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, quin adesset Messias. Atqui in hunc diē elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant: nec quenquam alium nominare possunt in quem id tempus quadret: in Iesum autē, tam bene convenit, ut magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ à Daniele significatū. Cū hac tēporis nota congruit altera, quam supra attigimus, de imperio in omnes nationes dando divinitus, postquā Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset, quarū posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Iesus nascereturTertia nota est dicto cap. IX. apud Danielem, quod post Messiæ adventum ex-

Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis.

ſcindenda eſſet urbs Hieroſolyma, quod de excidio urbis vaticinium ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem: unde ſequitur, tempus Meſſiæ adventui præſtitutum jam tum præteriiſſe. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. 11. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jeſum Joſedeciden Pontificem Maximum mœſtos, quod viderent excitatum à ſe templum non reſpondere magnitudini prioris templi, ſolatur hoc promiſſo, futurum ut major honos iſti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto, neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poſſe hiſtoria horum temporum in ſacris literis, & apud Joſephum, collata cum ea, quæ eſt de templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magiſtri annotant, duas maximas dotes defuiſſe Templo poſteriori, quæ priori adfuerant; conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc poſterius priori præſtiturum ſit, ibi quidem breviter oſtendit Deus, cum pacem ſuam, id eſt gratiam & benevolentiam, in eo templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum dicit: Latius autem exſequitur Malach. cap. III.

Ecce

Ecce miſſurus ſum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum ſuum (vixit autem Malachias tempore ædificati templi poſterioris) *Dominus ille, quem vos deſideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ veſtræ.* Venire ergo debuit Meſſias ſtante Templo ſecundo, quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis reſuſcitatum fuit, ſed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et ſane tam conſtans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exſpectandum Meſſiam, ut multi Herodem, alii Judam Gauloniten, alii alios, qui circa Jeſu tempora vixerunt, pro Meſſia haberent. Sentiunt ſe premi his argumentis de Meſſiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt ſua peccata in cauſa fuiſſe, quo minus promiſſo tempore adveniret. Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione ſuſpenſum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum eſſet, ob plurima & maxima populi peccata

(Cum ſolutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata popu-li.)

urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, ut corruptissimo seculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret, unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII: fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierololymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare Ischr copher, hoc est placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id quod præcise ei morbo erat destinatum. De eo, quod dicimus; adveniisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. Promisit Deus, fœdere per Mosem inito, ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: Contrà si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pœnis malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent, se misericordia populi factum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas dispersi redirent in patriam, ut videre est,

Item ex statu præsenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.

eſt, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. & Nehemiæ 1. Atqui jam anni ſunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, & ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, quod ab Ammiano Marcellino ſcriptore non Chriſtiano proditum eſt. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contaminaſſet, liberos paſſim ſacrificaſſet Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, inſontem ſanguinem magna copia funderet, quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, paſſus eſt exſilium, ſed non diutius annis ſeptuaginta, atque interea non omiſit Deus per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus, indicato etiam ejus tempore. At nunc, ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent ex torres contempti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus ſignificatio: magiſtri ipſorum, quaſi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas, & ridicula dogmata delapſi ſunt, quibus ſcatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moſes ſcripſit, conferre, aut iis præferre etiam.

Nam quæ ibi leguntur de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, de Behemotho & Leviathane, multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: Deum vero & precibus, & jejuniis certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit ipsi dicant, aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt. Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot secula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam

Probatur Jesus esse Messias ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.

ſiam ſe dixit, & doctiſſimis quibuſdam impoſuit, Barchochebæ ſectatores ſe profitentur. At Jeſu qui nomen dent, ex quo ipſe in terris fuit, in hunc diem fuerunt, ſuntque plurimi, nec in una regione; ſed quam late hic orbis patet. Poſſem hic multa alia adferre olim de Meſſia prædicta aut credita, quæ in Ieſu eveniſſe credimus, cum de aliis ne aſſeverentur quidem: quale eſt, quod ex Davidis ſuit poſteritate, quod ex virgine natus eſt, edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, quod natus eſt Bethlehemi, quod dogma ſuum ſerere cœpit in Galilæa, quod omne genus morbos ſanavit; cæcis viſum, claudis greſſum dedit: ſed uno contentus ſum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex Davidis, Eſaiæ, Zachariæ, Oſeæ vaticiniis manifeſtiſſimum eſt, Meſſiam non tantum Judæorum, ſed & aliarum gentium magiſtrum fore: per ipſum collapſuros cultus falſorum deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Ieſu adventum ſub faliis cultibus totus fere orbis jacebat; deinde paulatim evaneſcere illi cœperunt,

cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis eorumque successoribus: ita populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat Gen. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo, quem Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, cui paritúræ essent etiam exteræ gentes. Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: sed quæ adducunt obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus, quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si

Solutio ejus, quod dicuntur quædam non impleta.

cui

cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exſilio, aut alioqui circa Jeſu tempora exſtiterunt, cum his, qui ſcripſerunt, poſtquam Chriſtianorum nomen in odio apud Judæos eſſe cœpit, inveniet explicationes novas repertas partiũ ſtudio, cũ olim receptæ eſſent aliæ quæ cum Chriſtianorũ ſenſu ſatis conveniebãt. Multa in ſacris literis non ex proprietate verborũ, ſed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant, ut cum Deus deſcendiſſe dicitur, cum ei os, aures, oculi, nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Meſſiæ temporibus dicta? qualia ſunt, lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore ſtabulaturum, luſurum cum anguibus infantem, montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios, venturos eo alienigenas, ut ſacra faciant. Sunt quædam promiſſa, quæ ex antecedentibus, aut conſequentibus verbis, aut etiam ex ipſo ſenſu conditionem in ſe tacitam continent. Sic multa Hebræis promiſit Deus, ſi Meſſiam miſſum reciperent, eique parerent: quæ ſi non eveniunt, habent ipſi quod ſibi imputent. Quædam vero etiam definitè, & ſine conditione promiſſa,

ſi

si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem seculorum. Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero, cum in sacris literis passim dicat Deus, erigi à se humiles, & superbos sterni. Jacob extra se nihil præter baculum ferens Iordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum ei mandavit. David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum lætum pauperibus nuntium, non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, ut Lothus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est exemplo Abelis parricidio enecti, Esaiæ dissecti, Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excru-

Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.

excruciatorum. Ipſi Judæi Pſalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba ſunt: *Dederunt ſervorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu ô Deus amas, beſtiis: ſanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hieroſolymorum: nec quiſquam fuit, qui eos ſepeliret,* & quæ ſequuntur. Ipſum vero Meſſiam debuiſſe per ærumnas & mortem pervenire ad regnum ſuum, & ad poteſtatem ſummis bonis ornandi familiam ſuam, negare nemo poterit, qui ad iſta Eſaiæ verba capite LIII. animum volet attendere. *Quotuſquiſque credidit ſermoni noſtro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia ſurrexit ille, Deo aſpectante, tanquam tener ſurculus, tanquam herba ex ſolo arenoſo: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec ſi aſpiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemptui patebat, & inter homines erat velut abjectiſſimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes ſe ab eo avertebant: tanto erat deſpicatui, nulloque in pretio. Sed vere noſtros ille morbos pertulit, noſtra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depreſſum: ſed ob noſtra peccata vulneratus*

est, attritus ob nostra crimina. Pœna quæ nobis salutem pareret ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur; Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini feciſſet injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eousque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen quia se constituit hostiam piacularem, videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait Deus, voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum

rum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, ubi inter prælatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis annumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtituit peccatorem. Quis poteſt nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo ſane. Quod autem recentiores Judæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret, is ſenſus primùm plurimis ſacrarum literarum teſtimoniis repugnat, quæ clamant Judæis nihil mali accidiſſe, quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei ſcelera.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris eſt populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici: quod cum viderent quidam

dam posteriorum, duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur, alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent; cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Jesu credimus, & verum esse res ipsa docet. Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur incircumcisi auribus & corde, populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër, obediebant: qui

Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.

qui panem cœlitus missum fastidierunt, qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, qui Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, qui Zachariam, Iojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfeciſſent, nisi procerum quorundam obstetisset auctoritas: extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos, qui Iesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, & tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari manibus impositis, sed ex potentium nutu legi solerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia

tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt conspecto homine, qui sanctissima præcepta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Iesu, vaticinatio adversus templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Iudæi plerique exstituri essent Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus, & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item Messiam Hebræis inruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad

coagmen-

coagmentationem operis. Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Iudæi & dogma, & cultum Chriſtianorum, impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur quam Philoni Iudæo, qui ſæpe tria in Deo ſtatuit, & Dei rationem ſive ſermonem vocat Dei nomen, mundi opificem, neque ingenitum, ut eſt Deus Pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines? quem & Angelum, ſive legatum univerſum hoc curantem, & ipſe Philo, & Moſes Nehemanni filius appellat: aut Cabaliſtis, qui Deum diſtinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iiſdem, quibus Chriſtiani, nominibus, patris, filii ſive verbi, & ſpiritus ſancti. Et ut id ſumam quod apud omnes Hebræos maxime confeſſum eſt, ſpiritus ille, quo agitati ſunt Prophetæ, non eſt aliquid creatum, & tamen diſtinguitur à mittente: quomodo & illud, quod Schecina vulgo vocant: Jam vero in Meſſia habitaturam eam vim divinam, quam ſapientiam vocant, plurimi Hebræorum tradiderunt, unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias

Reſponſum ad objectionem, plures Deos à Chriſtianis coli.

Dei verbum dicitur: ſicut & auguſto illo Dei, itemque Domini nomine, Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios. Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis, nos ſcilicet cultum Deo debitum impartire naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt Pſalmus 11. & Pſalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere etiam David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Iudæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit,

Et humanam naturam adorari.

competit, ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima & validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt Enochi quendam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, à quo venit hæc po-

Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.

testas Iesu, & ad quem reditura est, & cujus honori illa inservit. Subtilius ista rimari non hujus est operis; neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate, aut impium, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS *CHRISTIANÆ.*

LIBER VI.

SEXTUS liber Mahumetiſtis oppoſitus præfationis vice Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo ſcilicet vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refrigeſcere cœperit, ex quo per Conſtantinum, & ſequentes Imperatores, effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, mundo velut intruſo in Eccleſiam: principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiã cum pace frui liceret: Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus: ac ſicut olim arbori vitæ prælata arbor ſcientiæ

Refutatio Mahumetiſmi, origo ejus.

maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, & ex religione artem factam: cui deinde consequens fuerit, ut ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Judaismo in ritibus collocari cœpit: & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, itemque in studio flagrante semel electarum partium: tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re pauciſſimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin ex ultimo Scythiæ ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profeciſſent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ

verbis

verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Chriſtianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio imperatore defecerant : quorum armis brevi ſubacta Arabia, Syria, Palæſtina, Ægyptus, Perſis, poſt inſeſſa Africa, & trans mare etiam Hiſpania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipſa pugnaciſſima, quæ poſt longa adverſum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile ſuſcepit religionem ſuis moribus congruentem, imperiique majeſtatem in ſe tranſtulit. Captæ Aſiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum eſt. Hæc religio plane ad fundendum ſanguinem facta multum ritibus gaudet, credique ſibi vult nulla inquirendi libertate, unde & librorum, quos ſanctos habet, lectio plebi interdicta eſt. Quod ipſum ſtatim manifeſtum eſt iniquitatis. Merito enim ſuſpecta merx eſt, quæ hac lege obtruditur, ne inſpici poſſit. Verum quidem eſt, non æqualem eſſe omnibus ad omnia cognoſcenda perſpicaciam, multos arrogantiâ, alios affectibus, conſuetudine nonnullos in falſum abripi : ſed ut via

Everſio fundamenti Mahumetiſtarum, de non inquirendo in religionem.

ad

ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim Deus inſeruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt. Moſem à Deo miſſum, item Ieſum, & viros ſanctos fuiſſe, qui Ieſu diſciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejuſque ſectatores fatentur. At in Alcorano lege Mahumetis multa narrantur plane contra quam à Moſe & ab Ieſu diſcipulis ſunt prodita. Ut ex multis unum ſumamus exemplum, Jeſum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediiſſe, conſpectumque à multis omnes Apoſtoli diſcipulique Jeſu maximo conſenſu teſtantur. Contra docet Mahumetes, Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non poteſt, niſi dicat Mahumetes, quod & dicit, libros tum Moſis, tum diſcipulorum

Probatio adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſacris Hebræorum, & Chriſtianorum eoſque non eſſe corruptos.

rum Jesu, non quales fuerant manſiſse, ſed corruptos eſse. Sed hoc commentum jam ſupra à nobis libro tertio refutatum eſt. Certe ſi quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetiſtæ, idque ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro adferre pro integritate ſui libri ea argumenta non poſſent, quæ nos afferimus, de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, & quidem non, ut Alcorani, uno ſermone, cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cætera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ, Johannis capite XIV. ubi de Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere, hanc ſcripturæ mutationem velintne factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, & indiſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica & Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi

cauſa:

causa: nemo enim scire poterat, quid docturus esset Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil habere Jesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil scriptum fuisse, aut de Iesu dogmate, aut de Mahumetis. Doceret æquitas; pro Iesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent. Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones ut videamus utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. Iesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & prophetis promissus: ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, mens, sapientia: dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur. Iesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: Mahumetes diu raptor, mulierosus semper: Iesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulchro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat? Accedant utriusque

Ex comparatione Mahumetis cum Christo.

triuſque facta. Jeſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit, imo ſatente Mahumete, etiam vitam mortuis. Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis. Secuti tamen ſunt, qui ei & miracula attribuerunt, at qualia? Nempe quæ aut arte humana facile poſſunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli ſunt teſtes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ ſui abſurditate refelluntur, ut de magna Lunæ parte in manicam ipſius delapſa, & ab ipſo remiſſa ad reddendam ſideri rotunditatem. Quis non dicat in cauſa dubia, ei legi ſtandum, quæ certiora pro ſe habet divinæ approbationis teſtimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi ſuſceperunt. Qui Jeſum legem amplexi ſunt, viri erant Dei timentes, vitæ ſimplicis: convenit autem Deo, ut tales neque ſermonum præſtigiis, neque ſpecie prodigiorum decipi patiatur. At qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni. Sequitur ut modum oſtendamus, quo religio utraque propagata eſt. De Chriſtiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus eſſe ex miraculis, non Chriſti tantum,

Eorum qui primi utrãque religionem recepe-runt.

Modorum, quibus lex utraque propagata eſt.

tantum, ſed & diſcipulorum, & qui eis ſucceſſerunt, tum vero ex ipſa malorum & ſuppliciorum patientia. At Mahumetiſmi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas, ac dura mortium genera ob eam profeſſionem pertulerunt. Sed religio illa, quò arma eunt, ſequitur, armorum acceſſio eſt: nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant. Et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus, Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hiſpania pulſi ſunt. Non poteſt res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis eſſe poteſt, nota eſſe certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injuſta ſunt, cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere poſſint, niſi ſolam religionem, quod maxime eſt irreligioſum. Nam cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo

volente

volente procedat. Voluntas autem docendo & ſuadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, ſed credere ſe ſimulat, ut malum vitet. Qui mali ſenſu aut metu extorquere aſſenſum vult, eo ipſo oſtendit, ſe argumentis diffidere. Rurſus autem hunc ipſum obtentū religionis ipſi deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe. Committamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: inde diſcedendi licentia: hic maritus, quod ab uxore exigit, præſtat ipſe, & affigendum uni amorem exemplo ſuo docet: ibi aliæ ſuper alias mulieres, nova ſemper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culto fructus exſerat humano generi utiles: ibi eadem in circumciſione, aliiſque rebus per ſe mediis vim ſuam prope totam conſumit: Hic temperatus ciborum vinique uſus permittitur: ibi vetitum ſue veſci, bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus eſt ad animi

Præceptorum inter ſe.

&

& corporis bona cum modo ſumptum. Et ante quidem legem perfectiſſimam, qualis eſt Chriſti, rudimenta quaſi puerilia præceſſiſſe non mirum eſt: poſt eam vero publicatam redire ad figuras præpoſterum. Neque ulla poteſt cauſa adferri, cur poſt Chriſtianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

Solutio ejus quod objiciunt Mahumetiſta de Dei filio.

Offendi ſe aiunt Mahumetiſtæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quaſi filii vox in Deo non poſſit diviniorem habere ſignificationem. At ipſe Mahumetes multa Deo aſſcribit non minus indigna, quam ſi uxorem habere diceretur: puta manum ipſi frigidam eſſe idque ſe tactu expertum: geſtari in ſella, & his ſimilia. Nos vero, cum Jeſum Dei filium dicimus, hoc ſignificamus, quod ipſe cum eum verbum Dei dicit: verbum enim ex mente ſua quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, ſola Dei opera vim paternam ſupplente natus eſt, quod in cœlum evectus Dei poteſtate; quæ & ipſa Mahumeti confeſſa oſtendunt Jeſum ſingulari quodam jure Dei filium appellari poſſe, & debere.

Abſurda plurima in libris Mahumeticis.

At contra in ſcriptis Mahumeticis quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui.

eloqui. Talis est fabula de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis sollenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi, & ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam atque eam esse stellam Veneris. Talis illa de mure in nave Noæ nato ex elephanti stercore: contra autem sele ex leonis halitu. Atque illa maxime de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio sit stabulaturus: & de epulis in vita altera excernendis per sudorem, deque mulierũ gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Evangelii lux ipsos circumfulgeat. Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum ut puras manus elevent ad Deum illum, qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo: cum certa fiducia eum curam nostri gerere, cum, nisi ejus permissu, ne

passer quidem cadat: ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. Confidant non Deo tantum Patri, sed & Iesu: quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate, vitam componunt. Monentur deinde sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: primùm in cultu falsorum Deorum, qui nihil sunt, nisi vana nomina, quibus mali dæmones

dæmones utuntur, ut nos à veri Dei cultu avertant: quare non posse nos eorum sacris participare, ita, ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: secundò in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam a cupiditate, dictatam, unde Christianos longissime abesse oporteat, qui non tantum Paganis præstare multum debeant, sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cœleste regnum perveniatur. Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, observationem mandatorum Dei novum opificium, fiduciam in diligendo efficacem; unde agnoscantur veri Israëlitæ, mystici Judæi, hoc est Dei laudatores. Ciborum discrimina, sabbata, dies festos, umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, prædictum à Domino Iesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe olim quidem Deum multis va-

riisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum, rerum omnium dominum, splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, qui suo imperio agit ac fert omnia, & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, dignitatem supra Angelos consecutus est: quo proinde legis auctore, nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat spem æternæ salutis: pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: omnes Christianos in idem nomen baptizatos,

quare

quare non debere inter ipſas ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, ſapiendum temperanter, pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: ſi qui minus omnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem, ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: ſi qui intelligentia præſtant cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæteros excellant: hos vero, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. Nunc ex parte ſciri: venturum illud ævum, quo omnia certiſſima cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur ſinguli, ne inutile detineant talentum ſibi concreditum: ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: quam ad rem non tantum abhibendos rectos ſalutareſque ſermones ſed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias: ſi quid minus placeat,

rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

* *
*

FINIS

ANACEPHALÆOSIS EORUM, QUÆ SINGULIS QUIBUSQUE Libellis ab Auctore in hoc Opere de *Veritate religionis Christianæ*, tractantur.

LIB. I.

I. Occasio operis Pag. 7.
II. Probatur Deum esse 10
III. Deum esse unum 13
IV. In Deo esse omnem perfectionem 14
V. Et quidem infinitam 15
VI. Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, & omnino bonum ibid.
VII. Deum esse causam omnium ibid.
VIII. Occurritur objectioni de mali causa 19
IX. Contra eos disseritur qui duo principia statuunt 20
X. Asseritur universum à Deo regi 21
XI. Etiam sublunaria
Etiam singularia ibid.
XII. Quod demonstratur ex conservatione Imperiorum 22
XIII. Et ex miraculis 23
XIV. Præsertim autem apud Judæos, quibus fides astruitur ex duratione religionis. 24
XV. Item ex Mosis veracitate & antiquitate. 25

XVI. Et

XVI. *Et ex teſtimoniis extraneorum* 26
XVII. *Probatur idem, quod ſupra, ex prædictionibus, & argumentis aliis* 34
XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur.* 35
XIX. *Et quod tanta ſit ſcelerum licentia* 36
XX. *Ita ut ſæpe opprimantur boni* 37
XXI. *Retorquetur hoc ipſum, ad probandum animos ſupereſſe corporibus* 38
XXII. *Quod confirmatur traditione* ibid.
XXIII. *Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet,* 39
XXIV. *Multæ faveant.* 40
XXV. *Unde conſequitur, finem hominis eſſe felicitatem poſt hanc vitam* 41
XXVI. *Ad quam comparandam, indaganda eſt vera Religio*

LIB. II.

I. *UT probetur titulum veræ Religionis competere Chriſtianæ Religioni oſtenditur Jeſum vixiſſe.* Pag. 42.
II. *Item eundem morte ignominioſa affectum* ib.
III. *Et tamen poſt mortem adoratum etiam à viris ſapientibus* 43
IV. *Oſtenditur ejus adorationibus cauſam aliam eſſe non potuiſſe quam miracula ab ipſo edita* ibid.
V. *Atque hæc miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ potentiæ aſſcribenda ſed omnino à ſolo Deo profecta eſſe* 45
VI. *Probat auctor de ipſius Jeſu reſurrectione conſtare teſtimoniis fide dignis.* 47.
VII. *Sovit objectionem ſumptam ab eo quod reſurrectio videatur impoſſibilis* 51
VIII. *Docet reſurrectione Jeſu poſitâ, evinci dogmatis*

matis veritatem 52
IX. Oſtenditur Chriſtianam religionem præſtare aliis omnibus ibid.
X. Idque à præmii propoſiti excellentia 53
XI. Hinc ſolvitur obiter objectio inde ſumta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant 56
XII. A præceptorum eximia ſanctitate circa Dei cultum 58
XIII. Circa ea humanitatis quæ proximo debemus, etiam læſi 61
XIV. Circa maris & feminæ conjunctionem 62
XV. Circa uſum bonorum temporalium 64
XVI. Circa jusjurandum: 66
XVII. Circa facta alia ib.
XVIII. Occurritur objectioni ſumptæ ex controverſiis quæ ſunt inter Chriſtianos 67
XIX. Probatur porro præſtantia religionis Chriſtianæ, ex præſtantia ipſius magiſtri 68
XX. Ex admirabili propagatione hujus religionis 71
XXI. Præcipue ſi conſideretur infirmitas ac ſimplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt 72
XXII. Et maxima impedimenta quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent 74
XXIII. Obiter reſpondetur his qui plura aut validiora argumenta requirunt. 77

LIB. III.

I. ASſeritur auctoritas librorum Novi Fœderis Pag. 80.
II. Docetur libros qui nomina præſcripta habent eorum eſſe quorum nomen præferunt 81

III. *De libris olim dubitatis sublatam esse dubitationem* 82
IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum* 83
V. *Probatur hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum quæ scribebant* ibid.
VI. *Et quia mentiri nolebant* 85
VII. *Astruitur quoque inde scriptoribus fides, quod miraculis illustres fuerint* 86
VIII. *Et in scriptis eorum multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata esse* 88
IX. *Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo suscipi ne falsa scripta subjicerentur* ibid.
X. *Solvitur objectio, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint* 89
XI. *Refutatur objectio quasi his libris contineantur impossibilia* 91.
XII. *Aut a ratione dissona* ibid.
XIII. *Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.* 93
XIV. *Solvitur alia ex testimoniis extrinsecis ubi ostenditur ea magis esse pro his libris* 95
XV. *Denique solvitur illa de immutata scriptura* 96
XVI. *Probatur denique auctoritas librorum Veteris Fœderis* 100

LIB. IV.

I. REfutantur specialiter religiones à Christiana discrepantes 105
II. *Ac primum quidem Paganismus, ostenditurque unum tantum esse Deum, Mentes vero creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas nisi ad præscriptum summi Dei.* 106
III. *Probatur malos spiritus à Paganis adoratos,*

& quam id sit indignum 107
IV. *Disputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganismo* 109
V. *Contra cultum astrorum & clementorum* 110
VI. *Contra cultum brutorum animantium* 111
VII. *Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiæ non sunt* 112
VIII. *Solvitur objectio Paganorum, sumpta à miraculis apud ipsos* 113
IX. *Et ab oraculis* 115
X. *Rejicitur Paganica religio ex eo quod sponte defecerit, simulac humana auxilia defuerunt.* 117
XI. *Respondetur iis qui ortus & interitus religionis astrorum efficaciæ asscribunt* 118
XII. *Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Paganorum: ac si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri* 120

LIB. V.

I. *Judaismus refutatur* Pag. 123
II. *Ostenditur Judæos debere miracula Iesu habere pro sufficienter probatis* 124
III. *Solvitur quod objiciunt miracula hæc facta ope Dæmonum* 125
IV. *Aut vi vocum* 126
V. *Ostenditur divina fuisse Iesu miracula, quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est* 126
VI. *Solvitur objectio sumpta ex discrepantia quæ est inter legem Mosis & Iesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse lege Mosis.* 128
VII. *Ab Iesu in terris observatam fuisse legem Mosis, & nulla alia præcepta postea fuisse abolita*

lita, niſi ea, quæ intrinſecam bonitatem non habebant 130
VIII. *Ea fuiſſe Sacrificia, quæ nunquam per ſe Deo placuerant.* 133
IX. *Item eiborum diſcrimen* 138
X. *Et dierum* 139
XI. *Ac Circumciſionem externam* 143
XII. *Et tamen in his quoque tollerandis faciles fuiſſe Apoſtolos Jeſu* 144
XIII. *Argumentum ſumitur contra Judæos ex eo quod in confeſſo ſit promiſſum eximium Meſſiam* ibid.
XIV. *Oſtenditur eum jam veniſſe ex præſignificatione temporis* 145
XV. *Solvitur id quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi* 147
XVI. *Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit* 148
XVII. *Probatur Jeſum eſſe Meſſiam ex his, quæ de Meſſia prædicta fuere.* 150
XVIII. *Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta.* 152
XIX. *Item quod opponitur de humili ſtatu & morte Jeſu* 154
XX. *Et quaſi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.* 158
XXI. *Reſpondetur ad objectionem plures Deos à Chriſtianis coli* 161
XXII. *Item humanam naturam adorari* 162
XXIII. *Abſolutio hujus patris cum precibus pro Judæis* 164

LIB. VI.

I. REfutatur *Mahumatiſmus & breviter ejus origo indicatur* 165

II Ever-

II. *Evertuntur fundamenta ejusdem Mahumatismi, quod non licet ibi in religionem inquirere* 167
III. *Agitur adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum, probaturque eos non esse corruptos* 168
IV. *Comparatur Mahumetes cum Christo* 170
V. *Item facta utriusque* ibid.
VI. *Illi etiam quam primi utramque religionem receperunt* 171
VII. *Modi itidem, quibus lex utraque propagata est.* ibid.
VIII. *Denique præcepta inter se* 173
IX. *Solvitur in quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio* 174
X. *Recensentur absurda plurima ex libris Mahumetisticis* ibid.
XI. *Peroratio totius operis attexitur ad Christinos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.* 175

FINIS.

HUGONIS GROTII

ANNOTATIONES

AD LIBROS

De

VERITATE

RELIGIONIS

CHRITIANÆ.

N

HVGONIS GROTII ANNOTATIONES AD LIBROS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIB. I.

pag. 16. lin. 18.

STRABO NOTAVIT.] Locus est libro XVII. ubi cum distinxisset opera φύσεως, *naturæ*, id est, *materiæ*, & προνοίας, id est, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, οὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῖς κοινωνικὸν φωτὸς, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰ-

σηχὰς, ὥς]· ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ὑπὸ τοῦ πλέον ὕδωρ, ἀποκρυπτον πᾶν ἂν αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτειν ἐφ ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed cùm circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aërcum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terrâ exstantias depressionesque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem qua occultaretur quod sub ea est terræ: per illas verò attolleret se terra, ac sub se aquas occulturet. nisi quatenus eæ ipsæ genere & quæ humano generi inserviunt, animalibus plantisque essent usui.* Observârunt hoc inter Hebræos Rabbi Iuda Levita, & Abenesdra, inter Christianos verò Chrysostomus de Statuis nono sermone.

VNDE *Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.*] Docet Cicero de Officiis primo, & de Natura Deorum secundo. pag. 18. lin. 5.

MOTVS *autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat doctè hoc argumentum Maimonides ductore dubitantium parte II. c. 24. Quòd si terram perpetuo moveri statuas, res sub aliis nominibus eodem redibit. lin. 15. & seq.

IN *domus speciem.*] aut navis aut baliste. pag. 19. lin. 3.

ARTIVM *progressus & incultæ olim terræ quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat libro de Anima sectione XXX. *Invenimus autem apud omnes commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum* lin. 12. & seq.

num genus exuberasse, &c. Et mox : *Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v.

Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, semperque æterna fuere,
Cur supra bellum Trojanum & funera Troiæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quà tot facta virûm toties cecidere: nec usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recénsque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt
Multa, modo organici melicos pepere sonores.

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Eclogâ VI.

ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener Mundi concreverit orbis.

idem Georgicon. I.

Vt varias usus meditando extunderet artes,
Paulatim & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:
Navita

Navita cum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arctον.
Tum laqueis capere feras & fallere viſco
Inventum, & magnos canibus circumdare ſaltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagóque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque argutæ lamina ſerræ.
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum:
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. 1. Satyra III.

Cùm prorepſerunt primis animalia terris.
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis quæ poſt fabricaverat uſus.
Donec verba, quibus voces ſenſuſque notarent.
Nominá que invenere: dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis hiſtoriæ circa initium

tium. *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua fama sua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res gestas nuncupētur.* Idē robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in plenō cuncto mortalium generi minorem indies fieri mensuram observatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium. *Nondum sunt mille anni ex quo initia sapientiæ nota sunt.* Tacitus Annalium III. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine pretio, scelere, eóque sine pœna aut coërcionibus agebant: neq; præmiis Opus erat. cùm hònesta suapte ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes multóque apud populos æternum mansere Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant.* Neque verò non aliis tantum, sed nec plenè sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cœpto esse, ἀπόδειξιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ ductoris dubitantium parte II. in præloquio Libri secundi de Cœlo capite primo ejus quod ipse hac in re posuit πίστιν persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est verò ejusdem Philosophi dictum libro III. de Anima cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ. Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum,

versum, sed generatum, quod est ἀσύστατον. Libro XII. Metaphysicorum c. VIII. verisimile ait eandem artem sæpiùs inventam corruptámque. Libro autem III. capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur. Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν. εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γεγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὴν ἕτερον. ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ὡς ὠῶν. *Quare ergo de hominum ac quadrupedum ortu non absurdè quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut vermiculi primùm exsisterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cùm explicasset addit. ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζώοις, εὔλογον δυεῖν τούτων εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare si quod initium exsistendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. cap. IX. Ἐστὶ δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίον εἰσὶν οἱ συλλογισμοὶ ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανοὺς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν εἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι· οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ· καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειε ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari; ubi nempe disputari potest, res sic se habeat; an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipsæ sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, nō invenimus: ut an ab æterno sit Mundus,*

dus, an non: nam talia solent venire in disputatione. De eadem re idem disserens libro 1. de cœlo cap. 10. ἅμα δὲ μᾶλλον ἂν ἔη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκόοσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, si prius disputantium momenta rectè expenderimus.* Merito igitur Tatianus ubi causas adfert cur sacris Scripturis credat. etiam hanc non tacuit, τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, comprehensu facile illud quod tradunt de Universi hujus fabricatione. Sume de Platone Mundi originem fuisse aliquam, ab Aristotele non esse genitum, & habebis ipsam Judæorum Christianorúmq; sententiam.

UBI DEO *visum est mutare imperia.*] Lucretius ipse.

Vsque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit.

APUD *Sinenses Namcaa.*] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Mancacaputus.

IN *hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere. Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικουμένων πάντων, καὶ προσπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύναν τῇ μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνωμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἁπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πάτρια. *Quare quanquam & maledictis impeti solent à vicinis advenisque, & injuriosè sæpè tractati sunt à Persicis Regibus*

Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci; sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. Locum nobis servavit Iosephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum audit Alexandri temporum, cùm ad reparandum Beli templum Iudæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem libro contra Appionem altero ostendit Iosephus hinc apparere firmam Iudæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quòd non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cùm in exiliis longinquis sub exterorum Regum imperio omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quicquam prius imbuuntur quàm contemnere Deos: exuere patriam: parentes, fratres vilia habere.* Nempe piæ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide & quæ de Iudæorum constantia Porphyrius tradidit libro de non edendis animalibus secundo & quarto, ubi & Antiochi mentio, & inter Iudæos speciatim constantiæ Essenorum.

RELIGIONES *aliæ omnes.*] Imò & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Iosephus notavit & Theodoretus. lin. 17.

Suscipi *sine dolore gravi nequiret*] μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, cum gravibus doloribus tactum ait Philo. pag. 25. lin. 12.

ET *ab externis omnibus derideretur.*] Idem Philo πράγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Iudæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas. lin. 13.

pag. 26. lin. 7. LITERAS *se aliunde accepisse fatetur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο, χρεώμενοι δ' ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι. *Iones cùm à Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cùm usu essecerent ut literæ illæ, quod eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
Cadmi Phœnicia signa.

Callimachus:

Καδμείς, ἀφ' ὧν γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc scriptos Græcia natta libros.

Literas Phœnicias sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum Lib. IX. problemate III. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Iudææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆ πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γράμματα πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδεδῶναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosen primum fuisse sapientem, atque ab eo datam literaturam Iudæis, quæ ab Iudæis ad Phœnicas pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem Iudæis quæ Phœnicibus, aut certè paululum diversa. Lucianus: Ὁ δ' φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα μήποτ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota, qualia sint Hebraica aut Phœnicia.* Charilus in versibus de Solymis quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσ-

Τλῶσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέν-
τες.

Hi verò ore ſuo Phœnicia verba ſonabant.
Vide ſcenam Punicam Plauti, ubi quæ poſita ſunt lingua Punica bis habes, ex duplici ſcriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facilè corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & literæ Hebræorum vetuſtiſſimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos Ioſephum Scaligerum in diatriba ad annum Euſebii cIↃ IↃc xvii, & Gerardum Voſſium Grammatices Libro i. cap. x. Adde, ſi placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro i, & Euſebium Præparatione Evangelica, Libro x. c. 5.

ANTIQUISSIMÆ *leges Atticæ.*] Exemplum habes illuſtre in fure nocturno, qua de re egimus Lib. ii. de Iure Belli cap. i. §. 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius ſic exponit, pag. 26. lin. 11.

Lex eſt, ut orbæ qui ſint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum ſic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica eſt.* Sumpta nimirum ex lege Moſis Numerorum ultimo: qua de re alibi pleniùs agendi erit locus. Multa alia reperiet, ſi cui cura fuerit quærere. Ut ὀχροέια ex Feſto Tabernaculorum: legem ne pontifex niſi virginem & civem ducat. Ut poſt ſorores ad ſucceſſionem vocentur agnati.

IN *antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius.*] lin. 20.

Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. 1. præparationis capite x. Φοινίκων θεολογία τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνεῦμα ζοφῶδες, καὶ χάος πλεῖον, ἐρεβῶδες· ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας· ὅτε δέ, φασὶν, ἔρασθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγχυσις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐπλήθη πόθου· αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων. αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν. καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτο πηλὸν φασὶν εἶναι, οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σποφὴ κτίσεως καὶ γένεσις ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multóque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum cupidinis. Talis fuit initium procreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aliquos mixtionis putredinem esse voluit. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio.* In Mose habes illarum tenebras, habes & spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת Plutarchus Sympoticon VIII. probl. 1. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta, quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀτέκνων λέξοβοι
Θήλειαν ὄρνιν.

Namque

Namque & volucrem feminam perflans solet
Implere ventus.

Μώτ verò מוט, unde Græcum μόθος est תחום ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quàm ingens ἰλὺς: Ennio, si rectè sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata Paluda virago.

is limus discessit deinde in tellurem ac mare Apollonius Argonauticorum IV.

—— ἐξ ἰλίου ἐβλάστησε
Χθὰν αὐτή.
---- *edita limo*
Terra fuit.

ubi scholiastes: Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδου χάος ὕδωρ εἶναι φησίν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, οὗ συνιζάνοντος ἰλὺν γενέσθαι, ἧς πηγνυμένης ἡ γῆ στρεμνεοῦται. *Zeno Chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia. ea subsidente factum limum. lino concreto terram solidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini כתים Hebræis. Non abit hinc Virgilius ecloga VI.

Tum durare solum & discludere nerea ponto
Cœperit, & rerum pauliatim sumere formas.

Numenius citatus Porphyrio de Nympharum antro ait, Τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ θεοῦ πνεῦμα. *Dixisse Prophetam* (Mosem scilicet) *Dei spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia verò vox מרחפת propriè incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem;

nem; & hinc ſpiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ ſimilitudine etiam vocem illam מְרַחֶפֶת explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiaſtem Germanici: *Ibi ovum inveniſſe miræ magnitudinis, quod volventes eiecerunt in terram, atque ita columbam inſedisſe, & poſt aliquot dies excluſiſſe eam Syriæ quæ vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis ſtavio ovum Piſcis columba adſedisſe dies plurimos, & excluſiſſe Deam benignam & miſericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum Mundi ſimulacrum Macrobio Saturnalium. Lib. VII. cap. 16. ἀρχὴ γένεως, initium genituræ in Orphicis memorante Plutarcho Sympoſiacon III. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, Dii, id eſt aſtra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μώτ ἥλιος ⁊ ἡ σελήνη, ἀστέρες ⁊ ἀστρα μεγάλα. *Luce illuſtratus eſt limus, & Sol Luna & ſtellæ & aſtra magna.* Vides hic ut apud Moſem lucem ſole priorem. Quod autem mox dicit Moſes אֶרֶץ ubi planè ab aquis ſicca exſtitit appellatam יַבָּשָׁה, id Pherecydes Syris uſus magiſtris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Joſephus) ſic extulit, Χθονίη ἡ ὄνομα ἐγένετο γῇ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας ἐδόθη. *Chthonia nomen telluri accepit, poſtquam Deus ei honorem attribuit.* Exſtat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander verò mare dixit τὸ τῆς ὑγρασίας λείψανον, *id quod reſtitit de primo illo madore rerum.* Confuſas autem res fuiſſe, qua de re Moſis verba habes apud Chalcidium in Timæi explicatione, antequam diſcerneretur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἡν

Ἦν τοτέ τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Tempore primævo simul omnia mixta fuérunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ ποῦ Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω.

Νοῦν· ὅτι δὴ Νοὸς αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας.

Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, Mentem, nam Mens illi esse putatur
Quæ turbata prius subitò digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, *ex aqua factus est limus.* Deinde Ovi ingentis facit mentionem quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερὰ, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὴν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit*

minavit omnem creaturam. Vide locum apud Scaligerum initio libri 1. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis nox dicitur Βάαυ. id omnino est בֹּהוּ Moses. Venus autem qui ibi dicitur κολπία est קוֹל-פִּי-יְהוָה vox oris Dei.

PARTIM *& apud Indos.*] Eorum sententiam de Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος λέγειν καὶ νῦν τινας, ὡς ἔφη καὶ Μεγασθένης, ὅ τε Δουκῶν αὐτὸν καὶ Πανδαίων ἔθνους. Ἐπιπολὺ δ' ἐπεφαίνετο ἀπὸ ἀρχαίας δόξης σπουδάζοντας ἕλκεσθαι, τῆς μὲν κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus ortus sit & interiturus quod eum opifex deus & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia Mundi autem facti aquam.* Ipsius verò Megasthenis hæc verba è verbo In horum nobis Clemens de prophetis Strom. I. Ἅπαντα μὲν οὖν τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος σοφοῖς. τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς τῶν καλουμένων Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria verò hi qui dicuntur Iudei.*

ET ÆGYPTIOS.] De quibus Lactantius in proœmio: Ἀρχὴν εἶπε τὴν ὕλην, εἶτα τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ ὑγροῦ διακριθῆναι, καὶ ζῶα τινα γενέσθαι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta*

perfectu. Postea verò Τὸν κόσμον φθαρήσεσθαι καὶ φθαρήσεσθαι. Mundum utorum ita interiturum. Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: Κατὰ μὲν τὴν Ἡρακλείτου τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν ἐξανάγκης τὴν τοῦ πυρός, ἐκ δὲ ταύτα διαλελυμένων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον ἀπόλλυσθαι ἅπαντα τῷ ἐμπεριέχοντι ἐν αὐτῷ συνταράττειν, τὴν δὲ ἀέρα κινήσεως τυγχάνειν συνεχοῦς. Καὶ τὰ μὲν πυρώδη αὐτῶν ἐπὶ τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφερεῖς ἔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναπολιφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν διὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ τοῦτο καταχθῆναι, διὰ τὸ βάρος· εἰλεῖσθαι δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων παθόντα τὴν γῆν ὑπὸ τῆς καθ' ὅλου καὶ παντελῶς ἀπυλίας, τοὐτέστι τὸ μὲν θερμὸν τῷ πυρὶ καὶ ἥλιον πυρὸς καταλαμφθὲν πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμωθέντος δ' ὑπαφανείας, σπασθῆναι πυκνοῦσθαι τῶν ὑγρῶν καὶ πολλὰς τόπους· καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σπασμοὺς ὑπὸ τοῦ λεπτοῦ περιεχομένας· ὅπερ ὁρᾶται ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι πολλοῖς τόποις ἔτι, καὶ νῦν δρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς γλοιώδους καταλυομένης ἄφνω διαπύρου ὁ ἀὴρ γένηται· καὶ λαβεῖν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον, ζωογονηθέντων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον· τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν ἀύπνους τὴν ποσότητα ἐκ τῆς παρούσης ὑπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ

τοῦ

τῶ καύματος στερεύσας· τὸ δὲ ἔδαφος τῆς κυοφορη-
μένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῆς
ὑγρῶν διακαυθέντων τε καὶ ἐξερραγέντων, ἀνα-
φυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαπὰς τύπους ζώων· τού-
των δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κοινωνικὰ φεύ-
γειν μετεώρους τόπους ἀπιέναι, γένοιντο πλησιά-
δὲ γειόδιος ἂν δεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῆς ἐρ-
πετῶν καὶ τῆς ἄλλων τῆς ὑπηρείων τάξει κατανεῖ-
μηθέναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μεταλαμβά-
νοντα πρὸς τὸ ὁμοχθῆ τόπον σωθήσεσθαι ὀνομαζόμε-
νοτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεμένην ὑπό τε
τῆς τοῦ ἡλίου πυρὸς καὶ τῆς πνευμάτων, τὸ πα-
λαιότατον μηκέτι δυνάμενον τῆς μειζόνων ζω-
ογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς προτέρας ἄλληλα μίξεως ἔκαστα
γεννᾶσθαι τῆς ἐμφύτου· ἔοικε δὲ τοῦτο τῆς τῆς ὅλων
φύσεως εἶναι. Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρη-
μένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ
τῇ Μελανίππῃ φησὶν οὕτως·

Ὡς οὐρανὸς τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία·
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κ' ἔδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινά, θῆρας, ὅσ' ἁλὸς τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ τοῦτο μὲν τῆς προτέρας τῆς ὅλων φύσεως τοιαῦ-
τα παρειλήφαμεν· τοῦ δὲ ὡς ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν
γῆν εἰ μὴ παράδοξον εἰ, πῶς φαίνεται τότε ἐνέρ-
γειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν
ἑαυτοῖς· καὶ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, καθ'
ὃς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ
τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς
δὲ τοῦ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω μεταπεσού-
σης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐ-
πιφανείας σκήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ
γῆς

γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι ὑπὸ τ' οὖν τ' γῆς σκληρᾶς γεγεννημένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηρούντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογενεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων. *Cùm primùm res universæ existere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Posteaquam discessissent à seista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maximè erat ignem ad sublimia loca evectum, quippe cùm sursum tendat ob levitatem talis natura: eadémque de causa solem ac cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod verò cœnosum ac turbidum, cum humida concretione uno subsedisse in loco vi gravitatis. Sed hoc quoque cùm volutaretur in se versaretúrque continuo, ex humidis mare, ex solidoribus edidisse terram, sed lutosam mollémque valde. Hanc verò, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit coaluisse: tum vero cùm fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, inque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paullatim immutatur. Cúmque ad eum modum ex calore fœtu impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebulâ diebus verò eos ab æstu solidatos. Postremò cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus,*

fœtus, peruſtaque atque ita rupta eſſent membra-narum involucra, enatas apparuiſſe omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum ſortita caloris ad loca ſupera abiiſſe, facta volucria. At quæ terreſtri craſſitie eſſent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium poſita claſſe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum ſibi dicique naturam. At tellurem, cùm & ab æſtu Solis & à ventis magis magiſque induruiſſet, ad poſtremum non ſuffeciſſe gignendis majoribus animantium, ſed ea ex mutuo ortu cœpiſſe gigni. Videtur ab his quæ dicta ſunt nec Euripides diſſentire, qui Anaxagoræ phyſici diſcipulus fuit, Nam is in Melanippe ſic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli & ſoli:
Secreta quæ mox ut receperunt ſtatum,
Cuncta ediderunt hæc in horas luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipſos.

De prima igitur rerum origine talia ſunt quæ accepimus. Quòd ſi cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maximè exundat Nilus, atq; inde humectata tellure ſubitò ſolis calor ſupervênit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta eſt, gigni murium vim incredibilem. Cùm ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam ſervante temperiem modúmque, tamen aliqua naſcantur animalia, inde manifeſtum aiunt, rerum initio ex terra omnia ea ita eſſe genera animantium. Hic ſi addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis

multa

multa cum Moſe & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram, inorum aëris, limum ſive abyſſum, lucem, deinde ideam, diſceſſionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, piſces, aliâque poſtremò animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. c. 16. *Si concedimus, ut ab adverſa parte dictum eſt, hæc quæ ſunt ex tempore aliquod ſumpſiſſe principium, natura primum ſingula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione ſucceſſio: perfecta autem in exordio fieri potuiſſe teſtimonio ſunt nunc quoq; non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta naſcuntur, ut in Ægypto mures, & alia in locis ranæ ſerpentéſque, & ſimilia.* Meritò autem veteribus Græcorum Phyſicis Anaxagoram præfert Ariſtoteles Metaphyſicorum I. cap. III. tanquam ſobrium ebriis, quòd illi ſolam materiam ſpectaſſent, hic verò addidiſſet eam cauſam quæ ex propoſito agit, quam Ariſtoteles naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moſes: ut & Plato, de quo vide Laertium, ubi de principiis ex ſententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum. *Thales enim Mileſius qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam eſſe dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ὑλὴν quæ terra Xenophani & aliis, neutrum malè, ſi rectus intellectus adhibeatur.

UNDE

lin. 23. UNDE *apud Linum*] Versu suprà citato.

lin. 24. HESIODUM.] In Theogonia.

Ἤτοι μὲν πρῶτα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Ταρτάρη τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης,
Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Λιμνοβελής, πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσαμένη, Ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga sinu tellus, divûm certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentiá Olympi,
Tartaráque obscuro terræ conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominúmque Deúmque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem chaos edidit atram,
Æthera supremum genuit Nox atra, diémque,
Quos commissa Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἔρεβος est ערב Mosis, quem

quem ſequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάος ἀμέτρητον ἀνάγκλω.

Vim primum immenſam chaos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejuſdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίης χαεῦ μελιηφατον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὡς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' ἀερσέρνε γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης.
Πρεσβύτατός τε καὶ αὐτοτελὴ πολύμητιν ἔρωτα,
Θσσα τ' ἔφυεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ.

Antiqui chaos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutârit, & ut ſit conditus æther,
Terráque ; latipatens, fundamináque æquoris alti,
Conſiliique potem, quo nil prius exſtat Amorem,
Diſcernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc ſua ſumſit Apollonius, in ejuſdem argumenti libro:

Ἤιδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ
Νείκεῖ δ' ἐξάλαοῖο διέκριδεν ἀμφὶς ἕκαστα.

Namque canebat, uti tellus, cœlúmque, ſolúmque
Miſta aliis alia & communem nacta fguram
Cœperunt cæca tandem diſcedere pugna.

Epicharmus comicorum vetuſtiſſimus antiquam traditionem referens:

Ἀλλὰ

Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γενέσθαι θεῶν.

Sed Deos primùm exstitisse fertur ante omnes chaos.

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἐρεβός τε μέλαν πρῶτον καὶ Τάρταρος εὐρύς·

Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν· Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείρασι κόλποις

Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερον ᾠόν·

Ἐξ οὗ περιτελλομένοις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς

Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις·

Οὗτος δὲ χάει πτερόων μιχθεὶς νυχίῳ μετὰ Τάρταρον εὐρὺν

Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα,

Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos & mox primùm erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens.

Nec humus, nec cœlum erat aut aër, tunc, ceu vi flaminis ovum

Gremium super infinitum Erebi peperit Nox decoloralis:

Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis,

Radians

Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis auræ:
Qui deinde volans miſtuſque chao, ſtabat quà Tartarus, atro,
Noſtrum genus edit & in dias producit luminis oras.
Neque enim Divûm genus antè fuit, quàm junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc ſunt aliis commiſta aliis, æther prodit & æquor,
Et terra, beatorúmque Deûm genus immortale.

Cuivis vel leviter inſpicienti apparet ſumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuſcum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquiſſimis, commercium. De Erebro jam diximus. Tartarus eſt תהום ἄβυσσος. Amor ex voce מוחפת, ut ſuprà indicatum eſt: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.
Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præterens.

Ac *poſtremo apud Ovidium qui ex Græcis iſta tranſcripſit.*] Locus eſt in promptu, primo Metamorphoſeon. Dignus tamen qui & hîc legatur, quòd præcipua eorum quæ in Moſe, verbis ad Moſem proximè accedentibus, enuntiet, multumque iis quæ jam diximus afferat lucis, & ab iis viciſſim accipiat. pag. 27. lin. 1.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia, cælum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigeſtaque moles,

Nec quicquam nisi pondus iners, congestáq; eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quáque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura dremit,
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas:
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcóque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate, locóque.
Densior his tellus, elementáque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor,
Ultima possedit, solidumque coercuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum
Congeriem secuit, sectámque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisq; tumescere ventis
Iussit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis.
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa;

In

In mare perveniunt partim, campóque recepta
Liberioris aquæ, pronis illitora pulsant.
Iussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Utque duæ dextra cœlum, totidémque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis,
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidémque plagæ tellure premuntur;
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu:
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiémque dedit, mista cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui quanto est pondere terra,
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Iussit, & humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit: Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lament mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæáque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt zephyro: Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvióque mandescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,

Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitanda piscibus unda:
Terra feras cepit: volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Sive recens tellus seductáque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronáque cùm spectent animalia cætera terram
Os homini sublime dedit, cœlúmque videre
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna: τὸ σηλῶ τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, εἶα γεγονὸς ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλας· ὑπὸ τεχνίτα δ' εἰργασμένον λώστου· ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχέτυπα χρώμενον ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σηνῶ est corpus, ut Sapientiæ IX. 15. II. Cor. V. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

.... Divinæ particulam auræ.

Virgilius, *Ætherium sensum.*

Iuvenalis vero Satyra XV.

... atqui adeo venerabile solis
Sertiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Senſum à cœleſti demiſſum traximus arce,
Cujus egent prona & terram ſpectantia. mundi
Principio indulſit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de natura Deorum II. *Nam cùm cæteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœlique quaſi cognationis & domicilii priſtini conſpectum excitavit.* Salluſtius initio belli Catilinarii. *Omnes homines qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animalibus, ſumma ope niti decet, ne vitam ſilentio tranſeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius libro II. cap. 26. *Hipparchus nunquam ſatis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine ſiderum, animáſque noſtras partem eſſe cœli.*

ETIAM *Epicharmo.*] lin. 3.
Ὁ δὲ γ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ λόγου.
Et Dei à ratione ratio naſcitur mortalium.

ET *platonicis.*] Amelius Platonicus, Καὶ lin. 4
ἔστω ἄρα λῶ ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νῦν δ' ἂν ὁ βάρβαρος ἄξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ διάταξία καθεστικότα πρὸς θεὸν εἶναι, δι' ὃ πάντ' ἁπλῶς γεγονέναι, ἐν ᾧ τὸ γιγνόμενον ζῶον καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa ratio per quam ſemper ſunt quæ ſunt facta, quomodo & Heraclitus cenſuit: eadem profectò quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imò & incondito ſtatu Deo adſtitiſſe, per quẽ omnia omnino facta, in quo id quod fit animal eſſe ſuũ haberet.* Barbarus quẽ dicit eſt Iohannes Evangeliſta, cujus tẽporibus ſerior aliquanto Amelius. Verba ejus ſervavit

vavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. XIX. & Cyrillus lib. VIII. contra Julianum, meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes λόγον, id est, sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν causam effectricem vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius docente Laërtio in Zenone Seneca rationem facientem vocat epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est, humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus benè beatéque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Apertè judicans, præeunte divina sapientia cœlum, terrámque factam, eandémque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

lin. 7. EORUM *carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐδὴν ὁ κίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρώτην
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς σηρίξατο βουλαῖς.
Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti
Edita, cùm totum fundavit jussibus orbem.

Ex iant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας γ' ἐπίθεσθε βεβηλοῖς
Πᾶσιν ὁμῶν· τὸ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μύνης
Λιουσαῖ· ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδὲ δὲ τὰ πρὶν
Ἐν φάσεσσι φανεντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ·

Εἰς

Εἰς ἣ λόγον θεῖον ἐλέγχας τέτῳ φερσέφρονε
Ἰδύων κραδίης νοερὸν κύτος· ἂψ δ' ἐπὶ ἕαυτε
ἀρχαπλέ' μῦθον δ' ἐσθλὰ κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἐς αὐτοτελὴς ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκ).
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς φαεινόσετα· ἐδέ τις αὐτὸν
Εἰσορόα θνητῶν· αὐτὸς δὲ πάντας ὁρᾷ).

Queis fas est audire canam, procul ite profani.
Ite foras, tibi sed Lunæ Musæe nepoti,
Vera tibi paudam, ne quæ prius insita menti
Hæreſcunt dulcis spolient te munere vitæ.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia, recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Vnus is æternus: sunt que omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in Libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini Libro Strom. v. in Eusebio Libro XIII. præparationis Evangelicæ Aristobulo.

AGNOVIT & *Empedocles.*] De quo Laërtius, πρῶτον φησὶ πυρὸς ἀθροισμα μέγα. *Solem dicebant magnum esse acervum ignis.* Is qui placita scripsit philosophorum quæ sunt in operibus Plutarchi Lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς πρῶτον μὲν ἀιθέρα ἀποκριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, τρίτον ἄγαν σεισθεῖσαν τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναλῦσαι τὸ ὑδωρ· τέτου δὲ ἀναθυμιαθῆναι τὸν ἀέρα, καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ ἀιθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secretum aiebat æthera, deinde ignem, post terram, qua constricta impetu ipso agitationis, ebullisse inde aquam: ex hac exhalasse aërum* lib. 13.

cœlum autem ex æthere natum: solem exigne. Et cap. xx. Empedocles Δύο ἥλιους, τὸν μὲν ἀρχέγονον, καὶ τὸν φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui apparet.* Philolaus verò, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑάλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὸ ἀντάυγειαν, διδοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitreæ naturæ, qui ignis ejus qui in mundo est repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodotus, solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus narrante Laërtio.

lin. 13. SUPRA *astrorum loca divinum esse domicilium Aratus.*]

Οἷον δὴ κακεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον ἠελίοιο πολυκλαύστου ποταμοῖο.

Quantus & ille vides subtèr vestigia divûm
Se ferat Eridani gurges lachrymabilis amnis.

lin. 15. ET *Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur.

Sed quanquam me nocte premunt vestigia divûm.

lin. 19. EX *veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

lin. 21. ET IAM *apud Orphicos.*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γουνέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concelebro genitricem hominúmque Deúmque.

lin. 21. ET *Hesiodum.*] Cujus hac de re versus suprà posuimus.

ANTIQUI *moris retinentissimæ gentes.*]

O

Οἱ νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant*, ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus. *Nec dierúm numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt: sic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide speculum Saxonicum lib. 1. art. 3. 67. & alibi, & doctissimũ Lindebrogium ad voeem Noctis in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro VI. belli Gallici. *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius Libro XVI. historiæ Naturalis capite ultimo. *Luna, quæ principia mensium annorúmque his facít.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hacquoque in re discipulos.

A SUPREMA, *mente ordinata omnia Anaxagoras.*] Verba eius posuimus suprà quæ habes apud Laërtium, scriptorem de placitis philosophorum & alios. Etiam Timonis de eius sententia versus suprà habes. lin. 24.

SIDERA *à Deo facta Aratus.*] Phænomenon initio: lin. 25.

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἀῤῥητον. μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀθρώπων ἀγοραὶ· μεστὴ δὲ θάλασσα.
Καὶ λεμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει· λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.
Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει γ' ὅτε βῶλος ἀρίστη

Βοισί

Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὥρα
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνθρώσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάνωα φύωνται·
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσανονται.
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Iove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliúmque virum complet, pelagúsque profundum.
Et pelagi portus, fruimur Iove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præsignat, populúmque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit
Aut serere, aut septas limphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, qua quælibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.
Magne pater magnum mortalibus incrementum.

Iovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem & res docet, & Paulus Apostolus in Actis XVII. 28. Ovidius sua Phænomena his versibus

sibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

Tot numero, talique Deus simulachra figura
Imposuit cœlo, pérque atras sparsa tenebras
Clara pruinosæ jussit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque sententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ verò ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquàm temporum limites annorúmque signa, indicia quoque futurorum proventuum.*

SPIRITU *Dei infusam rebus vitam post Græcos Virgilius.*] In sexto Æneidos, quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum. pag. 26. lin. 26.

Principio cœlum & terras compósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudúmque genus vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est illis vigor & cœlestis origo
seminibus.

Explicandis his illa serviant ejusdem Georgicon IV.

His quidem signis atque hæc exempla secuti
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus
Æthereos dixere. Deum namque ire per omnes
Terrásque tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quem-

Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

lin. 27. HOMINEM *ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

Ηφαιστον δ' ἐκέλουσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν·

Mulciberumque moras jubet omnes solvere & undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

lin. 28 HOMERUS.] Iliados H.

Αλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γενέσθε.

At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

----- κἆτα δ' ἄχθον) βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντι σγῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio.

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Εάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς:
Οθεν δ' ἕκαστον εἰς το σῶμ' ἀφίκετο,
Εντᾶυθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· οὐ γὰρ κεκτήμεθα
Ημέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαν βίον·
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Iam sinite terræ mortuos gremio tegi:

Res

Res unde quæque ſumſerat primordium
Eò recipitur, ſpiritus cælo redit,
Corpúſque terræ: jure, nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendùm datur,
Mox Terra repetit ipſa quod nutriverat.

Quæ vide quam pulchrè conveniant cum Moſe. Gen. III. 19. & Solomone Eccleſ. XII. 7.

CALLIMACHUS.] Cui in Scazonte homo πηλὸς ὁ Προμηθεύς, *lutum Prometheum*, Hujus luti mentio & apud Iuvenalem & apud Martialem. Adde Cenſorini locum. *Democrito verò Abderitæ ex aqua limóque primùm viſum eſt homines procreatos. nec longè ſecus Epicurus.* ibid.

MAXIMUS TYRIUS.] Diſſertatione 1. ἐν πολέμῳ δὴ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοί, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ· ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac diſcordia & diſcrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque conſentientem, Deum eſſe unum rerum univerſarum & Regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, adminiſtrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & ſapiens & ſapientia deſtitutus.* Adde his loca quæ attulimus libro II. de Iure belli ac pacis cap. XX. §. 45. & illud Antiphanis relatum à Cicer. primo de Natura Deorũ: *Populares Deos multos, naturalẽ unum eſſe.* Addit Lactan- pag. 28.

Lactantius lib. I. cap. V. ex eodem Antisthene, *Summæ totius artificem.* Sophocles:

Εἷς τ' ἀληθείαισιν εἷς ὅστιν θεὸς
Ὃς οὐρανόν τ' ἐτεύξε καὶ γαῖαν μακρὰν
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.

Vnus profectò est, unus est tantùm Deus,
Cœli solique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei Libro IV. cap. 31.

lin. 5. Ex IOSEPHO.] Adversus Appionem II. circa finem nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaserit mos septimæ diei qua Iudæi feriantur.

lin. 6. PHILONE.] De die septima, Εορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ὅστιν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

ibid. TIBULLO.]

Cultaque Iudæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis quas & Romanæ mulieres observabant.

ibid. CLEMENTE ALEXANDRINO.] Qui Stom. V. ex Hesiodo adfert ἑβδόμην ἱερὸν ἦμαρ, *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius Libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus Libro II. ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδομῆς ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De septima, die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammati-*

cus

cus disputare sabbatis Rhodi solitus.

LUCIANO.] Qui pueros lusisse diebus septimis nos docet in Paralogista. lin. 7.

APUD *Celtas.*] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus Lib. 1. c. 84. lin. 8.

PHILOSTRATUS.] Libro. III. c. 13. ubi de Indis. lin. 11.

DION CASSIUS.] Lib. XXXIII. Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. *Diem quam Saturni dicimus.* Addit ibidem mortem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum docet nos Herodotus Libro II. Adde de Romanis Isidorum Lib. V. c. 30. & 32. ibid.

ET *vetustissima dierum nomina.*] Vide oraculum & Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum. lin. 12.

CUM *simplicitate fuisse.*] Vide quæ in hanc rem produximus Lib. II. cap. I. §. II. de Iure belli, & in Notis ad eum locum. pag. 28. lin. 13.

ET *nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus Libro I. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοετούς. *Primos homines, cùm nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius, quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico, Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς, αὐτὸς ἐπιστα- lin. 14.

ὀπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὃν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γήνη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio Libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de re Rustica. Τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὴν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos disque proximos mortales, optimæ fuisse indolis, vitámque vixisse optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

lin. 16. ETIAM *Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro 15. Calanum Indum loquentem inducit: Το παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως. καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου. ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα καὶ διὰ πόνου τὴν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farinæ ex tritico & hordeo ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia ea abolevit, aliúdque vitæ genus per laborem agendæ instituit.*

lin. 17. ADAMI, *Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit,

vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est יהוה mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὖαι, simúlque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro: Chalcidius ad Timæum: *Iuxtáque Moysen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cùm dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti quam rationem atque animam rationabilem appellant: mutis verò & agrestibus, ex silva rationis expertem jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani malis suasionibus illaqueaverit.*

NOTAVIT *Maimonides.*] Ductoris dubitantium parte III. c. 29. lin. 19.

AD *sex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in Librum II. de Cœlo, observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Callisthenes fuisse ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCCIII. idenim à diluvii tempore non multum abit. lin. 24.

NOSTRI *quoque sæculi testes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendetium de Pinto. lin. 25.

BEROSUS *in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Gracis prodiderunt.*] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempo- lin. 27. 28. & 29. pag. 29 lin. 1.

tempore manentibus libris, testes citat Iosephus Antiquæ historiæ Libro I. cap. 4. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad ccc. annos vivere solitos notat ad VIII. Æneidos Servius.

lin. 3. MAJORA *olim multo fuisse hominum corpora.*] Iosephus Antiquæ historiæ Lib. V. cap. 2. Ὑπελείπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἱ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα δείκνυται δ' ἔτι καὶ νῦν τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam XXXIV. cubitos. Ejusdem Phlegontis extat libellus de longævis, dignus sanè lectu.

lin. 7. PAUSANIAS.] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore ossis è mari educti, quod olim Pisæ custoditum Pelopis-

lopisque creditum fuerat.

PHILOSTRATUS.] In Heroicorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus. ibid.

PLINIUS.] Libro VII. cap. 16. *In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Eëtionis fuisse tradunt. Oresis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Iam verò ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca conqueri.* Solinus cap. 1. *Quis enim non ævo isto minor, parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam oresis suprema, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octavâ Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cùm elata flumina plus quàm vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flatcum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos.* De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum Libro XV. de Civitate Dei cap. XI. lin. 8.

ET *famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de *Iside*, Maximum Tyrium dissertatione prima & XVI. Iulianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων in hac re usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes Labeo, Aristides, Porphyrius, Iamblichus lin. 11.

chus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

lin. 13. POST *Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Iustitiámque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit extinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non veritu est divos scelerare penates,
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Iustificam nobis mentem avertêre Deorum.

lin. 15. APUD *Græcos.*] Homerum Iliados Υ. Hesiodum in operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica II. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus III.

lin. 16. ET *Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium I. Metamorphoseon, & Lucanum Libro IV. Senecam Natur. quæst. 30. ubi de diluvio: *Extinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

lin. 17. VARRONI *omne id tempus ignotum vocabatur.*] Censorinus. *Nunc verò id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primùm ab hominum principio ad Cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον.*

Se-

Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod, quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à primâ Olympiade ad nos: quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur. Tempus illud quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

CHALDÆORUM *Berosus.*] De quo sic lin. 25.
Iosephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσσὸς τῶν ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωυσῆς οὕτως ἱστόρηκεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς τῶν ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus antiquissima scripta sequens eadem quæ Moses narrat de magno diluvio, hominúmque per id interitu, ac de arca, in qua Nochus generis nostri auctor servatus est, cùm ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Iosephus habet antiquæ historiæ Libro primo capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordyæorum monte pars esse ejus navigii, & quosdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maximè pro amuleto.*

ASSYRIORUM *Abydenus.*] Servavit nobis

bis ejus locum Eusebius Libro IX. Præparationis cap. 12. & Cyrillus primo adversus Julianum. Μετ' ὀν ἄλλοι τε ἦρξαν καὶ Σεισιθρος ᾧ Κρόνος προσημαίνει ὡς ἐσεται πλῆθος ὄμβρων δεκάτῃ πεμπτῃ ἐπὶ δέκα, καλύει ἃ παν ὅ, τι γεγραμμένον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιφαρείτιδι ἀποκρύψαι. Σεισιθρος ἃ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας διέπλευσεν ἐπὶ Αρμενίης ἀναπλέει, καὶ φθάνει μὲν καταλαμβάνει τὰ ἐκ Θεοῦ. Τριτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐπείτε ἂν ἐκόπασε, μετιᾶσι ἀπὸ ὀρνίθων, πείρην ποιέμενος, εἰκὼς γῆν ἰδέειν τῷ ὕδατος ἐκδῦσαι· αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀγαθέου, ἀποπέσασαι ὀκόθι κατορμήσουσι, φθάσι Σεισιθρον ὀπίσω κομίζουσαι, καὶ ἐπ' αὐτῇσι ἕτεραι· ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσι ἐν τυχεῖ (ἀπικέατο γὰρ δὴ πλεῦν κατάπλεοι τοῦ ταφροῦ) θεοὶ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Αρμενίῃ σφέα πᾶσα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρίοισι παρείχετο. *Post hos imperarunt alii ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta, jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cùm implesset statim in Armeniam navigavit, ac subitò vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent è mari exstans. Illæ verò excepte ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cùm misisset tertiò (redierant enim aves alis limo plenis) Dii cum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges,

Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraico sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo scilicet Alexander Polyhistor Isaacum Græcè scribens γέλωτα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multaque sunt talia apud Historicos omnes. Philo de præmiis & pœnis. Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ' ᾧ τὴν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evênit.* Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii teste Diodoro Lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius Lib III. c. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis In Critia locus. Τὸ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ λόγου δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε. τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὐτοῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκείνους αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστου τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpè audiatis virorum barbarorum nomina causam jam intelligetis. Cùm Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationémque nominum per-*

scru

perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse verò percepta nominis cujúsque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone. Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Iulianum, Ὠτιάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξίσουθρον βασιλεῦσαι Σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν· εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσουθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον, καὶ ὅτι προσήκει ναυπηγήνεσθαι λάρνακα. καὶ ὁμοῦ πτηνοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octodecem annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse aiunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum Saturno ipsi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipsi Arcam: in eo ipsi unà cum volucribus, reptilibus ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ ut Tacitus ar verbis, è septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & principua potentia ferebatur; aut certè Syriacum אֵיל, quod Deum significat. Græci interpretes Κρόνον ideo vertere quod is Syris אֵיל dicebatur. Philo Byblius Sanchuniathonis interpres ἷλον τὸν καὶ Κρόνον λ. citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ισραὴλ ὀνομάζουσι. Sed error est librarii, qui pro ἷλ quod contractè pro Ισραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ισραὴλ, cum ἷλ sit, ut diximus אֵיל, quomodo Syri dicunt quod אֵל Hebræi.

Qui

Qui & *columbæ emissæ meminit ut & ex Græcis Plutarchus.*] Libro terrestria an aquàtica animantia plus habeant solertiæ. Δευκαλίωνι φασὶ περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δ' ἀποπτᾶσθαι. *Columbam diunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cùm rediret, tempestatis, ubi emanebat, serenæ.* Notanda autem & in hòc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quàm in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus Libro III. vox λάρνακος, quæ planè respondet voci תבה, quam in hac historia Moses usurpat, neq; verò aliter eam vertit Iosephus. lin. 26. & seq.

LUCIANUS.] Libro de Dea Syria, cùm de templo vetustissimo quod erat Hierapoli agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱερὸν εἴσασθαι λέγουσι· τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο· Δευκαλίωνος δὲ περὶ λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει ἥδε ἡ γενεὰ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὰ πάντες ὤλοντο. οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖθις ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται, ὑβρισταὶ κάρτα ἔοντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφισὶ ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ lin. 28.

ποτα

ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὄλοντο· Δευκαλίων ὃ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς ἡμελῶ δ' ἀντέρλω, ἀιζηλίης καὶ σῶν ἀσφαδέας εἵνεκα· ἦδε οἱ σωτηρίη ἦδε ἐγένετο. λάρναξα μεγάλλω, τλιὴ αὐτὸς ἔχε, εἰς ταύτλω ὃν οἱ ἀπίκοντο σίες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων ἡμεῖς, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐπὶ γῆς νέμονται πάντα ἐς ζεύγεα· ὁ δ' πάντα ἐδέχετο. καὶ μιν οὐκ ἐσίσυτο· ἀλλά σφισι μεγάλη δόξαν φιλίη ἐγένετο. καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν ἐς τὰ τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε· τὰ μὲ Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἐξορέουσι. τὰ δ' ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος τοῦτο τὴν ἐν τῇ ἱρᾷ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δ', ἐπεὶ τοῦδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔδρυτο, καὶ νηὸν ὅτι τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐσήσατο. ἐγὼ δ' καὶ τὸ χάσμα εἶδον καὶ ὅσον τοῦ νηῶ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν γὰρ ἦν παλαὶ καὶ μέγα ἔδν, νεῶ τοιοῦδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δ' ἐγὼ εἶδον μικρὸν ὄζι. σῆμα δὲ τόδε ἐξηγέονται τόδε ἐπίστευσα· ὅς ἐκάστοτε ἐν θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μοῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη καὶ πέρην τῆς Εὐφράτεος πολλοὶ ἀνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ, πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, ἔπειτα δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέχεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος πολλόν· τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνος ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον ἔθεσαν λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ ἀεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι, ὁ μὲν ὧν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τῷ ἱρῷ τοιός δέ ὅζι. Plerique à Deucalione ſtuctum dicunt hoc templum eo ſcilicet Deucalione, cujus ætate vis

vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis. Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio exstitisse, sed iâ periisse stirpitus: qui verò nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem qui antè fuerant hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumelioſi homines cùm essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplicies: ob quas res maxima eis supervênit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum verò plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines verò perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam quam habebat liberos mulieréſque domus suæ imposuit, ipséque eam ingressus est: quod cùm faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unáque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis verò quæ post acciderunt fertur ab illis qui Hieropolim habitant res admirabilis, in sua regione terræ fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Iunonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguus

exiguus est sub templo quod dixi. An olim major fuerit, contractúsque sit cum tempore, equidem nescio: id scio quod vidi parvum esse. In historiæ hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantùm, sed omnis Syria Arabiáque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnésque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cùm faciunt, ritum hunc aiunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de Templo hoc sermo.

pag. 30. lin. 3. APUD *Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius Libro IX. Præparationis Evangelicæ capite XIX. Κατὰ τὴν κατακλυσμὸν, ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὴν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν ὑπῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia eum hominem qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cùm loca interjecta transiisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

lin. 4. ET *Nicolaum Damascenum.*] Ejus verba ex historiæ universalis Libro XCVI. sic exhibet dicto jam loco Iosephus. Ἐστὶν ὑπὸ τὴν Μιγνάδα μέγα ὄρος μετὰ τὴν Ἀρμενίαν. Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι· καὶ τὰ λείψανα

τῶν

τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι. γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὄν τινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. *Est super Minyada* (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum verò in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diúque lignorum ejus arcæ mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moses meminit, qui Iudæis leges condidit.* His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius qui res Phœnicias scripsit, & Mnaseas memorati Iosepho. Fortè & Eupolemus quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis Lib. IX. cap. 17.

SED *& in Americæ partibus.*] Vide Iosephum Acostam & Antonium Herreram. lin. 8.

QUOD *Plinio notatum.*] Lib. V. cap. 13. Consentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus. pag. 30. lin. 16.

IN *montibus Gordyæis*] Quos Moses Ararath vocat, Kardu transtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Iosephus. Cordæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo Libro XVI. Plinius Libro VI. c. 27. et Ptolomæus. lin. 18.

IN *hunc diem.*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus Libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυέων χώρᾳ. *Ad hoc usq; tempus reliquiæ Arcæ Noë monstrantur in Cordyeorum terra:* Chrysostomus oratione de perfecta dilectione. Isidorus Lib. XIV. originum cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluvium resedisse* lin. 19.

testan

teſtantur. Vnde & uſque hodie ibidem lignorum ejus videntur veſtigia. Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia eſt altior mons quàm ſit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis poſt diluvium arca primo ſedit.* Adde Geographum Nubienſem & itinerarium Benjamini.

lin. 20. IAPETUS.] Eſt ipſa vox יפת. Nam eandem literam ב alii ut π, alii ut φ pronuntiabant, qualis differentia & nunc eſt inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus.

lin. 22. IAVON.] Nam ἰάονες ſæpè eſt apud veteres ſcriptores. Id in Ariſtophanis Acharnenſibus Perſa pronuntiat ἰαονικῶ. Iam verò mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, poſtea per υ ſcribi cœpit, olim ſic F. ita ἀϝὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠὼς. ταωὸς ταὼς pavus. ἰαῦνας τοὺς Ελλήνας καλοῦσι Suidas.

lin. 23. HAMMO.] Nam ח per aſpirationem reddere aut etiam omittere Græci ſolent: ut חצר-מות Ἀδραμύτης, vel Ἀδραμύττης. חכמות, ἀχμώθ, apud Irenæum & alios. חברה ſocia ἄβεϱα Græcis veteribus. חיה αἰὼν, חנה, Hanno vel Anno חני-בעל Hannibal vel Annibal: חצר-בעל Haſdrubal vel Aſdrubal. חשישים ἀξυμῖται, ων verò Græca eſt deſinentia. Hic non Lybiam tantum, ſed & multarum aliarum gentium pater conſecratus ab ipſis in Iovis ſtellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabúmque beatis
Gentibus atque Indis unus ſit Iuppiter Ammon.

Ægyptum

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt ſacræ literæ Pſal. LXXVIII. 51. cv. 23. 27. cvi. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraicis ad Geneſim: *A quo Ægyptus uſque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

IOSEPHUS *& alii obſervant.*] Is à גמר lin. 26. dicit eſſe γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara populi Melæ Libro I. Ex מגוג Scythas à quibus condita Scythopolis in Syria, & altera urbs Magog Plinio Lib. v. cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce. A מדי Medos eſſe apparet, ab יון quod diximus Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Ioſephus ait eſſe Iberos Aſiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetuſtæ originis veſtigia ſervantem ponit Ptolemæus. A משך eſt urbs ipſi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit Libro XII. & Plinius Libro VI. 3. & Ammianus Marcellinus Libro XX. Adjice huic Moſchos nominatos Straboni Libro XI. & Melæ Libro tum primo, tum tertio, quos Moſchenos dixit Plinius Lib. VI. cap. 9. & Moſchicos montes apud eoſdem Melam et Plinium. A תירס eſſe Thraces, cum Ioſepho tradunt conſenſu allii, et vox indicatt præſertim ſi obſervemus Græcum ξ ab initio reſpondiſſe Syriacæ literæ ס quod ordo indicat. De iis quæ ab אשכנז corruptus eſt apud Ioſephum locus, ſed dubitandum non eſt quin inde nomen habeat Aſcania Homero memorata pars Phrygiæ et Myſiæ: de qua Strabonem vide Libro XII. et Plinium Libro v. c. 32. & Aſcanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem Libro XIV. & apud Plinium dicto cap. 32. Libro v. Aſcanius portus a-

pud

pud Plinium Libro v. cap. 30. Aſcaniæ inſulæ eidem Lib. IV. cap. 12. & Lib. v. cap. 31. A ריפת eſſe Paphlagonas dicit Ioſephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Rhiphaces ponit Mela Libro primo. Ab אלישה eſſe αἰολεῖς, idem ille nos docet Ioſephus, & Ieroſolymitanus Paraphraſtes ei adſtipulantur pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellas terræ nomen. A תרשיש eſſe Cilices Ioſephus idem dicit, probatque ex urbe Tarſo. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta ſint nomina. De כתים unde κίτιον ſuprà attigimus. A כוש Æthiopes Chuſæi & ſibimet ipſis & vicinis, ut Ioſephi tempore ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolomæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: paritérque à מצרים, qui Μισὼρ Philoni Byblio, Meſori ſibi ipſis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & menſis apud eos nomen Μεσεί. Cedreno terra ipſa μέσρα. Verè & hoc Ioſephus à פוט eſſe in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius Lib. v. cap. 1. *Phut & juxta eum regio phutenſis uſque in præſens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraicis in Geneſim. Eſt non longè à Feſa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Moſi eſt כנען is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio Χνᾶ. invenies id apud Euſebium Lib. I. Præparationis cap. 10. Et terra ipſa ſic dicta. Stephanus de Urbibus. Χνᾶ ὅπως ἡ Φοινίκη καλεῖται. *Chna ſic appellatur Phœnice.* Et ſuo tempore ait Auguſtinus Libro expoſitionum epiſtolæ ad Romanos, ruſticos ad Hipponem

ſi

si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. IX.17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutato, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit, Iosephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni Libro XVI. Ubi à סבתה Sabatenos Iosephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale Lib. VI, c. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio Lib. VI. c. 29. Nepata Ptolomæo: nec à פתרסים Pharusi Plinio Libro V. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia A צידן nota urbs omnibus poëtis & historicis Sidon. A נרגשי oppidum Gorasa Ptolomæo. Ab ערקי Arca urbs Phœnices Ptolomæo memorata, & Plinio Libro V. cap. 18. Ab ארודי Aradus insula memorata Strab. l. 16. Plin. l. 5. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A. חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem Lib. XVI. Plinium Libro V. cap. 26. & 27. & apud Livium Libro XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athæneum Libro IV. Ab אשור Assyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi, unde et vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semet appellant, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per ס vertitur unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, et Sinæ aliis Tinæ. Strabo XVI. in fine. Λέγει δὲ καὶ τοὺς ἀείμους ἢ πορετὴς, οὓς φησι Ποσειδώνιος δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινος

γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτὴν. *Nominat Homerus, & Arimos: ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ aut Ciliciæ aut alterius regionis, sed Syriam ipsam.* Idem Strabo Libro XIII. Οἱ δὲ πρὸ Σύρους Ἀείμους λέγεται, οὓς νῦν Ἀραμαίους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligunt, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τοὺς γοῦν ἡμῖν Σύρους καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμαίους καλεῖσθαι. *Namque à nobis dicuntur Syri, eos ab ipsis Syris dici Aramæos.* Ab חוץ Ausanitis regio apud LXX. Interpretes in Iobo. Ausitida dixit Aristæus. A חול urbs Chollæ Ptolomæo posita in Syria. A גדר Gindarus urbs apud Ptolomæum. & populus Gindareni Plinio v. 23. in Cæle Syria. A מש Masius mons non procul Nisibi apud Strabonē Libro XI. & Ptolomæum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & חצרמות & חולן Geographi Arabes nobis in Arabia representant nominibus Balsatiaktan, Hadromuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio Libro. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses antiquissimas esse collatione scriptorum apparet. De Babylone res notissima. ארך est Aracca quam in Susiane ponit Ptolomæus, unde Aracæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab אכר Acabenen corruptè pro Acadene dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui et alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. כלנה est Callinicum oppidum ad Euphraten, cui id nomē ad

ad Ammiani manſiſſe tempora ex Libro ejus XXIII. docemur. Terra שנער eſt Σενααρ τῆς Βαβυλωνίας apud Hiſtiæum Miletium in loco quē nobis conſervavit Joſephus Antiquæ hiſtoriæ Libro I. cap. 7. et in Chronico, itémque in Præparatione Euſebius. Scripſit is res Phœnicum lectus etiam Stephano. At rurſum ע in γ mutato Singaram hinc montem Ptolomæus in Meſopotamia nominat, Plinius autem Singaram oppidum Libro V. cap. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוח haud dubiè eſt quæ Græcis contractius Ninos. In epitaphio Sardanapali,

Καὶ γὰρ ἐγὼ τοιόσδε εἰμι, Νίνυ μεγάλης βασιλεύσας.

Ipſe Nini magnæ modo Rex; nil fum niſi pulvis:

Eſt id nomen et apud Theognidem, Strabonem Libro XVI. Plinium Libro VI. cap. 13. cujus verba ſunt. *Fuit & Nonis impoſita Tigri ad ſolis occaſum ſpectans quondam clariſſima.* Lucanus III, *Et felix, ſic fama, Nonis.* Habet id nomen Ptolomeus in Aſſyria. *A* בלח urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni Libro XI. bis, deinde initio Libri XVI. רמי eſt Raſaina apud *Ammianum* Libro XXIII. Sidon nota omnibus עזה nemo dubitare poteſt quin litera ע per γ. ut diximus, reddita ſit Gaza Palæſtinorum, nominata Straboni Libro XVI. Melæ Libro I. qui ingentem et munitam admodum vocat, Plinio Libro V. 13. VI. 28. et alibi. רפרח eſt Heliopolis urbs Sipparorum in Loco *Abydeni* quem modò produximus, Sippara Ptolomæo in Meſopotamia. אור eſt Vr caſtellum *Ammiano* memoratum Libro XXV. חרן Carræ Craſſorum clade nobiles.

AFFECTARI *in cœlum itineris.*] Homerus

ius Odysseæ A. Ovidius 1. Metamorphoseos:
Affectasse ferunt regnum cæleste gigantes.
Vide & Virgilium Georgicon 1. & Lucanum Lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquẽdi genus, ut quæ suprà communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpè. Sic & Deut. 1. 28. & IX. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησαν τινες ὑψηλοτάτον, ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cùm homines omnes una lingua uterentur, altissimam Turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertêre turrim hanc, & suam cuique linguam attribuêre: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. cap. 14. & Cyrillus Libro 1. contra Julianum. Εἰσὶ δ' οἱ λέγοισι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀναχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέτας, καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἢ λιβαλὸν ἀείρειν ἵνα νῦν Βαβυλὼν ἐστί· ἤδη τε ἄσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τῶν δῆτα ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθρον φωνὴν ἐνείκασθαι· μετὰ δὲ Κρόνου τε καὶ Τιτήνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines cùm & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam quo loco nunc est Babylon. Cùmque jam prope ad cœlum*

tum perveniſſet opus, ventorum vi Diis auxilian-tium, diſiectum id ſuper ædificantes ruinis impoſitum nomen Babylonis. Cùm verò ad id temporis unius ſermonis fuiſſent homines, immiſſam in eos à Diis linguarum diſcrepantiam. Poſt id extitiſſe bellum Saturnum inter & Titana. Falsò autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Beroſus in Chaldaicis prodidit, ut nos Joſephus docet contra Appionem 1. eundémque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Euſebius Præparationis Evangelicæ Lib. xx. c. 17.

SODOMORUM *incendium eſt apud Diodorum Siculum.*] Libro XIX. ubi poſt lacus Aſphaltitæ deſcriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν καὶ δυσῳδίας ποιεῖ τὰ σώματα τῶν πλησιοχωρούντων ἐπνιγώδη καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni ſubardeat, ſævúmque odorem exhalet, in cauſa eſt cur accolarum corpora morbida ſint miniméque vivacia.*

STRABONEM.] Libro XVI. poſt Aſphaltitæ deſcriptionem. Τῷ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρεσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας πυκνὰς ἐπικαυμένας δεικνύουσι πραχείας περὶ Μοσάδα καὶ σύραγγας πολλαχοῦ καὶ γῆν τεφρώδη, καὶ γόνας τ' πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας καὶ δοσάδες πόρρωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατεταραμένας φοβάδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ἐκ τῆς ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντο ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ἃ ὧν τῆς

μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Moasada: tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ,* XIII. *olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in* LX. *stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem. urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

pag. 31. lin. 1. TACITUM] Historiarum v. *Haut procul inde campi. quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia terrámque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore seu solitam in speciem adolevere, atra & inania velut in cinerem vanescunt.*

ibid. PLINIUM.] Is Asphaltiten describit Libri v. cap. 16. & Libri XXXV. cap. 15.

ibid. & seq. SOLINUM.] Capite 36. editionis Salmasianæ. *Longo ab Hierosolimis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus*

lumus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet specimen maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaciam ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.

CIRCUMCISIONIS vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus.] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe. Μοῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ τῇ Παλαιστίνῃ καὶ αὐτοὶ ὁμολογέουσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες οἱ τούτοισιν ἀζυγέες ἐόντες, ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνδρώπων μοῦνοι. καὶ ἐπεὶ Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες ταῦτα. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁκότεροι παρὰ σφέων ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri verò qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt qui circumciduntur, faciúntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Iudæos verè dicit Iosephus Anti- lin. 2.

quæ

quæ historiæ libro VIII. c. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Iudæis Iuvenalis *præputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem Libro XVII. Tantum verò abest ut Iudæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra apertè dicant Ægyptios ab Iosepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optimè meritus de sacris literis Drusius Libro VI. Præterimorum. Neque verò commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Iudæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo apud Iosephum discas. Phœnicas Herodotus haud dubiè pro Idumæis dixit: ut & Aristophanes avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ϕωλὰς vocat. Ammonius de Verborum differentiis. Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Iudæi, sed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομάντων ἔθνος Θρᾳκικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracia. Dicuntur autem esse Iudæi.* Ubi Iudæos intellige impropriè, Hebræos, ut sæpè. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur.

lin. 3. DIODORUS.] Libro 1. de Colchis. Οἱ δὲ

δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ὄζει, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι παρ' ἀνθρώποις ἀδιαπλάστοις πάλαι καὶ Αἰγυπτίοις, διαμένουσι δὲ νομίμῳ παρὰ τοῖς ἐνοίκοις, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quòd circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia manſit, ut & apud Iudæos.* Cùm Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quàm quod nos diximus ab Hebræis. Idem Libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum scilicet partem.

STRABO.] Libro XVI. De Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem Libro περιτομὰς tribuit Iudæis. lin. 4.

PHILO BYBLIUS.] In fabula de Saturno apud Eusebium Lib. I. cap. X. ibid.

ORTA *ab Abrahamo gentes.*] Cui Abrahimo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit in Carmine de Iudæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit Lib. IX. Præparationis Evangelicæ cap. XXII. lin. 5.

Ὃς πρῶτ' ἐκ πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' ἠῳόθεν κέλετ' ἀτρεκέα πάντα ἑοικὼς
οἶκῳ
Σαρκὸς ὑποτμήξαι πόδας ἠδὲ, καὶ ἐτέλεσσεν.
Qui sanctum patris Abrahamum eduxit ab ortu,
Idem ipsum totámque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere, paruit ille.

IDUMÆI.] Ab Esavo ita dicti, qui ἐρυθρὸς Philoni Byblio. Ei enim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρᾶν lin. 6.

tran-

transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorúmq; ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modò dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Iustinus Dialogo cum Tryphone. Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

ibid ISMAELITÆ.] circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Iosephus libro 1. cap. 12. & 13. Τίκτει δὲ παῖς ἑκατέρων τὸ ὑστάτῳ ἔτει· ὃν δὴ τῇ μετ' ὀγδόην ἡμέραν ἀπετέμνοντο, καθ' ἣν ἐκεῖνα μετὰ πεντάτας ἔθος ἔχειν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς ἀποτομάς. Ἄραβες δὲ μετὰ ἔτος τεσσαρεσκαιδέκατον· Ἰσμαὴλος δὲ ὁ κτίσης αὐτῶν τῇ ἕνδεκα, Ἀβραὰμ γηρῶντος ἐν τῇ παλλακῆς, ἐν τούτῳ ἀποτεμνεται τὸ γόνυ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumciduntur: quem diem etiam nunc Iudæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat Libro VI. capite undecimo, & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen. Οὐκ οἶδ' ὅπως δεισήσουσι σῶσαι τὸ σῆμα μὴ ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιοῦτόν ἐστι σημαντικὸν ὅτι τῆς ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐκτάμνεσθαι τοῦτο λαβεῖν ἀποτομὴν ἐκρατησεν ἁμαρτὼν καὶ ἐλκωθεὶς, καὶ φλεγμονῇ ἀκατασκόπῳ καὶ τεσσαρ-

μασι,

μασι, καὶ ἅμα τῇ ἐις τὸν βίον ἐισόδῳ, ἰατρῶν δεομένους. τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι προσκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Iudæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaelitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: rectè admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

Et *alii.*] Nempe illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Iosephum Libro 1. cap. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Evangelicæ Libro IX. cap. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχᾶς, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθῶς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσὺρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἀφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι. τούτους δὲ Ἡρακλῆ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἀφρα θυγατέρα Ἡρακλέα, γενῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δέδωραν. τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ τοὺς Βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Iudæis eadem dicit quæ Moses qui Iudæis*

lin. 6, & 7.

Iudæis leges condidit, ex Chettura Abrahami multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictum Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Aframen, terramque Africam. Hos Herculis commilites fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cùm Afra duxisset filiam ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina ex scriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Iosephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Αφὲρ haud dubiè est qui Mosi עֵיפָה. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem Phœnicem, cujus & Philo Byblius meminit Eusebio citatus in dicto sæpè capite decimo libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Iugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore. & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

lin. 8. & seq. EXSTABAT] *olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone.*] Certè ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in auctuario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

lin. 10. APUD *Berosum.*] Ejus verba servavit nobis Iosephus Antiquæ historiæ libro 1, cap. 8.

Metà

Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν, δεκάτη γενεὰ παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος καὶ ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima ſtirpe apud Chaldæos vir exſtitit juſtus & eximius, interque cætera cœleſtium peritus.* Hæc ad Abrahamum rectè referri temporum ratio oſtendit.

HECATÆUM.] Is librum De Abrahamo ſcripſit qui periit, ſed exſtabat Ioſephi tempore. ibid.

DAMASCENUM.] Nicolaum illum virum illuſtrem amicum & Auguſto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Ampliſſimi Nicolai Petreſii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damaſceni verba hæc refert Ioſephus dicto jam loco. Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπλευσε γὰρ ἐκ τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος καὶ Χαλδαίων λεγομένης, μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον μετανάσας καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετῳκησε, καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα· τῷ δὲ Ἀβράμῃ ἔπι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται· καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damaſco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ ſupra Babylonem ſita Chaldæorum dicitur. At non multò pòſt tempore cum ſua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Iudæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti* ibid.

orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstratúrque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.

lin. 11. ARTAPANUM, *Eupolemum, Demetrium.*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præparatione Libro IX. capitibus 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora quàm ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Iacobo structo, de quo agitur Genes. XXXV. venit fabula τῆς Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius lib. I. Præparat. cap. 10.

lin. 12. APUD *vetustissimum Orphicorum scriptorem.*] Certè enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. V. & Eusebium Libro XIII. capite 12. legimus.

ΟΥ γάρ κεν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
ΕΙ μὴ μονογενής τις ἀπόῤῥωξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης.
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὣς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τῆ κτι σφέτερον κνώδακα.
Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Vnicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:
Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,
Et circum terram magnus se volveret orbis
Æqualísque terésque intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μουνογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI. 2. אחד. Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus apud Eusebium

tum de eodem, Οὗ δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν φασιν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplinæ insuper Chaldaicæ.*

lin. 14. APUD *Iustinum ex Trogo Pompeio.*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Iudæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abrahâm & Israël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quòd in suis familiis jus regium obtinuerint. itaque & Χειροὶ vocantur Psal. CV. 15.

lin. 15. & seq. APUD *eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorúmque ejus memoria.*] Vide Eusebium dicto Libro IX. capitibus 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Iudæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex mystarum libris adfert Ægyptium à Moſe verbis occisum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Iustinus ex Trogo Pompeio de Moſe. *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena antiqua patria repetita, Montem Synan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis & Sacerdos.

lin. 17. NAM *aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina disertè memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera, vicini admodum ductus, mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius

Præ-

Præparationis Evangelicæ lib. XIII. c. 12. citat ὑλογενὴς, legere nos jussit ὑδογενὴς, ut versus sic habeant.

Ως λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Εκ θεόθεν γνώμαισι λαβῶν κάτα δίπλακα θεσμόν.

Vt veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

lin. 19. ADDE POLEMONEM.] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum. V. Cl. Gerardi Vossii de Græcis historiis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quam Ελλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba. Επὶ Ἄπιδος τοῦ Φορώνεως μοῖρα τῶν Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσον Αἰγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ ἐ πόῤῥω Αραβίας ᾤκιζ. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longè.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

lin. 20. & seq. ET *de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lysimacho, Chæremone.*] Loca sunt apud Iosephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Iudæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autē ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem

ſtoralem egiſſe vitam: ſed operis poſtea ſervilibus preſſos, exiiſſe Ægypto, Ægyptiis etiam quibuſdam ipſos comitantibus Moſe duce, pérque Arabum terras poſtremo perveniſſe in Syriam Palæſtinam, ibique inſtituta eos ſecutos Ægyptiorum inſtitutis contraria. Cæterùm quomodo in his quæ huic hiſtoriæ aſperſere mendaciis ſcriptores Ægyptii inter ſe, quidam & ſecum ſinguli, pugnent, quótque illa ſæculis ab antiquitate Moſis librorum vincantur, egregiè oſtendit in illo Libro eruditiſſimo Ioſephus.

Qui *non Ægyptios tantùm hoſtes habebat.*] A quibus cum vi abſceſſerant: quorum inſtituta reſciderant Iudæi. De odio Ægyptiorum implacabili adverſus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in legatione: Ac Ioſephum in utroque contra Appionem libro. lin. 23. & ſeq.

IDUMÆOS.] Hæredes veteris odii inter Iacobum & Eſavum, ad quod nova acceſſit cauſa, cùm Hebræis Idumæi tranſitum negarunt. Num. xx. 14. lin. 25.

ARABAS.] Illos ſcilicet ab Iſmaële ortos. ibid.

PHOENICAS] Cananæos ſcilicet vicinaſque gentes, in quos Hebræis bellum æternum. lin. 26.

DIODORUS SICULUS.] Is Libro i. agens de iis, qui Deos auctores ſuis legibus inſcripſerint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσῆν τὸν Ἰαὼ ἐπονομαζόμενον θεόν. *Vt Moſes qui apud Iudeos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰαὼ eſt יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orpag. 32.

phica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliíque Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere Ιευὼ, alii Ιαοὺ ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ιαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem verè dictum Philoni. Præter Diodorum, qui Mosis meminerint, Paræneſis ad Græcos, quæ Justino asscribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolomæum Mendesium, Hallanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum Libro I.

lin. 5. ET STRABO.] Locus est libro ejus XVI. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens. Συνδξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάσοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον· οὐδ' οἱ Λίβυες· οὐκ ἔυ δὲ οὐδὲ οἱ Ευλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. εἰη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γὴν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, τούτου τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσει νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν: ἀλλ' ἐᾷν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν· τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾷν εἴδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebátq; non rectè sentire Ægyptos, qui ferarum pecorúmque imagines numini tribuerent: sed nec*

Afros

Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum quã unum illud, quod nos cunctos terrámque & mare contineret, quod cœlum dicimus & mundum rerúmque naturam. Huic aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quàm magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum. Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec limphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cùm ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina verò efficacius.

ET PLINIUS.] Libro XXX. c. 1. ibid.
Est & alia magices factio à Mose. Juvenalis: & seq.
Judaïcum ediscunt & servant & metuunt jus. Tradidit arcano quódcunque volumine Moses.

TACITUS *quoque.*] Historiarum v. ubi contra lin. 6.
Ægyptiorum fabulas *unus exulum* dicitur.

ET *post eos Dionysius Longinus.*] Vixit is ibid.
tempore Aureliani Imperatoris gratus Zenobiæ & seq.
Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cùm dixisset de Deo loquentes curate debere, ut eum nobis magnum sincerúmq; & impermixtum exhibeant. Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐκ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν καὶ τὴν ἀξίαν ἐνόησε καὶ ἐξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τοὺς νόμους· εἶπεν ὁ θεὸς, φησὶ, τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minimæ vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem dignè, & conceperit & elocu-*

tus fuerit, statim in principio legum hæc scribens, dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est. Chalcidius multa ex Mose habet & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

lin. 9. & seq. PRÆTER *Thalmudicos.*] In Gemara Titulo de oblationibus cap. omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius libro III. de Judæis. Verba ejus profert Eusebius libro VIII. c. 8. Τὰ δ' ἑξῆς Ιαμνῆς καὶ Μαμβρὴς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ιουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ιουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ θεῷ εὐξάσθαι δυνατωτάτῳ. οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps verò Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Nam qui ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judeorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium Libro

II.

IX. cap. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς τοὺς Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à Rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent, lin. 10.

PLINIUS.] dicto jam loco. ibid.

APULEIUS.] Apologetico secundo. lin. 11.

TUM *alibi nonnulla extant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de Sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præparatione lib. IX. cap. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historiis de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & πλωσοπηΐαν reperies.

TUM *apud Pythagoricos plurima.*] Hermippus vita Pythagoræ citatus à Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα ἢ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰ Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτὸν· ἀληθὲς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ καὶ παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὸν αὑτοῦ μετῳκείωσε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebátque, Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Verè enim vir ille multa Judæorum instituta in suam Philosophiam transtulit.* Τὸ ἀπομαιάων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, et Ælianus Libro IV. i. e. ex Lev. VII. 15. Deut. XIV. 21. Θεὸν πότον μὴ ὀπύγλυφε δακτυλίῳ ex Pythagora est apud Malchum lin. 21. & seq.

Malchum sive Porphyrium hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium, id ex Decalogi est præcepto secundo. Quod non possuisti ne tollas, inter Iudaica ponit Iosephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Iamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἥν. καρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν. *arbor mitis & frugifera nè corrumpatur, néve ei noceatur.* ex Deut. xx. 19. non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. xxii. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos 11. Patrem eorum videbis in Præparatione Eusebii.

lin. 13. & seq. VETERIBUS *Iudæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Iustinus.*] Strabo quidem Libro xvi. post Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μὲν πολλοὺς ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον διατηροῦντες καὶ εὐσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores verò ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi veréque religiosi.* Idem paulo ante eos qui Mosi crediderant ait fuisse πιστεύοντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes,* & δικαιοπράγους, *æqui amantes.* Iustinus verò sic libro xxxvi. cap. 2. *Quorum* (Regum scilicet & Sacerdotum) *justitiâ religione permixta, incredibile quantum coaluere.* Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Iudæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste libro secundo de somno, quem exscripsit Iosephus. Tacitus inter multa

multa falsa hoc verè, coli ab Iudæis *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Iudæis agens Dio Cassius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit.*

ELIÆ.] De cujus prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præparationis libro IX. cap. 30. Ejusdem locum de Ieremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius capite XXXIX. lin. 15.

EST *apud Lycophronem.*] Versus hi sunt: pag. 33. lin. 3.

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Εμπνοὺς δὲ δαιτρὸς ἡπάτων φλοιδούμενος
Τιν θῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήραγγας ἐστάλαξι κωδείας πέδῳ.
Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cùm vivus intra, ceu coquus, versans jecur
Imo lebetis in fine ignibus foco
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes. Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι: *quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus Theophrasto: Ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur nave, à ceto voratus incolumis factus.*

NOTATUM *Tacito.*] Et Servio, tum varrone, tum Verrio Flacco auctoribus. lin. 7.

VIROS *divino spiritu afflatos vixisse inter Iudæos.*] Libro III. apud Cyrillum. lin. 10.

AD

AD MOSIS *atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum.*] Iulianus in libro Cyrilli decimo. Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρητήσατο. πῦρ γὰρ, φησὶν, οὐ κάτεισεν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & sacrificare defugitis. Nempè quòd ignis de cœlo non descendat ut Mosis tempore, & victimas consumat. Atqui id semel tantùm accidit sub Mose, & multo pòst tempore cùm viveret Elias Thesbita.* Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III. *Item in sacrificiis quæcunque accepta habebat Deus descendebat ignis de cœlo qui sacrificata consumeret.* Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius siccitatis, quæ Elia florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Iosephum antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

lin. 14. SUPPLICIA *gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falsò arrogarent.*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & sequentibus.

lin. 18. PLURIMOS *Reges.*] Nemo id ausus post Davidem.

lin. 19. QUALIS *Esdras.*] Ad illa tempora ascribere solent Hebræi. *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

lin. 21. NEC *aliquot sæculis quemquam ante Iesum tempora.* Itaque Libro I. Maccab. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφητὴν τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta qui*

qui de iis responderet. Ejusdem libro cap. IX. 27. Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ισραὴλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta est tribulatio magna in Israel, quæ non est facta à qua die non est visus propheta eis.* Idem legis in Thalmude titulo de Synedrio.

ORACULI *ejus, quod ex pectorali summi pontificis effulgebat.*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. 1. Sam. XXI. 11. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 5. 9. 10. 11. 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Iosephum libro III. 9. Hoc est, ἐρώτημα δήλων apud Siracidem XXXIII. 4. Nam vox δῆλα propriè respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt LXX. dictis locis Num. XXVII. 21. 1. Sam. XXVIII. 6. & alibi δήλασιν, ut Exodi XXVIII. 26. Levit. VIII. 8. תמים verò idem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus libro I. in rebus Ægyptiorum describit, ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διαβροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ παραπλήσιοι· ἐφόρει δ' οὗτοι περὶ τὴν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῇ δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστῆς προσθεῖτο. *Salaria ad victum résq; alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo judici. Gestabat is de collo pēdens ex aurea catena simula-*

lin. 25. & seq.

simulachrum è pretiosis lapidibus, cui nomen veritas. Causæ autem dictio tunc incipiebat cùm hoc veritatis simulachrum sibi summus judex aptasset. Ælianus variæ historiæ Libro XIV. cap. 24. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν. ὧν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαιο σεν ἅπαντας, ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τοῦ αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα, ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant sacerdotes erant. Eorúmque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum verò esse oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eáque imago veritas dicebatur.* Gemara Babylonica capite 1, codicis Ioma ait in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim. Ignem cœlitus lapsum: Schecina: Spiritum sanctum: Urim & Thumim.

pag. 34. lin. 7. UT *de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret.*] Confer Iosue VI. 26. cum 1. Reg. XVI. 34.

lin. 10. TRECENTIS *& amplius annis.*] CCCLXI. ut Iosephus putat Antiquæ historiæ Lib. X. cap. 5.

lin. 11. & seq. CYRI *quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Ieremia.*] c. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide cap. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo adfert Eusebius Præparationis libro IX. c. XXXIX.

lin. 15. A DANIELE *verò translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas.*] Daniel II. 32. 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3. 20. X. 20. XI. 2.

INDE

INDE *ad Alexandrum Macedonem.*] Dicto cap. II. 32. & 39. VII. 6. VIII. 5. 6. 7. 8. 21. X. 20. XI. 3. 4.

CUJUS *deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ & Seleucidæ.*] cap. II. 33. 40. VII. 7. 19. 23. 24. VIII. 22. XI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. lin. 16. & ſeq.

MAXIME *verò ab Antiocho illuſtri acceptum eſſet.*] VII. 8. 11. 20. 24. 25. VIII. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 23. 24. 25. 26. XI. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. XII. 1. 2. 3. 11. Hæc loca, ſicut nos, exponunt Ioſephus Libro X. cap. 12. XII. cap. 11. & de bello Iudaico Lib. I. cap. 1. Chryſoſtomus II. adverſus Iudæos Ioſephi utens teſtimonio: & Polychronius, Græcorúmque alii. lin. 17.

UT *Porphyrius.* &c.] Vide Hieronymum paſſim ad Danielem. lin. 22.

APUD *Mexicanos & Peruanos.*] Mira ſanè ſunt quæ de iſtis oraculis referunt Incha, Acoſta, Herrera, alii, Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum. pag. 35. lin. 5.

LIBRO *de Anima Tertullianus.*] Capite XLVI. ubi notabilia refert ſomnia Aſtyagis, Philippi Macedonis, Himereæ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceronis, Cleonymi Pyctæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium lib. I. c. VII. præterea Calpurniæ de Cæſare, P. Decii & T. Manlii Conſulum, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœſi, matris Dionyſii tyranni, lin. 15. & ſeq.

ranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Athenienſis, Arcadis cujuſdam. Sunt et notabilia apud Ciceronem de divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. xxv. cap. 2. de matre in Luſitania migrantis. Adde illa Antigoni et Artuculis qui Oſmanidarum generis auctor in Monitis Lipſianis lib. 1. cap. v. 5. et alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis v. libro. xv. titulo de inſomniis.

lin. 16. & ſeq. SPECTRA *non viſa tantùm, ſed & ea qui audita.*] Vide Plutarchum vita Dionis et Bruti, et de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, et Florum libro IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem hiſtoria eſt in Epiſtola Plinii XXVII. libri VII. ſimul cum altera, de eo quod vidit Athenis philoſophus ſapiens et intrepidus Athenodorus. Vide et quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præſertim de Caſſio homine Epicureo exterrito ad conſpectum Cæſaris à ſe occiſi, et apud Lipſium Monitorum lib. I. cap. v. 5. Multas hiſtorias tales congeſſerant Chryſippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius ſecundo libro de animarum immortalitate, memorante Origene contra Celſum quinto.

lin. 23. AD *tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina.*] Vide Teſtimonia hac de re congeſta à Franciſco Iureto ad Epiſtolam Ivonis Epiſcopi Carnotenſis 74. Quam autem id antiquum ſit docet Sophocles Antigone, ubi ſic Thebani Oedipodæ loquuntur.

Hudſ

Ἡμὲν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ξυνειδέναι.
In hoc parati tangere ardentes sumus
Massas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Non hujus esse nec reos, nec conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. v. Plinius historiæ naturalis lib. VII. cap. 2. & ad Virgilium XI. Æneidos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis, qui, exsecta ob religionem lingua, locuti, testes certissimos Iustinianum l. 1. C. de officio præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum 1. Victorem Uticensem libro de persecutionibus, Æneam Gazæum Theophrasto.

ÆQUUM *haud fuisse ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] pag. 36. lin. 28.
Tertullianus adversus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando: quoniam & alias positum hominem sub judicio Dei, oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Cæterùm nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii.* Mox *Igitur consequens erat, uti Deus secederet à libertate*

semel

semel concessa homini, id est contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quo minus homo malè libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat. Tractat hoc ipſum eruditè, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: Ἀρετῆς γὰρ ἀνέλης τὸ ἑκούσιον, ἀνῄρηκας αὐτῆς καὶ τὴν ἰδέαν. *Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

pag. 38. lin. 9. Hoc *autem ſtatuamus etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt.*] Qui argumentum hoc fuſiùs tractatum volet legere, recurrat ad Chryſoſtomum ad II. Cor. cap. XVIII, in ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus aiunt res humanas adminiſtrari, & quarto ſermone de Providentia.

lin. 14. Ex Homeri *carminibus apparet.*] Maximè in ea parte quæ νεκυΐα dicitur, cui addi poſſunt ſimiles νεκυΐαι apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium, & quod eſt I. Sam. XXVIII.

lin. 15. Ex *Philoſophis.*] Pherecide, Pythagora ac Platone, omnique horum ſchola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Iuſtinus Apologetico II, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

lin. 17. Quos *Druidas vocabant.*] Docebant hi non interire animas, teſte Cæſare libro VI. de bello Gallico. Strabo libro IV. de iiſdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ ἔτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.*

Er

ET INDORUM, *quos Brachmanes.*] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo lib. xv. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὴν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὴν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὴν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus statum: mortem verò partum esse ad eam quæ verè vita est, planéque beatum, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint.* Vide & insignem de hac eorum sententia locum libro IV. Porphyrii de non edendis animalibus. ibid.

Quæ *de Ægyptiis.*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. *morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius prooemio. Tacitus lib. v. historiarum de Iudæis. *Corpora condere quàm cremare è more Ægyptio. Eadémque cura, & de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, & Servium ad VI. Æneidem, cujus pleraque ab Ægyptiis desumta ait. lin. 19.

ET THRACIBUS.] Repete hîc locum Hermippi de Pythagora, quem modò ex Iosepho protulimus. Mela libro II. de Thracibus. *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi non redeant, non extingui tamen, sed ad beatiora transire.* De iisdem Solinus capite X. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extingui, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi & his scriptoribus memoratus, & Valerio Maximo libro I. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaste Aristophanis modò diximus Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam. ibid.

SED

lin. 23. SED & *apud Ægyptios.*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamiam habuimus.

lin. 24. INDOS.] In quorum sententiis ponit Strabo libro XV. τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

lin. 25. PLUTARCHUS.] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Evangelicæ libro XI. 38.

lin. 27. APUD *Hystaspen & Sybillas.*] Testis Iustinus Apologetico altero, et Clemens Stromateon VI. unde et illud sumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται, γὰρ ἔσται κεῖνος αἰώνων χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ. ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τὰ πίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ' ἐπὰν δ' ἄρ' ἐκλίπῃ τὸ πᾶν
Φρῦδος μ' ἔσται κυμάτων ἄπας βυθὸς,
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.
Nam veniet ille, veniet haud dubiè dies,
Laxabit ignis cùm redundantes opes
Auratus æther: lege tum spreta furens
Terras & illis quicquid est sublimius
Depascet ardor, inde cùm defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exustus aër pascet aligerum genus.

APUD OVIDIUM.] Metamorphoseon I.

Esse

Esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus,
Quò mare, quo tellus correptáque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

ET LUCANUM.] Libro I.

Sic cum compage soluta
Secula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterùm chaos omnia: missis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi, totáque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.

Præiverat Lucano parvus Seneca fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex dispositio lucet, ardebit.*

APUD *Indos Siamenses.*] Vide Ferdinandum Mendesium. lin. 29. pag. 64.

ET *Astrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. cap. 16. Ioachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolomæum lib. III. cap. 4. Syntaxios Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & occasum suiterum labentium probatione testari, ait Cyprianus ad Demetrianum. lin. 1.

SI *Quid enim esset id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex senibus libro de Anima I. cap. 4. Idem libro III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermixtum aliquod, nimirum ut res alias possit cognoscere. lin. 11. & seq.

CORPORIS *vires lædantur à nimia ex-*

cellentia rei objectæ.] Aristoteles libro III. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τῆς αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφων ἐν τῷ μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῷ ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾶν, οὔτε ὀσφράσθαι ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ ἢ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsáque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minùs id intelligit quàm minora, imò & magis: id eo venit quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile. Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione lib. XV. c. 22. Adjunge, quòd animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitúmque imperat.

Pag. 40. lin. 4. Eo *Redditur perfectior*] at quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

lin. 27. Dominium *in suas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium. θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Salustius Philosophus, *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est.* Notitiæ autem ingens signum, quod nihil est tam grave quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod

poten

potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem, quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

CONTRA *cruciantis sese oh pravè acta præsertim circa mortem.*] Plato de Republica primo: Επεδὰν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς, περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῄει. *Cùm jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.* Pag. 41. lin. 2.

SÆPE *nec pessimi tyranni intra se extinguere, cùm maxime id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me deæque pejus perdant quàm perire quotidie sentio, si scio.* quä recitata, adiit Tacitus Annalium VI. *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes posse aspici laniatus & ictus: quando ut corpora verberibus ita sævitia libidine, malis consultis animus dilaceretur* Plato est is quem hîc indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno. Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum rectè norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum.* His similia idem Philoso- lin. 5.

phus habet in Gorgia. Suetonius cap. 67. ex quam dixit Tiberii epistolam recitaturus præfatur; *Postremò semetipse pertæsus talis epistolæ principio tantum non summam malorum suorum professus est.* Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit Rufinum Carmine secundo describens.

——pectus inustæ
Deformant maculæ, vitiisque inolevit imago.

lin. 15. BONUM *esse hominis Deo quàm simillimum reddi.*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens Strom. v.

HUGO

HVGONIS GROTII ANNOTATIONES AD LIBRUM II.

SVETONIVS] Claudio cap. 25. ubi *Chreſto* ſcribitur pro *Chriſto*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius. pag. 42. lin. 18

TACITVS.] Libro XV. ubi de Chriſtianorum ſuppliciis. *Auctor nominis ejus Chriſtus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat.* Vbi flagitia & odium generis humani nihil aliud ſunt, quàm falſorum Deorum neglectus: quam eandem cauſam etiam Iudæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Iudæi dicuntur, gens contumeliâ numinum inſignis. Nimirum, Romani plerique iam erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, ſed in actibus fingerent, ſervarentq; tanquam legibus juſſa, credentes cultum magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re ſententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Auguſtinum lib. IV. cap. 33. & lib. VI. c. 10. de civitate Dei. Interim nota, Ieſum, qui à Pontio Pilato ſupplicio affectus eſt, jam Neronis tempore à multis, etiam Romæ, pro Chriſto habitum. Confer quæ apud Iuſtinum ſunt Apologetico II. de hac hiſtoria, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis noſſe iſta poterant. ibid.

lin.19. PLINIUS *Iunior.*] Epistola omnibus obvia quæ libri decimi est XCII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Vbi vides Christianos carmen Christo quasi Deo, dicere solitos, obstrictósq; inter se non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius in hoc uno quòd deos appellare & simulacris numinum ture ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neq; ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajanus ea ipsa manifestum facere Christianum non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Iesu etiam apud Numenium Pythagoricum extitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

pag.43. lin.1. FATENTUR *& Iudæi.*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Iesum Hierosolymis occisum agnoscit Beniaminus Tudelensis Itinerario.

lin.9. ACTA *Pilati.*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis.

lin.17. QUOD *cùm ita sit, videmus tamen per diffissimas mundi regiones ipsum, ut dominum colit.* Tractat hoc fusius Chrysostomus ad 11. Corinth. v 7.

pag.44. lin.1. SERGIUS *Cypri Præses.*] Act. XIII. 12.

lin.2. DIONYSIUS AREOPAGITA.] Act. XVII. 34.

ibid. POLYCARPUS.] Qui martyrium passus Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

IVS-

IUSTINUS.] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium. lin. 3.

IRENÆUS.] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII. ibid.

ATHENAGORAS.] Athenienſis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inſcriptione apparet. ibid.

ORIGENES.] Floruit circa annum Christi CCXXX. ibid.

TERTULLIANUS.] Celeber anno Christi CCVIII. lin. 4.

CLEMENS ALEXANDRINUS.] Circa idem tempus. Vide Euſebium. ibid. & ſeq.

NEQUE CELSUS.] Cujus verba apud Origenem libro II. *Ενομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν Θεοῦ, ἐπεὶ χωλὰς καὶ τυφλὰς ἐθεράπευσε, Credidiſtis eum eſſe Dei filium, ideo quòd claudos & cæcos ſanavit.* lin. 26.

NEQUE IULIANUS.] Imò rem fatetur cùm dicit verbis recitatis à Cyrillo libro VI. *Εἰ μήτις οἶεται πρὸ κωλὰς καὶ τυφλὰς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊθᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, ἧς μείζων ἔργων ἐστί: Niſi quis exiſtimat inter maxima eſſe opera claudos & cæcos integritati reſtituere, & dæmonio correptos adjuvare vicis Bethſaida aut Bethania.* ibid.

HEBRÆI,] *verò in Thalmudicis apertè fatentur.*] In titulo Aboda Zara. lin. 28.

INSPECTANTE *populo.*] Act. XXVI. 26. Luc. XII. 2. pag. 45. lin. 13.

ET *artes Magicas.*] Quarum & libri hortatu diſcipulorum Ieſu combuſti. Act. XIX. 19. pag. 46. lin. 8.

lin. 6. PORPHYRIUS *ipse agnoscit.*] Locus est apud Eusebium Præparationis Lib. v. c. 1. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Iesus coli cœptus est, publicam Deorum opem nemo sensit.*

pag. 47. lin. 14. QUI *induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent.*] Vide Act. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cùm Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset. *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpessa est Ierusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quòd dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur. Act. xxiv. 5.

pag. 48. lin. 8. ET *aliorum.*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Origenem lib. 11.

lin. 19. AD *testes quiegentos.*] Paulus 1. ad Corint. xv. 6. quosdam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quoque liberi & amici superstites audire poterant ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

pag. 49. lin. 15. MUNDI *totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur.*] Vide 1. Thes. iv. 15. 16. 1. Corint. xv. 52. Tertullianus de monogamia. *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit*

Hierony-

Hieronymus ad Gerontiam: *Quid adhuc, in quos fines sæculorum devenerunt?*

ID *cuivis sano homini satis fuisset ad excudendam etiam ante conceptam fidem.*] Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad 1. Cor. 1. in fine. pag. 50. lin. 12.

MENDACIUM *ac falsum testimonium, maximè in divinis rebus prohibet.*] Matth. XII. 36. Ioh. VIII. 44, 55. Ephes. IV. 25. Rom. IX. 1. II. Corinth. VII. 29. XI. 31. Gal. I. 20. Coloss. III. 9. I. Tim. I. 10. II. 7. Iac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Ioh. XIV. 16. Ephes. V. 9. I. Timoth. II. 7. & alibi. lin. 15.

PRÆTER *solam simplicitatem.*] Etiam Celsus. Vide Origenem libro I. lin. 22.

PALAM *prædicavit.*] I. Cor. XV. 9. II. Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4. 5. 6. & XXII. 6. 7. 8. pag. 51. lin. 10. & seq.

CUM *nihil eruditionis Iudaicæ ipsi deesset.*] Act. XXII. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantùm, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprimè gnarus. Vide Epiphanium. lin. 11.

ID *autem hac de re dici non potest.*] Responsio septima ad objecta de Resurrectione in Iustini operibus. Ἀλλὸ τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ πνὶ ἀδύνατον. πάντη μὲν ἀδύνατόν ὄζιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶ) τῇ πλευρᾷ. πνὶ δὲ ἀδύνατον ὄζιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωεὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον· πνὶ τέτων δὴ ἀδυνάτων ὑποβάλλεσι τὴν ἀνάςασιν οἱ ταύτην ἀπιςοῦντες; ἀλλ' εἰ μὴ πρῶτον, φανερὸς ὄζιν ὁ λόγος. ἡ γὰρ χεὶ ἀνάκτησιν σύμμετρος γίνε) ἢ διάμετρος τῇ πλευρᾷ lin. 24.

ρᾷ· οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατ' ἀνάκτησιν ἀνίστανται. εἰ δὲ τῷ τινι, ἀλλὰ τῷ θεῷ πάντα δυνατὰ τινὶ ἀδύνατα. *Aliud est quod omnino est impossibile, aliud quod alicui. Omnino impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Vtri horum duorum impossibilis generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit ut dimetiens par sit lateri. Resurgent autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certè Deo possibilia ea omnia quæ impossibilia tantum alicui.* De discrimine hoc impossibilium vide quæ doctè notat Maimonides ductoris dubitantium Parte III. c. 15.

pag. 52. lin. 3. ERI ARMENIO.] Locus hâc de re Platonis exstat de Republica decimo, transcriptus Eusebio Præparatione Evangelica libro XI. c. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. exemplo externorum primo; in protreptico quod est inter Iustini opera, apud Clementem Strom. V. apud Origenem libro II. contra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

lin. 4. HERACLIDES PONTICUS.] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in prooemio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo sic Plinius lib. VII. c. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus feminæ exanimis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius loco posteriore.

lin. 5. ARISTÆO HERODOTUS.] Melpomene,

ne. Vide & Plinium historiæ naturalis libro VII. cap 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de philosophis.

ALII PLUTARCHUS.] Thespesio. ibid. Habet hoc Plutarchus libro de sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius Præparationis lib. XI. c. 36. & Theodoretus sermone XI.

Hæc ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret. Vide Ioh. XVII. Luc. XXIV. 46. 47. lin. 22.

MOSES *in religionis Iudaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona.*] Vide Deut. XI. cap. XXVIII. Hebr. VIII. 6. pag. 53. lin. 16.

SADUCÆI, *spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent*] Matth XXII. 23. Lucæ Act. XXIII. 8. Iosephus: Σαδδουκαῖος τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ πρὸς δαιμονίων καὶ τὰς καθ' ᾅδου ποινὰς καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de eisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.* pag. 53. lin. 26.

VALDE *ea de re hæsitanter loquebantur.*] Notatum hoc Chrysostomo I. ad Corint. cap. I. 25. pag. 54. lin. 3.

UT *Socratis dissertationibus.*] In Platonis Phædone. Νῦν δὲ σὺ ἴσθ' ὅτι παρ' ἀνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθοὺς καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. Hoc scitis spem mihi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim. Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πιθέσθαι, εἰ δὲ μηδὲν ὄφελος τελευτήσαντι, ἀλλ' ὅμως τοῦτο lin. 4.

τόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοια μοι αὕτη ἐξωδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si verò mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit, (id enim malum foret) sed paulò pòst interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo ómnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimatis, non de fiducia compertæ veritatis.* Idem in Socrate observat Paræneſis quæ est inter opera Iustini.

lin. 5. TULLII.] Vt Tusculanarum. 1. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si id minus obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile aut gloriosum?* Postea: *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit:* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus post disputationem de animo dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum sententiarum quæ vera sit Deus aliquis viderit.*

ibid. SENECÆ.] Epistola LXIV. *Et fortasse (si modò sapientum vera fama est, recipítque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.*

ALIORÚMQUE.] Generaliter Iustinus Martyr colloquio cum Tryphone. Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδεὶ γὰρ ὅ τι ποτὲ

ἐστι

οὔτε ψυχὴν ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

NIHIL *magis de homine quàm de bestiis procedunt.*] Vt illud Socratis, sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Lactantium dicto jam loco. lin. 9.

SI *transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt.*] Ut Brachmanes olim, & nunc quoque: à quibus hausit Pythagoras & ejus schola. lin. 12.

VIRTUTEM *sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro.*] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. III. institutionum c. 27. ubi contra hanc sententiam fortitèr disputat, ut & Augustinus epistola III. lin. 19.

IN *eave, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam.*] Lactantius lib. III. cap. 12. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est.* Et mox cùm Senecæ adduxisset locum. *Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quenquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut rectè dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessariò sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus.* Bene Plinius historiæ naturalis lib. VII. c. 7. *Mortalium nemo felix.* lin. 22. pag. 56.

VT *epulæ quas post hanc vitam sperant crassi-* lin. 24.

cres

ores Iudæi.] Loca adducentur infra ad librum. v.

lin. 26. ET *concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.*] Alcoranus Azoara II. V. XLVII. LIV. LXV. LXVI.

pag. 57. lin. 28. CUM *etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.*] Alfenus in l. Proponebatur, D. de Iudicijs. *Quòd si quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quòd, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, hæ quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent.* Seneca epistolâ LVIII. *Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ vidimus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum.* Vide quæ pulchrè hac de re differit Methodius, cujus verba nobis servavit Epiphanius, ubi Origenianos refutat numeris XII. XIII. XIV. XV.

pag. 58. lin. 1. IMO *& papilio insit in verme.*] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam. Historiæ naturalis, lib. x. cap. 5. de ranis: *Mirúmque semestri vitæ resolvuntur in limum nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Eodem libro cap. 9. *Coccyx accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hyeme serventur, deinde sole verno torreantur, & ficulneo cinere*

nere toto die foveantur, putent reviviscere, Ibidem cap. 22. de bombycibus. *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hi erucæ sunt. Fit deinde quod vocatur bombilis, ex ea necydalus, ex hoc in sex mensibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa. *Fieri autem primo papiliones parvos nudósque.* cap. 26. de cicadis. *Fit primò vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tettygometra cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* cap. 30. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem insecta & alia nascuntur. Atque Asilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, & spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, quæ adjectis diebus crescit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur aranea. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio:*

ZOROASTER *apud Chaldæos.*] Vide Clementem Strom. v. lin. 8.

STOICI *Prope omnes*] Clemens Strom v. lin. 9.
Οἴδεν γὰρ ἔτι ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοῖ καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως πονὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara Philosophia Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod* ἐμπύρωσιν *postea Stoici dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes libro IV. adversus Celsum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γενέσθαι

γενέσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτῇ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Aiunt de porticu Philosophi post sæculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Posteà. κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν: *quanquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum rem tamen agnoscunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chrysippus de Providentia citatus Lactantio libro VII. Institutionum cap. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἀποραταστήσεσθαι γῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut & nos post mortem, sæculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide si vacat Nathaniëlem Carpentarium Liberæ Philosophiæ exercitatione XVI.

lin: 18. ET *inter Peripateticos Theopompus.*] De quo Diogenes Laërtius initio Libri I. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδοῇ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φήσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διακλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus verò etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magnorum sententia tradit, immortalésque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

lin. 19. PORPHYRIUS.] De abstinentia ab esu animalium. Unde multa sumpsit Cyrillus IV. contra Julianum.

lin. 25. DE *victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos.*] Meminit Plutarchus Themistocle, & Pausanias. Similia sacra Messeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæensium

um habes apud Clementem Protreptico.

GALLO *& Galla mactatis Iovi Latiari.*] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro 1. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manserit Plinius lib. 28. cap 1. *Boario verò in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Iustini & Tatiani tempora. Iustinus enim sic Apologetico 1. Romanos alloquitur. Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ εὐμόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσαίνετε. ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν προέχουσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιουμένου. *Vt ei quod vos colitis idolo, cui non tantùm ratione carentium animantiũ sanguis aspergitur sed & humanus, nobilissimo atq; illustrissimo vestrûm, occisorum hominum effundente sanguinem.* Tatianus verò: Εὑρὼν παρὰ μὲν Ρωμαίοις τὴν Λατιάριον διὰ λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cùm compererim apud Romanos Latialem Iovem humano cruore, & per homicidium fuso sanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superstitione discimus. Eum sustulit inde Tiberius, memorante Plinio lib. xxx. cap. 1. De Britannis eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis verò Helmoldum lib. 1. cap. 3. Porphyrius libro de non esu animantium secundo mansisse ad suam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine: imò & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id est Romæ, sacrum nominans Iovis Latialis.

lin. 27.

pag.59. lin.4. CLEMENS ALEXANDRINUS.] In Protreptico.

lin.5. ET *alii.*] Maximè Arnobius.

lin.7. QUIBUS *interesse Catonem puduit.*] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus libro 11. cap. 10.

lin.10. NE *pronus ad idololatriam populus à vera religione desciscere et multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus est.*] Hanc causam talium præceptorum reddit Maimonides, quem sequitur Iosephus Albo.

lin.21. PURA *mente colendum docet.*] Ioh. IV. 24.

ibid. ET *iis operibus quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt.*] Vnde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi consentiens Rom. XII. 1. Adde Philip. IV. 8.

lin.23. NON *carnem vult circumcidi, sed cupiditates.*] II. Rom. 28. 29. Philip. III. 3.

lin. 25. NON *ab omni opere, sed ab illicito nos feriari.* 1. Cor. v. 8.

lin.27. PRO *veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem*] 1. Corint. x. 16. Hebr. XII. 4. 1. Petri II. 21.

lin.29. QUÆ *de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere.*] Matth. VI. 4. Luc. XII. 33. II. Cor. IX. 7. Hebr. III 6.

pag.60. lin.3. VTROQUE *uti cum modo qui sanitati conveniat.*] Luc. XXI. 34. Rom. 13. 13. Eph. 5. 18. Gal. 5. 21. 1. Petr. IV. 3. 1. Tim. V. 3.

lin.4. INTERDUM *& jejuniis subactum corpus animo addicere.*] Matt. VI. 18. XVII. 21. 1. Cor. VII. 5.

lin.7. IN *pia fiduciâ.*] Ut Ioh. XII. 44.

Qu

QUA *compositi ad fidele obsequium.*] Luc. XI. 28. Ioh. XIII. 17. & sequentibus. Rom. I. 5. 1. Pet. I. 2. 1. Cor. VII. 19. lin. 8.

IN *Deum toti recumbimus.*] Mat. XXI. 21. 11. Tim. I. 12. lin. 9.

EJUSQUE *promissis non dubiam habemus fidem.*] Rom. IV. 20. 11. Cor. VII. 1. Gal. III. 29. lin. 10.

VNDE *& spes exsurgit.*] Heb. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4. lin. 11.

ET *verus amor tum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. 1. Thess. III. 6. ibid.

NON *serviliter pœnæ formidine.*] Rom. VIII. 15. lin. 13.

SED *ut ipsi placeamus.*] Hebr. XII. 28. lin. 14.

IPSUMQUE *habemus pro sua bonitate patrem*] Rom. VIII. ibid.

ET *remuneratorem.*] Coloss. III. 24. 11. Thess. I. 6. lin. 15.

PRECARI *verò jubemur.*] Matt. VI. 10. lin. 16.

NOTAT *& in culpa ponit Aristoteles.*] Polit. VII. c. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ οἱ ὕστερόν τινες γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν, ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγαν τοῦ νομοθέτου τὴν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὴν πόλεμον ἐνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐήλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξηλήλεγκτας νῦν. *Pari modo & qui posteriùs scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facilè potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andromacha pag. 61. lin. 8.

macha Aristoteli præierat.

---- εἴδ' ἀπὴν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μάχης ἀγὼν,
Τ' ἄλλ' ὄντες ἴστε μηδενὸς βελτίονες.
---- *si vis Martia.*
Vobis Lacones absit & ferri decus,
Spectatur ultra quod sit eximium nihil.

lin. 13. QUID *enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occisarum gentium velut gloriosum facinus triumphis ostentari?*] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. 11. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

lin. 18. SÆPE *manifestè injustis.*] Petronius:
--- *si quis sinus abditus ultra,*
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hostis erat. ---

ibid. VT *de bello in Sardiniam.*] Vide Polybium Historiarum. 3.

lin. 19. ET *Cyprum, ipsi fatentur.*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut instar gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. II. Civilium, Dion. lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de bello Numantino & de Cretico.

lin. 22. LATROCINIA *extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.* Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραλάσσιοι καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατοτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθένεσι ῥοφῆς· καὶ προσπίτ-

τοντες

τοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμένας, ἥρπαζον καὶ τὴν πλεῖστον ἐν τεῦθεν ἐποιοῦντο· οὐκ ἔχοντος πω αἰσχύνην τοῦτο τοῦ ἔργου, φέροντος δέτι καὶ δόξης μᾶλλον, δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τίνες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εισιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι, οὐκ ὀνειδιζόντων· ἐλεΐζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους· καὶ μέχρι τοῦ δε πολλὰ τῆς Ελλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῃ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Οζόλας καὶ ΑΙτωλοὺς καὶ Ακαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci non minùs quàm barbari, tum qui in continente tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximámque partem hinc se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenuè id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum quòd nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic venit apud Locros Ozolas,*

apud

apud Ætolos, apud Acarnanas & vicina terrarum. Interrogatio illa cujus Thucydides meminit est apud Homerum Odysseæ τ. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloriæ duceretur.* Iustinus lib. XLIII. cap. 3. de Phocensibus, *Studiosius mare quàm terras exercuere, piscando, mercando, plerunque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. v. de Tyrrhenis, Servium ad VIII. & X. Æneidos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

lin. 24. VLTIONIS *exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Aristoteles de moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενος τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & sensu & dolore carere, & cùm non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliosè tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulcisci possem.* In Antonium: *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.*

lin. 26. GLADIATORUM *mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica paganorum.*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

lin. 28. EXPONERE *liberos quotidianum.*] Iustinus Apo-

Apologetico secundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum c. 20. & Terentii Hecyram.

VT *vis in populos septem id meritos*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1. 2. pag. 62. lin. 3.

OMNES *à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti.*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt Bachai. lin. 5.

CUJUS *signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent.*] Vide libellum precum editum Venetiis forma minima fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. articulos, ubi perdendos ait qui eos non credunt. Et dictum est in ore Iudæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba: & Talmud in Baba Kemma, & Baba Bathra. lin. 6.

DOLOREM *suum talionis judicio exsequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21. lin. 8.

PROHIBET *injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere.*] Math. V. 38. 44. lin. 12.

AD *Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.*] Mat. V. 45. lin. 16.

DEORUM *stupra & adulteria.*] Euripides Ione. lin. 24

...νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος, τί πάσχει, παρθένους βία γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας οὗ τεκνούμενος λάθρα.
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύγ' ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅς τις ὢν βροτῶν

Κακὸς πεφύκει· ζημιῆσιν οἱ θεοί·
Πῶς ἔν δικαιον, τοὺ νόμες ὑμᾶς βροτῶν
Γεγράφαντας, αὐτοὺ ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰδ', ἐ χὲ ἔσαι, τῷ λόγῳ χρήσομαι·
Δίκας βιαιον δώσετ' ἀνδρώποις γάμων,
Σὺ χ' Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὃς ἐφανῆ κρατεῖ,
Ναὺς πίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

——*monendus, si tamen fas est mihi.*
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quòsque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu ista! sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nunc iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens habet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes multa templorum domos.

Vide hæc fusè tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum sermone III.

pag. 25. CONCUBITUS *marium cum maribus.*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

lin. 28. POSTEA *Antinous.*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & historici illorum temporum.

pag. 63. UT *rei turpi honestum nomen imponeretur.*] Ita sanè censent non Lucianus tantùm libello de amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus oratione

ne 111. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus. Cyrillus contra Julianum libro VI. & latè Theodoretus libro XII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro de vita contemplatrice. Τὸ δ' Πλατωνικὸν ὅλον σχεδὸν ὅτι περὶ ἔρωτός, ἐκ ἀνδρῶν ὅτι γυναῖξὶν ἐπμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον, ἐπιτελεῖ γὰρ αἱ ἐπθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίη μόνον διαφέρουσι· καὶ δεῖπνον περὶ ἔρωτος καὶ ἐρωμένης Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστείαν παρειληφέναι. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modò in mulieres, mulierum in viros insanientium; tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciosè dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

COMMUNIONE *mulierum laudata.*] lin. 6. Platonem vide tum alibi, tum maximè de Republica IV.

CÙM *etiam inter muta animantia quædam fit fœdus aliquod conjugale.*] lin. 9. Plinius lib. X. cap. 33. *Abhis columbarum gesta spectantur maximè similitudine. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria; conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium de non esu animantium tertio.

PLURES *uni concedit uxores.*] Apparet lin. 15. id

id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II. Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Corinth. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus Antiquitatum XVI. πάτριον ἐν ταυτῷ πλείοσιν μὲν συνοικεῖν: *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

lin. 16. ET *marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

lin. 21. LACONES *& Cato.*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

lin. 25. REUM *habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis.*] Math. V. 28.

lin. 28. MERITO *talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate, corporum quoque continet communionem.*] Math. V. 32. IX. 9.

Pag. 54. lin. 6. SEQUUNTUR *& hoc Christiani.*] Paulus Apostolus I Corinth. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

lin. 8. ÆQUALI *retributione pensetur.*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis libro XXIII. *Per libidines varias charitas dispersa torpescit*, Claudianus bello Gildonico:

—— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

RECTIUSQUE *procedat sub una præside domesticum regimen, non diversæ matres discordiam liberis inserant.*] Utrumque rectè concepit &

& expressit Euripides Andromacha.

UT *Ægyptiis.*] Diodorus Siculus historiarum libro I. lin. 14.

ET *Spartiatis.*] Plutarchus Lycurgo. ibid.

QUIBUS *ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius epitome cap. 1. lin. 17.

FŒNUS *tamen in extraneos permissum.*] Deut. XXIII. 19. lin. 20. & seq.

QUÆ *propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur.*] Lev. XXVI. 5. Deut. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12. lin. 22.

CHRISTIANA *Lex non modo omne injustitiæ genus & in quosvis prohibet.*] Matth. & seq. VII. 12. Ephes. V. 3. lin. 24.

SED *& vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere.*] Matth VI. 24. & sequentibus. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1 Tim. VI. 9. lin. 26.

SOLLICITUDO *servitutem quandam & cruciatum secum ferat.*] Matth. VI. 14. Philip. IV. 6. pag. 65. lin. 3.

EA *verò quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur.*] 1 Tim. VI. 7. 8. lin. 7. & seq.

UT *Philosophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habet hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus. lin. 11.

SIVE *donando.*] Matth. V. 42. lin. 14.

SIVE *dando mutuum id rogantibus.*] Matth ibidem. Luc. VI. 35. lin. 15.

UT *decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores* lin. 16.

spensatores credant.] 1 Tim. VI. 17, 18.

lin. 19. Thesaurum *esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat.*] Matth. VI. 20.

lin. 24. CÙM *usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent.*] Rom. XV. 25, 26. & sequentibus II Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Phil. IV. 18.

lin. 29. NE *qua repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret.*] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

pag. 66. lin. 2. CUJUS *apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.* Matthæus dicto jam loco.

lin. 8. PROMITTIT *lex curam specialem probis qui illa præcepta servaverint.*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

lin. 11. & seq. CONSPICUAM *Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribúsque.*] Matth. VII. 26, 28.

lin. 17. HÆC *verò etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri.*] Matth. 5. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

lin. 20. & seq. UT *jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matthæus dicto jam loco.

lin. 27. DE *modestia.*] 1 Petr. 3. 3.

ibid. TEMPERANTIA.] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

ibid. BONITATE.] II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Colossi. III. 12. I Cor. X. 3. 4.

lin. 28. DE *morum honestate.*] Philip: IV. 8. 1. Tim: II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

ibid. DE *Prudentia.*] Matth. X. 16. Ephes. 1. 8.

lin. 29. DE *officio magistratuum & subditorum.*] 1 Tim. II. 2. Rom. 13. 1. Petri II. 13. 17.

pag. 67. lin. 1. PARENTUM *& liberorum.*] Colossi. III. 20, 21. Ephes. VI. 1, 2, 3, 4.

DOM.

DOMINORUM *& servorum.*] Ephes. VI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Coloss. III. 22. 23. 24. 25. ibid. & seq.

ITEM *conjugum inter se.*] Eph. V. 22. 23. 24. 25. 28. 33. Coloss. III. 18. 19. I. Tim. II. 12. lin. 2.

CUPIDITATIBUS *scilicet honorum & gloriæ.*] Matth. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Ioh. V. 44. Eph. IV. 2. Coloss. II. 18. II. 23. I. Ioh. II. 16. Philip. II. 3. I. Thessal. II. 6. I. Petr. I. 24. V. 5. lin. 5.

UT *Deum amemus supra omnia, proximum verò juxta nos ipsos.*] Matth. IX. 18. XXII. 37. 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9. 10. 11. Gal. V. 14. Iac. II. 8. lin. 8.

ID EST *ut alteri faciamus quod nobis velimus fieri.*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat hoc Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine vitam ejus Imperatoris scripsit. lin. 9.

VERITATEM *velut in puteo demersam.*] Democriti est, ἐν βυθῷ ἀλήθειαν, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis. pag. 69. lin. 2.

MENTEM *nostram non minus caligare ad divina, quàm oculos noctuæ ad lumen Solis.*] Aristoteles Metaphysicorum II. cap. I. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τὴν ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.* lin. 3.

NEMO *non aliquo vitio obsitus.*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus sexto adversus Iulianum. lin. 6.

ALII *Regum adulatores.*] Plato, Aristippus. ibid.

lin.7. ALII *scortorum amoribus addicti.*] Maritus Zeno Stoicæ sectæ princeps. Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus libro 3. & 13. Laërtius, Lactantius testes. Theognis ipse de se multis in locis.

lin.8. ALII *caninæ impudentiæ.*] Dicti inde Cynici.

lin.10. RIXÆ *de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλάνεσθε
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί,
Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites,
O homines, tumidis inflati fastibus utres?

Item

Φοιτᾷ δὲ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος,
Ἥτ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐστε βροτοὺς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.
Aspera lis quædam provênit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circúmque voluta, supremùm
Mortales capite incurrit, spémque injicit illis.

Item

Τίς δ' ἄρ τοὺς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἐχοὺς σύνδρομος ὄχμος· ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λαλήν· ὀλέκοντο δὲ πολλοί.
Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Vnde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine præparationis, & apud Theodoretum Sermone 11.

RELIGIONIS *normam statuentes id quod* lin. 15. *receptum esset publicè.*] Xenophon memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hîc Senecæ verba, quæ ex Augustino suprà citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat, adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. 1 v. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus differere. Ejus autem periculi metum Græca & Latina & barbara philosophia pluris fecit, quàm veri sinceram professionem: quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Iustinus Martyr parænesi ad Græcos.

Quod *vel ex ultima illa Socratis morituri* lin. 18. *disputatione apparet.*] Vide quæ attulimus supra.

PROJECTUS *ad libidinem per omnem vi-* lin. 21. *tam ne à suis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI.

CÙM *& legationem ad Regem Ægyptium à* pag. 70. *Deo sibi mandatam multo cum veniſu vix ſuſcepe-* lin. 1. *rit.*] Exodi IV. 2. 10. 13. 14.

ET *ad poſtulatum Dei de aqua ex rupe exci-* lin. 4. *tanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit.*] Num. XX. 12.

IACTATUS *perpetuis ſeditionibus.*] Exodi lin. 9. 22. Num. 11. 12. 14. 16. 20. 25.

NEQUE *ingreſſus in terram illam felicem.*] lin. 10. Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4.

PEC-

lin. 11. PECCATI *omnis expers à suis describitur.*] Ioh. VIII. 46. X. 32. II. Cor. V. 21. I Petri. II. 22. Heb. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo apud Gentes auctoritatem habente laudatam ostendemus ad librum IV.

lin. 12. NEC *ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur.*] Notatum id Origeni libro III. contra Celsum.

lin. 13. QUICQUID *præscripsit aliis, id præstitit ipse.*] Bene Lactantius fine Institutionum: *Nec monstravit tantùm, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

lin. 16. IN *vita omni simplicissimus.*] I. Petri II. 22.

lin. 17. INJURIARUM *ac cruciatuum patientissimus.*] Matth. XXVI. 50. 52. Ioh. VIII. 23. Act. VIII. 32.

lin. 21. ITA *ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc. XXIII. 34.

lin. 26. VIDERUNT *multi, audierunt, palparunt etiam.*] Ioh. XX. 27. 28. 29. Ioh. I. epist. I. 1. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. I. Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

lin. 27. IN *cœlum evectus est spectantibus duodecim.*] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51. 52. Actor. I. 9. 10. 11. adde Actor. VII. 55. IX. 3, 4, 5. XXII. 6. I. Cor. XV. 8.

pag. 71. lin. 1. LINGUARUM *quas non didicerant loquela.*] Act. II. 3. 4. X. 46. XIX. 6. I. Cor. XII. 10. 28. 30. XIII. I. 8. XIV. 2. 4. 5. 6. 9. 13. 14. 18. 19. 22. 23. 26. 27. 39.

lin. 2. ET *aliis mirificis virtutibus donavit.*] Act. III. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. Rom. XV. 19. II. Cor. XII. 12. Heb. II. 4. Ostendunt hujus rei veritatem & Iustinus cum Try-

Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico: Origenes adversus Celsum VII. Lactantius, & alii.

Ita *ut discedens facturum se promiserat.*] Ioh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17. lin. 3.

Ne *Septentrionis quidem recessibus exclusis.*] Vide Adamum Bremensem & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere. lin. 21.

NEC *minus per Asiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum universalium. lin. 22.

ETIAM *ejus insulas in Oceano.*] Vide Osorium in Lusitanicis. lin. 23.

PER *Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex liturgia Coptitarum. lin. 24.

PER *Æthiopiam.*] Vide Franciscum Alvaresium. lin. 24.

ET *alias aliquot Africæ partes.*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipuè ejus concilii quod Cypriani operibus subtexitur. lin. 25.

POSTREMO *& per Americam.*] Vide Acostam & alios de rebus Americanis. ibid.

DE *itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdian. libro IX. Eusebium historiæ Ecclesiasticæ lib. I. in fine, & libro III. capite primo, & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam de imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulchrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur. pag. 72. lin. 2.

ANDREÆ.] Eusebius dicto libro III. initio, & Origenes ad Genesim. lin. 3.

lin. 6. NOTANT *Clemens.*] Christum is dicit omnibus notum gentibus. Strom. v.

ibid. TERTULLIANUS.] Adversus Iudæos 1. *In quem enim alium universæ gentes crediderunt nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Iudæi & cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita: & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Mox ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, ideſt, fine sæculi secundi, patuerit, quàm olim Nabuchodonosoris, & Alexandri, aut Romanorum. *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthios, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Getulos, Romanos) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

lin. 7. ET *alii.*] Irenæus Tertulliano vetustior lib. 1. c. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est, Et neque he-*

qua

quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Lybia, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Iudæi hæc de Christi præsentia prædicari, sed stultè ignorant personam, cùm videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ ante adventum Christi in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro II. *Virtus sub oculos posita, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur, in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimilimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol Oriens atque Occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV. cap. 3. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ,

riæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ηνίκα μὲν γὰρ μὴ ἦν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν παρὰ τούτοις, νῦν δὲ παρ' ἐκείνοις ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ρωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἱσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκείνους ἐξεδήμησαν ὑφ' ὧν μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνοι Ρωμαῖοι, καὶ ὅσοι γε τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ινδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modò Romanis loquentes, modò Hispanis aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantùm, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur, sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, &, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem libro IX. conversis gentibus annumerat Persas, Messagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Lætam, Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in orthodoxi & Luceferiani Dialogo, Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' οὐ τὰ γεγ-

φέντα

φέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo verò quæ ab iis scripta sunt ad terras barbarorum, etiam indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κτ τὴν οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινι, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευτείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus Sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem oratione egregia, Christum esse Deum. Ἐρῶμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψίλου τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν, οὕτω καὶ ταῦτα ὑπὸ ἄτοπον συνηθείας προκατελημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέρσας καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imò à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantùm, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur

tur lectu dignissima.

Pag.73. lin. 10. NON *tantùm per omnes imperii Romani fines.*] Rom.xv.19.

lin.17. ITA *ut antequam Constantinus Christianissimum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset*] Iam suo ævo Tertullianus dixerat 11. Apologetico. *Hesterni sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

pag.74. lin. 1. SERMO *simplicissimus.*] Prudenter id notatum Chrysostomo 1. ad Cor. 1. 17. & Theodoreto post recitata jam verba.

pag.75. lin.13. VIVICOMBURIA, *cruces, atque id genus pœnæ.*] Domitius Ulpianus nobilis Iurisconsultus libros septem scripsit, quibus pœnis affici deberent Christiani. Lactantius meminit libro v. cap. 11.

pag.76. lin.9. PRÆ *numero eorum qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur.*] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano xxiv. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiæ & in Arabia, Cappadocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia; Romæ, in Thebaide; Tyro, Treveris sub Diocletiano; in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

pag.77. lin. 13. PRO *rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera.*] Aristoteles Ethic. ad Nicomachum l. 1. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς

οὐχ'

οὐχ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum. 1. parte posteriore, capite ultimo. Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαντητέον, *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maximè cùm non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

UT *quos aliter haud noscamus.*] Homerus: lin. 23.
ΟΥ γάρ πω τις ἑὸν γένος αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo sibi conscius ipse est.
Exactissimo scilicet sciendi genere:

QUOD *nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.*] Tractat hoc pulchrè Chrysostomus 1. Cor. cap. 111. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν τῶν ἐντολαῖς ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελῦσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt venit.* pag. 78. lin. 10.

HOC *ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus 1. ad Cor. cap. 1. in fine: & Augustinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5. pag. 79. lin. 3.

HVGONIS GROTII
ANNOTATIONES
AD
LIBRUM III.

pag. 81. lin. 10. *si incumbat onus adferendi argumenti scripto fidem derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide instrumentorum. Vide & Gailium lib. II. obs. CXLIX. num. 6, & 7. & quos ibi profert.

lin. 21. TERTULLIANUS.] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam, qui vules curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quid ni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cùm Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

lin. 29. IULIANUS *verò apertè etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.*] Extat locus libro Cyrilli decimo.

pag. 83. lin. 24. ROMANIS *etiam legibus capite puniebatur.*] L. Falsi nominis D. de lege Cornelia. Paulo libro V. Sent. tit. XXV. §. 10, & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

pag. 84. lin. 8. ITA *ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit.*] Ioh. XV. 27. Idem 1. epistola 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

PROX-

PROXIMUS *consanguineus Iesu.*] Ita & aliis sentiunt non pauci, & ubique Chrysostomus. Vide & Iosephum. lin. 11.

INDIVIDUUS *ei itinerum comes.*] Vide Act. XX. & sequentia. Coloss. IV. 14. II. Tim. IV. 11. Philem. 24. lin. 18.

UBI *& locutum se ait cum iis qui oculati rerum testes fuerant.*] In Proœmio Evangelicæ historiæ. lin. 2.

MARCUM *constans fama est Petro semper hæsisse comitem.*] Irenæus lib. III. cap. 1. Clemens in Hypotyposeωn libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia. pag. 85. lin. 5.

Quæ *sibi divinitatus immissa dicit.* Apoc. I. 1. 2. IV. 1. & sequentibus. XXII. 18. 19. 20. 21. lin. 12.

AUT *ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.*] Hebr. II. 4. v. 14. XI. 11. 7. 8. 23. lin. 13.

DOGMATA *pietatis ubique plenissima.*] Et mendacio infesta: Ioh. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XII. 17. 19. XVIII. 37. Act. XXVI. 25. Rom. I. 25. II. Thess. II. 20 I. Ioh. 6. 8. II. 4. 21. II. Cor. VI. 8. Ephes. IV. 15. 25. Coloss. III. 9. Apocal. XXII. 15. II. Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quàm sollicitè Paulus distinguat quæ à se sunt, & quæ à Domino. I. Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit. II. Cor. XII. 2. pag. 86. lin. 7.

UT *de omnium fuga in Christi periculo.*] Matt. XXVI. 31. 56. lin. 15.

DE *Petro ter negatore.*] Mat. XXVI. 69. & sequentibus, Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXII. 54. & sequentibus. lin. 16.

lin.19. Quæ *cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publicè asseverarunt.*] Vide tota Acta Apostolica. II. Cor. XII. 12.

lin. 26. DE *linguarum quas non didicerant usu.*] Loca suprà producta sunt.

Pag. 87. IMÒ *Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemorauit.*] Libro XIII. Testis Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias è Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

lin.25. FACTA *hæc tanquam notissima & de quibus dubitari non posset, affirmant.*] Loca sunt plurima, maximè apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini libro XXII. de Civitate Dei.

lin.24. UT *etiam porphyrio ejus rei confessionem expresserint.*] Vide Cyrillum lib. X. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

pag. 88. lin.4. UT *de subita atque ingenti hujus religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & sequentibus. Luc. X. 10. Ioh. XII. 32.

lin.5. DE *duratione ejus perpetua.*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Ioh. XIV. 16.

lin. 6. DE *ea rejicienda à Iudæis plerisque.*] Matth. XXI. 33. & sequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. II. & sequentibus.

lin.7. AMPLECTENDA *verò ab extraneis.*] Iisdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

lin.8. DE *odio Iudæorum in professentes hanc religionem.*] Matth. X. 17.

lin.9. DE *supplicijs gravissimis ob eam subeundis.*] Matth. X. 21 39. XXIV. 34.

DE

DE *obsidione & excidio Hierosolymorum ac templi.*] Math XXIII. 38. XXIV. 16. Luc. XIII. 34. XXI. 24. lin. 10.

SUMMISQUE *Iudæorum calamitatibus.*] Matth. XXI. 33. & sequentibus. XXII. 34. XXIV. 20 lin. 12.

DEUM *Iudæorum mundi opificem & legem maledictis insequebantur.*] Vide Irenæum lib. 1. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem, Epiphanium de eodem. pag. 89. lin. 5.

LATERE *volebant sub nomine Iudæorum.*] Vide Gal. II. 11. VI. 13. 14. Philip. III. 18. Irenæum lib. 1. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis. lin. 8. & seq.

QUIBUS *impune licebat suam religionem profiteri.*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro sæpè. Philo contra Flaccum, & de legatione. Iosephus passim. Addit L. Generaliter D. de decurionibus L. 1. C. de Iudæis. Tertullianus Apologetico. *Sed & Iudæi palam lectitant: vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.* lin. 9.

AB *omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt.*] Tertullianus adversus Marcionem 1. *Nullam Apostolici census Ecclesiam invenias quæ non in creatore Christianizet.* lin. 11.

ILLIS *temporibus cùm adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto, tolerarentur.* Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus concilio Africano: *Neminem judicantes aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* lin. 12.

QUALE *est imprimis Lucæ Evangelium.*] Ostendit lin. 22.

ſtendit id manifeſtiſſimè Tertullianus adverſus Marcionem libro IV.

pag. 90. lin. 15. CÙM *& circumciſus eſſet ipſe.*] Philip. III. 5.

lin. 16. ET *pleraque legis ultro obſervaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & ſequentibus.

lin. 17. RELIGIONIS *autem Chriſtianæ cauſa multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quàm lex imperabat, aut legis occaſione habebat exſpectandum.*] II. Cor. XI. 23. & ſequentibus, & paſſim in Actis. Vide & I. Cor. II. 3. II. Cor. VI. 30. XII. 10.

lin. 20. ATQUE *eadem & faciendi & ferendi auctor eſſet diſcipulus ſuis.*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. XII. 12. II. Cor. I. 4. 8. II. 4. VI. 4. I. Theſſ. I. 6. II. Theſſ. I. 6.

lin. 24. SINGULOS *dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. I. Tim. V. 5. II. Tim. I. 3.

lin. 26. BONORUM *omnium ferre jacturam.*] II. Cor. VI. 4. XII. 10.

lin. 27. ET *propecudum ſanguine ſuum ipſorum Deo conſecrare.*] Rom. VIII. 36. II. Cor. IV. 11. Philip. I. 20.

pag. 91. lin. 1. SIBI *à Petro, Iohanne & Iacobo in ſignum conſenſus datas dexteras.*] Gal. II. 9. Adde I. Corinth. XV. 11. II. Cor. XI. 5. XII. 11.

lin. 20. CÙM *jam ſupra oſtenderimus.*] Libro II.

pag. 22. lin. 22. SOLO *ductu humanæ rationis quàm ſit intutus ac fallax.*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33. 34. 35. I. Cor. II. 11. 16.

lin. 26. & ſeq. DE *mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſimè diſtantes opiniones dilabuntur.*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philoſophorum

rum. Stobæum in physicis capite XI.

SI *Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi.*] Habet id Tacitus Annalium VI. pag. 93. lin. 2. & seq.

HORUM *nihil sciri posse dicebat sine oraculo*] Locus est Phædone. Paria in Timæo. Bene Ambrosius: *Cui magis de Deo, quàm Deo credam?* lin. 9. & seq.

CÙM *in talibus legibus posteriores prioribus derogent.*] αἱ μεταγένεστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus.* Dictum est Modestini l. ultima D. de constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. IX. Εντε δόγμασι καὶ νόμοις, ἤντε συνθήκαις καὶ ὁμολογίας κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.* lin: 24. & seq.

SIVE *Iudæis sumus.*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione & resurrectione. pag. 94. lin. 6.

SIVE *Græcos Philosophos.*] Vide dictum modo librum de placitis philosophorum. lin. 7.

AUT *medicos.*] Vide Galenum de Sectis & de lin. 8.

de Secta optima, & Celsum initio de re medica. Tum verò Spagiricos adde.

ibid. SIVE *Romanos Iurisconsultos.*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cuiacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielis sententias communes, communiores, communissimas.

lin. 11. UT *Platonem & Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum, Athenæum XI. Laërtium Platonis vita, Gellium libro XIV.

lin. 12. & seq. EUNDEM *sæpè scriptorem nunc hoc nunc illud velut sui oblitum, aut quid statuat incertum asseverare.*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis jurisconsultis alii.

lin. 18. CÙM *soleant qui falsa testantur, de compacto omnia narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat.*] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundémque meditatum sermonem attulerint. L. testium D. de Testibus. Speculator lib. 1. parte IV. de Teste in pr. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. I, 56. III. 23. Ioh. II. 6. VI. 10, 19. XIX. 14.

pag. 96. lin. 7. UT *Phlegontis.*] Libro XIII. Chronicorum sive Olympiadum his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς CB. Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὥρας ς'. ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι. *Quarto autem anno* CCII *Olympiadis magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta ita*

in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bythinia Nicææ urbis multas ædes subverterit. Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. XXXV. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

TUM *& Acta publica.*] Tertullianus Apologetico CXXI. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.* lin. 8.

DE *eo sidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denuntiatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cælestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertâque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia, nuncupasse.* lin. 9. & seq.

CUM *qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu latéque receptam, iis, quod intendit, probare ipse debeat.* L. ult. C. de Ed. Divi Adriani tollendo. pag. 97. lin. 13. & seq.

DAVIDIS *& Solomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales.*] Vide quæ ex iis recitat Iosephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 2. ubi addit volentem exempla habere epistolarum, quas inter se scripsere Solomo & Iromus, petere ea posse à publicis Tyri archivorum custodibus. De Davide locus est insignis ex IV. historiarum Damascen Iosepho cita- pag. 100. lin. 23. & seq.

tus

tus Antiquæ historiæ libro VII. cap. 6. μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις Ἀδαδὸς ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττᾶται, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τοὔνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίοις ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην. *Multo post hæc tempore indigenarum quidam Adadus nomine, præpollens factus, & Damascum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed suscepto in Davidem Iudææ regem bello, cùm multis præliis concurrisset, postremo ad Euphratem commisso victus est, præstantissimus regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simúlque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt, quomodo Ægypti reges Ptolomæi dicuntur. Tertius horum cùm multum invaluisset, reparare volens novo decore avi cladem, in Iudæos profectus Samaritidem populatus est.* Priorem historiæ hujus partem habes II. Sam. VIII. 5. 1. Chron. XVIII. posteriorem 1. Reg. XX. ubi Iosephum vide. Addadus ille Iosepho Ader dicitur, Adores Iustino ex Trogo. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Eusebius Præparat. Evang. lib. IV. c. 30. Idem Iosephus eodem capite, & priore contra Appionem hunc

locum

locum profert ex Dii historia Phœnicia. Αβιβάλου τελευσήταντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκεν, καὶ τοῦ Ολυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ, χώσας τὴν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν. ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Δίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν· τὸν δὲ τυραννοῦντα Ιεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν· τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι. εἶτα δὴ Αβδήμονόν τινα Τύρων ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsámque urbem veterem fecit majorem: etiam Iovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Aiunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Solomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, & cupiisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cùm ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniæ vim pro mulcta pependisse: postea verò Abdemonum hominem Tyrium solvisse ea quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cùm solvere Solomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas.* Addit deinde Menandri Ephesii, qui regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit,

locum illustrem: Τελευτήσαντος δ' Αβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. οὗτος ἔχωσε τὴν εὐρυχωρον, τόν τε χρυσοῦν κίονα τὴν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας, καθελὼν τε τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν. τό τε τοῦ Ηρακλέους καὶ τῆς Ἀστάρτης τήμενος ἀνιέρευσεν. πρᾶτόν τε τοῦ Ηρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ Περιτίῳ μῆνι, εἶτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ἀπό τε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν, μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους, οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν. ἐπὶ τούτου δὲ τις ἦν Αβδήμουνος παῖς νεώτερος ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα, ἃ ἐπέτασε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζαρος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά· μετὰ τοῦτον Αβδάστρατος ὁ τούτου υἱὸς βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· τοῦτον οἱ τῆς ἑαυτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν. ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δεκαδύο· μεθ' οὓς Ἄσταρτος ὁ Δελαιαστάρτου, ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα. μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. οὗτος ἀπώλετο ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος. ὃς λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριακονταδύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξηκονταοκτὼ. τοῦτον διεδέξατο Βαδέζορος υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαρακοντα

ξαχονταπέντε ἐβασίλευσεν ἔτη ἓξ· τότε διάδοχος γέγονε Μάτγλων ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο ἐβασίλευσεν, ἔτη ἐννέα· τότε διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεντηκονταἓξ ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαρακονταεπτὰ ἐν τῷ ἑπτὰ αὐτοῦ ἐβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα. *Mortuo Abibalo succeſſit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam poſuit quæ in Iovis eſt templo. Deinde materiam excîdit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templiſque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Herculis & Aſtartes delubra ſacravit. Sed Herculis prius menſe Peritio, deinde Aſtartes quo tempore Tityis arma intulit, tributa non ſolventibus, eóſque ſibi cùm ſubjeciſſet reverſus eſt. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata miſſa à Solomone Hyeroſolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem ſic putatur. Mortuo Heromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos* XLIII. *regnavit* VII. *Poſt hunc Abdaſtratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipſius filii quatuor de inſidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII. *poſt quos Aſtartus Delæaſtarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Poſt hunc frater ejus Aſerymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occiſus fuit: qui accepto regno imperavit menſes* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Aſtartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Succeſſit ei filius Badezorus, qui*

vixit annos XLV. *regnavit* VI. *Hujus ſucceſſor fuit filius Matgenus: vixit is annos* XXXII, *regnavit* IX. *Excepit hunc Pygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno ſoror ipſius profuga urbem in Africa ſtruxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, ſed contractiorem poſuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reſeranda antiquiſſimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia ſubminiſtrata eſt, aliqui Manethon Ægyptius & Beroſus Chaldæus, ſed & Iromus Phœnix Tyri rex, ſectatores quoque eorum Mendeſius Ptolomæus, & Menander Epheſius, & Demetrius Phaleræus, & Rex Iuba, & Apion, & Thallus.* Iromi illius & Solomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhiſtorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis extitiſſe ait Clemens Strom. 1. unde corrigendus Tatianus apud quem Χαῖτος, pro Λαῖτος ſcribitur, dicitúrque is in Græcum tranſtuliſſe quæ Phœnices Theodotus, Hypſicrates & Mochus ſcripſerant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1. Reg. XIX. 15. II. Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damaſci divinis honoribus conſervata, tradente Ioſepho antiquæ hiſtoriæ libro IX. c. 2. Eſt idem nomen apud Iuſtinum ex Trogo. De Salmanaſare qui decem tribus in ſervitutem avexit, ut narratur II. Reg. XVII. 3. & ſequentibus, & Samariam cepit II. Reg. XVIII. 9. locus eſt Menandri quem diximus Epheſii apud Ioſephum libro eodem nono capite XIV. Καὶ Ελλαῖος ὁ

νομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. οὗτος ἀποστάντων Κιτιαίων ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτὸς πάλιν. ὁπὶ τούτους πέμψας ὁ τῆς Ασσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκῃ πολεμῶν απασιν. ἔσχε στασιάσαντας ἐπὶ πᾶσιν μὴ πάντων ἀνεχωρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ακκη καὶ Παλαίτυρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις. αἳ πᾶσαι τῆς Ασσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. δὸ Τυρίων ἀκ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτὸς ἐστρατεύσε, Φοινίκων συμπληρούντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους. αἷς ἐπιπλεύσαντες Τυρίοι νυκτὶ δεκάτῃ, τῆς νεῶν τῆς ἀντιπάλων διαπαρείσῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἀνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπεστάθη δὲ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύξας δ' ὁ τῆς Ασσυρίων βασιλεὺς, κατέσησε φύλακας ἐπὶ τὸ ποταμοῦ, καὶ τῆς ὑδραγωγιῶν οἱ διακολύσουσι Τυρίους ἀφυδαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον, ἐκαρτέρησαν πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν. *Elulæus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *His Cittæos qui ab imperio suo defecerant classe ad vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicénque omnem bello incursavit: mox tamen pace cum omnibus facta rediit retro. Verùm descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Ægyptio Regi dediderunt. Cùm tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum Rex bellum eis rursus intulit, cùm accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, dissectis hostium navibus, homines facere captivos*

quingentos. aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cùm abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aquæhaustu arcerent. Toleratúmque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Iosephus eodem loco ipsum huius regis nomen Salmanasarum extitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Sennacheribi, qui Iudæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur II. Reg. XVIII. 13. II. Paral. XXXII. 1. Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas testatur idem Iosephus libro X. c. 1. Ejusdem Σαναχειβε Sennacheribi meminit & Herodotus libro II. vocátque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum regis mentio est II. Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXII. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis extitisse testatur Iosephus Antiquæ historiæ lib. X. c. 3 Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Iudæos vicit, quæ historia est II. Paral. XXXV. 25. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζὴ ὁ Νεκὼς Συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Iudæos vocat Herodotus, ut & alii) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

lin. 25. & seq.

NABUCHODONOSOR I.] De hoc Berosi locum nobis servavit Iosephus Antiquæ historiæ X. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum producit: Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτῦ Ναβοπολλάσαρος ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἐν τε Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς

τοῖς περὶ τὴν Συρίαν πᾶσι κοίλοις, καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ὑποτάττης γέγονεν, ἐδυνάμην αὐτὸς ἐπὶ κακοπαθεῖν συσσίας τῷ ἐμῷ Ναβυχοδονοσόρῳ ὅτι ἐπ' ἐν ἡλικίᾳ μέρη πυνθάνομαι δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας ὁ Ναβυχοδονόσορος τῷ ὑποτάτῃ, καὶ κατεξάνυσεν, ἀμῦναί τε ἐκείνοις καὶ τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ἐκτήσατο τὴν αὐτῶν βασιλείαν ἐποίησε· πρότερον μὲν περὶ αὐτῶν σωθῆναι Ναβοπαλλασάρῳ καὶ τέτταρα ἡμέρας ἀρρωστήσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη βεβασιλευκότι εἰκοσιεννέα· αὐτὸς δὲ μετὰ πολὺν τὸν τούτου παῖδος τελευτὴν Ναβυχοδονόσορος, κατασήσας καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτίων πράγματα καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας ποτὲ μὲν φίλων καὶ τῆς δυνάμεως· καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλίγοις παρεγένετο διὰ τὸ ἐρῆμον εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διακείμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ ἔθνους αὐτῶν, κτισάμενος ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις ἀνδραγαθισάμενος, συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δ' ὑπὸ τῆς ὀπῆς τῆς πολέμου λαφύρων, τὸ, τε Βῆλος ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τὴν τε ὑπάρχουσαν ἐξαρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἐξωθεν προσκατεσκεύασε καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μικέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας ὅπη τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τὴν ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τὴν ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ

αὐτῆς

αὐτῆς πλίνθου. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκεύακε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν. μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται. πλὴν ὄντα γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο. καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τοὺς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις, μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους. ἐμπεσὼν εἰς ἀῤῥωστίαν, μετελλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία. *Cùm audisset pater ejus Nabopallasarus eum qui in Ægypto Syriáque Cœle & Phœnice propositus fuerat Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc inveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem cùm eum aggressus esset prælio, ipsum cœpit, regionémque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollasarus, cùm morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnarat annos* XXIX. *Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinnarúmque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Iudæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebúsq; aliis*

à ſervari dignis, reportandos Babylonem. Ipſe cum comitibus paucis breviore per deſertum via Babylonem ſe contulit. Ibi cùm reperiſſet res à Chaldæis adminiſtrari, & ipſum regnum aſſervari ab eorum potiſſimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus eſt, captiviſque conſpectis juſſit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias aſſignari. Ipſe verò de belli manubiis Beli aliáque templa ornavit, urbémque Babyloniſque quæ jam erat, nova altera addita, inſtauravit eum in modum, ne poſſent poſthac qui ad obſidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternáque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere ſolo. Bene munita urbe, portíſque magnificè ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, ſupereminentem & altitudine & omni ſplendore quem longum ſit exſequi. Suffecerit dicere hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum eſſe quindecim. In hac regia ex lapide ſublimia extulit ambulacra, ſpeciémque dedit montibus perſimilem, omnis etiam generis arboribus ibi conſitis, addito & paradiſo penſili, quod uxor ejus in Mediæ locis educata montium aſpectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita exceſſit, cùm regnaſſet annos XLIII. Vxor illa Nabuchodonoſori eſt Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro V. quem vide. partim & Strabo libro XV. & Diodorus libro II. Beroſus, ex quo hæc & alia ſuprà protulimus, Bel Sacerdos fuit poſt

Alex-

Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienſes publico in gymnaſio ſtatuam inaurata lingua ſtatuêre, memorante Plinio Hiſtotiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipſe Nabuchodonoſori Beroſium meminiſſe affirmat, & Clemens, Chaldaica. Et iis Rex Iuba profitebatur accepiſſe ſe quæ de rebus Aſſyriis ſcripſit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & ſcriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonoſori mentionem alteram ex Abydeno Aſſyriorum ſcriptore nobis tradidit Euſebius tum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc ſunt: Μεγαδένης ὁ φησὶ Ναβυχοδόνοσορον Ἡρακλέους ἀλκιμώτερον γεγονότα ὅπλα Λιβύων καὶ Ἰβηρίων στρατεῦσαι. ταύτας ὁ χειροκμήτους, ἀπὸ δασμοῦ αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τῶν πόντων κατοικῆσαι. ᾧ ὁ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήια καταστῆναι δεῦτερα δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπε τάδε· Ἐγὼ Ναβυχοδόνοσορος τοῖς Βαβυλωνίοις, τὰ μέλλοντα ὑμῖν πρᾶγμα γέλλω συμφορήν. τὸ ἔτε Βήλου ἐμὸς πρόγονος, ἔπι βασιλεία Βῆλος κατέσχε μοίρας πᾶσαι δύναισι. ἦλθε Πέρσης ἡμίονος πᾶσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἔπαξε δὲ δουλοσύνην, ὅδε σωκάπου ἔσαι Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. ὡς εἰδέ μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τὰς πολίτας, Χαρυσδην πυλᾶν ἢ πύλαν ἀνεισδεξαμένην ἀΐσσεται πρόθυρον, ἢ μιν ἄλλας ὁδὸς στρέφεται πέρεσθαι διὰ τὸ ἐρήμιον, ἵνα ὅτε ἄσεα, ὅτε πάτος ἀνθρώπων θῆρες δὲ νόμον ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζον. ὅτε πέτεσθαι καὶ χαροῦσθαι μοῦνον ἀναμίμνον, ἐμὲ τὸ, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, πέλεσ-

τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφανίστο. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, bellóq; usque in Africam & Hispaniam illato quos inde deportaverat collocasse ad dextram Pontioram. Praterea verò narrant de eo Chaldai, quondam cùm regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse. Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuntio calamitatem, quam ut arceant Parcæ nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis anxiliantibus servitium imponet Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Vtinam eum antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sunt vestigia, ubi feræ pascantur, circum volentque liberè aves, ut ibi inter rupes faucésque solus vagetur: utinámque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit.* Confer hæc postrema cum iis quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Iosephus habet libro x. antiquæ historiæ cap. 11. & ait exstare Indicorum IV Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην. Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώραν ἑκάστῳ ἀπονείμαντα καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν. τῷ χρόνῳ δὲ ἰκνευμένῳ ἀφανισθῆναι. τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκόπυλον

πυλον. Fama est ubi nunc est Babylon omnia quam fuisse, dictam Mare Id sustulisse Belum, agrósque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eáque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portuenses. Postea. Ναβυχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῆ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέραις, τὴν τε Ἀρμακάλλου πόταμον ἐξηγάγε, ἐόντα πλησίον Εὐφράτου τόν τε Ἀκράγανον. ἔστι δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλεως λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παράσαγγῶν, βάθος δὲ ὀργυιῶν εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε. τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον. καλέουσι δ' αὐτὰς ἐκτομνώμονας. ἐπεὶ χρόνῳ δὲ ὁ τοῦ Ἐρυθρᾶς διαλάπτει τὴν ὄχλισιν, καὶ Τερηδόνα πάλιν ἔπεσεν, καὶ τὰς Ἀσσυρίων ἐπιβολάς. τά τε ἐμπαλίᾳ δένδρεα ἔπεσε, χειμαρρους παραδείσους ὀνομάσας. Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simúlque Acrauum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL. in altum vicies quantus patent sparsæ manus, appositque sepia quibus apertis irrigaretur ager. Ea sepia appellant aquæductuum normas. Maris quoque rubri eluvionem operibus circumditis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant. Confer Danielem IV. 27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc ad-

adfert: Ναυοκοδονοσορον ὃ τὸν παρὰ Χαλδαίοις δοκιμώτατον Ἡρακλέους μᾶλλον καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus regis historiam attigere, sed quorum nomina tantùm supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Iosephus nos docet, tum Antiquæ Historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δικασταὶ κατεστάθησαν καὶ ἐδίκασαν αὐτοὶ, Ἐκνίβαλος Βασλάχου μιᾶς δύο, Χέλβης Αβδαίου μιᾶς δέκα, Αββαρος ἀρχιερεὺς μιᾶς τρεῖς, Μύτγονος καὶ Γεράστρατος τοῦ Αβδημέμου δικασταὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Κέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν, ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐβασίλευσεν. *Ithobalo apud Tyrios regnante Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos XIII. Post hunc regnavit Baal annos X. Post hunc judices constituti sunt qui Tyrum rexere, Ecnibalus Bastachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi judices fuere per annos sex,*

sed

sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent. regnavit is annos IV. *Hoc quoque mortuo advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quàm pulchrè cum sacris libris congruat, vide Iosephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Iosephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησίν, ἀνασπάστευς ἐις Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem Strom. I.

lin. 26. & seq. Et *aliorum Chaldæorum Regum*] Apud Berosum post modò prolata hæc sequebantur, Iosepho duobus quos indicavimus locis id referrente: Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ ΕΥΙλμαράδουχος. οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουληθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσορόορου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσορόορος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβουληθεὶς δὲ διὰ τὰ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη· ἀπολομένου δὲ τούτου, συνηλθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. ἐπὶ τούτου τὰ περὶ τὴν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλω-

νίων

νίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ὀπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸ Ναβόννηδον, τοῦδε Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέστρεψε τὴν βίον. *Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cùm iniquè ac per malam libidinem res administraret, potitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novèm: sed quia pravæ in illo indolis multa signa aprarerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cùm inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad*

amnem

amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cùm verò regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquáque Asiæ subacta ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito Nabonnidus, occurrit magno & ipse exercitu, prælióque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quòd civitatem videret ad res novas mobilem, urbem verò capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verùm is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benignè exceptum à Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus transacto vitæ cætero diem suum obiit. Abyden, post ea quæ modò attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ο δέ οἱ παῖς ΕΥΙλμαλουρουχὸς ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λεῖπε παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μήρῳ Ναβαννίδαχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα, προσήκοντα οἱ οὐδέν· τῷ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabonnidum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cùm Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmaraduchus iste nominatur 11. Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt cum istis Herodoti. Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα. οἱ δὲ

ἡ Βαβυλώνιοι ἐπὶ τὰ ἔσχατα ἀμύνοντο ἔμβιον αὐτὸν ἐόντι· ἢ ἐπείτε ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἐσπουδέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Ieremiam LI. 30. 31. de fuga ad Borsippa eundem Ieremiam LI. 30. de exsiccato amnis alveo Herodotus consentit Ieremiæ LI. 32. Verba Herodoti: Τὸν δὲ ποταμὸν διώρυχι εἰσαγαγὼν εἰς τὸ λίμνην ἦσαν ἑλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν ἐποίησε, ξηρώσας αὐτὸν τῷ πλήθει. *Amnem dissidit, parte ejus in lacum paluſtrem deducta, ac ſic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* Ad ea quæ de Beleſi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem poſſint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I. 7. cogitemus.

Qui *Vaphres Ægypti Rex Ieremiæ.*] Ita lin. 28. Septuaginta & Euſebius vertunt quod in Hebræo Ieremiæ XLIV. 30. eſt חפרע Fuit is Nabuchodonoſoro cœvus.

ἡ APRIES *eſt Herodoto.*] Lib. II. lin. 29.

CYRI.] Vide loca jam allata. Diodorum Siculum libro II. Cteſiam Perſicis, Iuſtinum libro IV. cap. 5. & ſequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hieroſolymitani fundamenta, ſub Dario conſummatum opus, Beroſo teſte probat Theophilus Antiochenus. pag. 101. lin. 1.

AD *Darium uſque.*] Codomannum. Vide eoſdem & Æſchylum Perſis, & ſcriptores rerum ibid. & ſeq.

rum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Iaddus Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Iosepho Antiquæ historiæ libro I. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarchro libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Iudæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem depromsit Iosephus adversus Appionem libro priore, quem locum habet & Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Iudaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Iudæorum, rerumque Iudaicarum testes, Iosephus dicto libro nominat Theophilum, Theodotum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem. Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

lin. 5. & seq. Quæ *ex Strabone & Trogo suprà attulimus,*] Libro I.

lin. 29. & seq. MACEDONES [*in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Iosepho descriptus in libro priore contra Appionem, de Iudæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὴν Αλεξάνδρου θάνατον εἰς ΑΙγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarant ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum: Οτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Αλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ιδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων ΑΙθιοπίας: *Non minùs decies centenis millibus Iudæos in Alexandria &*

re-

tegione circumſita habitare ab Africa deſcenſu ad fines Æthiopiæ. Adde Ioſephum libro XII. cap. 2. 3. & ſequentibus. Libro XIII. cap. 4. 5. 6. 7. 8. XVIII. 10. Et habebant Iudæi Alexandriæ jus civitatis. Ioſephus XIV. 17.

CYRENAICA.] Ioſephus Antiquæ hiſtoriæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20. pag. 102. lin. 4.

URBES *Aſiæ.*] Ioſephus XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX. lin. 5.

MACEDONIÆ.] Act. XVII. ibid.

LYCAONIÆ.] Act. XIV. 18. ibid.

CYPRUS.] XIII. 5. lin. 6.

CRETA.] Actor. II. 11. ibid.

ROMÆ.] Ioſephus XVIII. hiſtoriæ antiquæ cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17. lin. 7.

ET HORATIO.] Lib. I. Sat. IV. lin. 8.

--- numero plures ſumus: ut te
Iudæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

--- credat Iudæus Apella,

Sat. IX.

--- hodie triceſima ſabbata, &c.

IUVENALI.] ibid.

Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem.

Et quæ ſequuntur Sat. XIV.

MARTIALI,] III. 4. ibid.

Quod jejunia ſabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57.

Adde Rutilium itinerarii libro I.

Atque utinam nunquam Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeii bellis, imperióque Titi.
Latius exiſſet peſtis contagia ſerpunt.
Victoréſque ſuos natio victa premit:

Quod ex Seneca desumtum, qui dixerat de iisdem Iudæis: *Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. 11. Sceleratissimam gentem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut suprà notavimus, quo nomine & Socratem culpabat major Cato. Adde latissimè sparsi Iudæi nominis testem Philonem in legatione: Οσον ἔστιν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη. κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους ἁπάσας ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινὶ δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes pérque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multò minor.* Dion Cassius libro XXXV. de Iudæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τοῖς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpè nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem institutorum suorum evicerit.*

lin. 11. TRECENTIS *ferme ante Christum annis.*] Vide Aristeam & Iosephum libro XII. 2.

lin. 21. PARTIM *paulò ante.*] Ut ab Onkelosi, fortè & ab Ionathane.

ibid. PARTIM *non multò pòst.*] Vt à scriptore Thargumi Hierosolymitani & Iosepho cæco, aut quisquis ille est qui Iobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, sive plures.

MULTI

MULTI *Hebræi erant.*] Aut vicini Hebræis, ut Iustinus qui fuit Samarita. pag. 103. lin. 6.

MULTI *Hebræas literas addidicerant.*] Vt Origenes, Epiphanius, maximè verò Hieronymus. ibid. & seq.

CÙM *eos summa religione describere ac conferre soleant.*] Iosephus priore contra Appionem: lin. 18. & seq.
Δῆλον δ' ὅτιν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις χράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῆκται, οὔτε προσθεῖναί τις ἐτόλμησεν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam verò fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cùm enim tot sæcula transierint, nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid est ausus.* Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth.

HVGONIS GROTII
ANNOTATIONES
AD
LIBRUM IV.

pag. 106. lin. 20. NE *fortè periculosè labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.*] II. Cor. XII. 14. Porphyrius secundo de abstinendo ab animatis. Διὰ μὲν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὴν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. οὗτος γὰρ ἱκανοὶ διὰ τὴν τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακουδαίμονες, ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη, τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maximè colunt. possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt, Omnis enim mala libido & opum spes & gloriæ ab his maximè spiritibus, præcipuè verò fraudes. Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: ΟΙ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται

τὸ

τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἰς τάγε ὄντως ἀγαθά. ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβαλέσθαι δύναντα, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi verò illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentiæ inserviens, multiforme, versatum, quod modò deos simulat, modò dæmonas, modò mortuorum animas, eóque modo omnia eos posse immittere quæ bona quæque mala habentur, Ad vera autem bona quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam, sed malè uti otio, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpè obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Iamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

ETIAM *Plato dixit.*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων· *Cum Iove nos: cum aliis diis alii.* Citat Origenes contra Celsum VIII. pag. 107. lin. 5.

NON *possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.*] Pulchrè hoc exsequitur Arnobius libro III. lin. 7.

lin. 12. QUOD *cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei.*] Bene hoc exsequitur Augustinus de Civitate Dei libro x. cap. 14. 16. 19.

lin. 27. DERIDICULO *erant.*] Vt curti, recurtii, sabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

lin. 29. & seq. INTERDUM *& relegabantur.*] Ios. xviii. 5. Tacitus Annalium ii. Seneca epistola cii. Act. xviii. 1. Suetonius Tiberio c. xxxvi.

lin. 29. & seq. CHRISTIANI *vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis.*] Tacitus Annalium xv. quo & illa pertinent Iuvenalis:

——tæda lucebis in illa
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

pag. 108. lin. 8. PER *sanguinem humanum.*] Vide quæ hic de re dicta libro ii.

lin. 9. PER *nudorum hominum in templis cursationem.* Vt in Lupercalibus. Livius libro i. Plutarchus Antonio, & alii.

lin. 10. ET *saltationes plenas spurcitiæ.*] Vt in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

lin. 16. VT *Armanium Persæ.*] Plutarchus de Iside & Osiride: Diogenes Laërtius in præfatione.

lin. 17. & seq. VETOVES *Latini.*] Cicero iii. de natura deorum.

pag. 109. lin. 2. CLEMENTIA *ut justa sit suos habet limites.*] *Quomodo diliges, nisi times non diligeret* Tertullianus adversus Marcionem i.

lin. 21. MALUS *bonum cùm simulat tunc est pessimus.*] Syri mimi versus.

lin. 18. HOSTIUM *munera insidiæ sunt.*] Sophocles: Ἐχθρῶν

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα.
Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

DUM *vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem.*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana Actu III. Scena V. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris & religiosa delicta.* Augustinus epistola CLII. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quàm illorum deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum. pag. 110. lin. 10. & seq.

SED *rato atque præscripto.*] Quo argumento motus quidam rex Pervanus negabat solem esse posse Deum. Vide historiam Incharum. lin. 27.

AD *bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii maximè.*] De quibus Philo in legatione: οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλοι πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, leones, lupos, crocodilos aliáque terrestria, aquatica, volucria animantium pro diis habent.* Adde longam ea de re dissertationem libro I. Diodori Siculi. pag. 111. lin. 9.

CONTRA *verò homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui.*] Euripides Æolo. lin. 20.

Βραχύ τοι θένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,

Χθονίων

Χθονίων τ' ἀερίων, τε παιδάματα
Vis exigua est, quamcunque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cælóque domant.
Antiphon:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσις κρατύνεται.
Natura quorum superat, arte hæc vincimus.
Non malè hinc explices quod est Gen. 1. 26. & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de Piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia IX. Origenes contra Celsum libro IV. Καὶ ἐπιδὴ ὑπ' ὀρᾶς πυκνὰ πρόπαν ἡ σωτῆρος μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον ἔδοξεν ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, πόθεν ἂν χρείης ὑπερβολὴν ἴσχυσαν, κρατοῦμεν διὰ τὴν σωτῆρος τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τιθασεύτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πτηνὰ παγιδευόμενοι, ὑποπτεύοντες τὴν ἡμετέραν καὶ τῶν τοῦ μὲν πτηνῶν, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέξειν ἐκ τῆς παγιδείας, ὕπω μὴ τῆς ἡμετέρας ἱστάμενοι ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὴ ἐθέλομεν ἔχειν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακλείσιμα, ὅτε ἂν χρήζομεν τροφῆς τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὕπως ἀνατὰ ἀναιρῶμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. *Adhuc autem omnia ratione vivunt & naturali ejus constitutione condidit opifex. Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum est intellectus, quantóque præstet omnibus armis quibus instructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immensum minora aliorum animantium corporibus*

nibus, horum tamen potimur vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque sunt ita mita ut manſuescere poſſint, ea noſtræ naturæ manſuete ſubdimus: quæ verò aut talia non ſunt, aut nullam ex manſuetudine utilitatem nobis promittunt: ea cum noſtra ſecuritate ita tractamus, ut cùm lubet ea teneamus concluſa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minùs facilè quàm manſueta animalium interficimus. Apparet igitur à ſummo opifice facta cuncta ſerva animanti ratione utenti, & agnato ei intellectui. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium de non eſu animantium primo, ſic de homine loquitur: Ὡς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quàm hominibus Deus.*

FEBRIM, *Impudentiam.*] Cicero de legibus II. pag. 112. lin. 12.

HONOR *verò cui & ipſi templa dicata legimus.*] Cicero dicto loco. Livius libro IXVII. pag. 113. lin. 4. & ſeq.

VT *nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planéque conficta rejiciunt.*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendámve urbem poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut miſcendo humana divinis, primordia urbium auguſtiora faciat.* lin. 20. & ſeq.

QUIBUS *artibus Simonem & Apollonium Tyaneum valuiſſe à multis proditum eſt.*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ φύσις ἐν ἡμῖν ὕλης. pag. 114. lin. 2.

ὕλης δαίμονες δ' αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνουσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cùm eveniunt, dæmones eorum causas sibi asscribunt.*

lin. 19. QUOD *certis carminibus invitos cogi se dicerent.*] Oraculum Hecates apud Porphirium.

Ηλυθον εἰσαΐουσα τεῆς κυλυφράδμονος εὐχῆς,
Ην θνητῶν φύσις εὗρε, θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.
Advenio precibus sapientibus indigitata
Quas genus humanum monitu reperere deorum.

Item.

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Εκάτην με θεὴν ἐπέδησας ἀνάγκη.
Cujus ingens Hecaten me summo ex æthere tractā
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

Κλῦθι μευ οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Invitum me audi quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur, κατηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est apud Iamblichum in mysteriis Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius libro V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes apud Lucanum, ubi de Erichto agit, & Papinium ubi de Tiresia.

lin. 25. IN *amorem sæpè hujus aut alius, hunc illúmve renitentem se pellecturos suscipiebant.*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præpar.

par. cap. 17. & apud Augustinum libro x. de Civitate Dei capite xi. Vide eundem Porphyrium libro ii. de non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro vii.

CUM *hoc etiam humanæ leges tanquam venefi-* lin. 28.
cium interdicant.] L. Ejusdem §. adjecto D. ad & seq.
legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis §. qui abortionis D. de pœnis. Paulus sententiarum lib. v. Tit. xxiii.

CUM *deludi talibus præstigiis meriti essent,* pag. 115.
qui à veri Dei cultu pridem defecerant.] Deut. lin. 4.
xiii. 3. 11. Thes. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3. & seq.

UT *is hac re venerabilior imperium Roma-* lin. 29.
num facilius adipisceretur.] Tacitus Historia- & seq.
rum iv. *Multa miracula evenêre, quis cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat antè Historiarum i. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum Vespatiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & quasi novo principi decrat: hæc quoque accessit.* Eundem Suetonium vide paulò ante cap. 5. Iosephus de eodem Vespatiano libro Belli Judaici iii. c. 27. Τῶ θεῶ διεγείροντι & αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη καὶ τὰ σκῆπτρα δι' ἑτέρων σημείων προδεικνύντι. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisq; etiam signis ei sceptra præsignificante.*

VERBA *oraculorum ferme ambigua.*] Vide Oenamai hac de re loca apud Eusebium lib. iv. pag. 116.
cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus lin. 3.
dictus Græcis λοξίας. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de divinatione ii.

Utrum

Vtrum eorum accidisset, inquit, *verum oraculum fuisset.*

lin. 11. & seq. SICUT *medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chalcidius ad Timæum: *Aut animalium volatu, aut extis, aut oraculis homines premonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius, perinde ut si medicus juxta disciplinam medendi dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes. Plin. lib. 11. cap. 79.

lin. 14. & seq. QUOD *& à rerum civilium peritis factum sæpè legimus.*] Scriptor vitæ Attici: *Et rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solùm quæ vivo se acciderunt futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt cecinit ut vates.* Cicero verè de seipso libri sexti epistola sexta. *Quo in bello nihil adversi accidit non prædicente me. Quare quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec extripudiis solistimis aut somniis tibi augu-*

ror.

vor: sed habeo alia signa quæ observem. Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore. Thales in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum: Plutarchus Solone.

QUÆ *apud Maronem extant Ecloga quarta*] Vide Augustinum de Civitate Dei, lib. x: cap. 27. lin. 22.

PRO *rege agnoscendum qui verè rex noster esset.*] Cicero meminit 11. de divinatione. lin. 27. & seq.

AB *Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.*] Suetonius de Vespatiano, cap. 4. Tacitus Historiarum IV. lin. 28. & seq.

APOLLINIS *Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro XX. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis τὰ δὲ εὕρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Εβραίοις. *Veræ viæ repertores deus* (Apollo scilicet) *esse testatur Ægyptos, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum: lin. 29. & seq.

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Εβραῖοι,
Λυτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.
Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων. Ἀδάμ τε καὶ λέσσας.

Qui primum finxit mortalem, Adámque vocavit.

De ipso Iesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius in Evangelicâ Demonstratione.

Ὅτι

Οττι μ̃ ἀθανάτη ψυχὴ μετ̃ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίη τεπημένος· ἀλλά γε ψυχὴ,
Ἀνέρος εὐσεβίη προφερεστάτη ἐστιν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius quæ longè excelluit omnes.
Σῶμα μ̃ ἀδρανέσιν βασάνως αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἕζει.
Illius invalidos corpus tulit usque dolores:
Ast anima ascendit cœlestia templa piorum.

Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. XIX. c. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

pag. 117. lin. 13. & seq. LAUDATI *sæpè eorum carminibus reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert Oenomaus apud Eusebium Præparationis Evangelicæ lib. v. 23. & cap. 35.

lin. 14. & seq. PUGILIBUS *decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

lin. 15. & seq. PELLECTI *homines in amores etiam non legitimos.*] Ostendimus jam suprà.

lin. 16. AD *mala lucra captanda.*] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

lin. 17. AD *cædes faciendas.*] Oenomaus oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

pag. 118. lin. 16. EXCESSERUNT *è corporibus, compresserunt vocem.*] Actor. v. 16. VIII. 7. XVI. 18.

lin. 18. & seq. DICERE *sunt coacti nihil se posse ubi Christus invocaretur.*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne.

Daphne. Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν· καὶ τοῦτο κωλύει τὴν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant, Babylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum contra Gentiles.

UT *nihil in eo certi reperiatur præter hoc ipsum certi esse nihil.*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis libro VI. cap. 10. lin. 24. & seq.

QUI *ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum. lin. 28. & seq.

QUAM *sentimus ipsi*] Eusebium vide Præparat. Evangel. libro IV. cap. 6. pag. 119. lin. 5.

OMNIÚMQUE *legum, præmiorúmque ac pœnarum æquitas sublata.*] Iustinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat honesta sumat, in neutram partem ipsi asscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δ' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρὸς· ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur justè, quippe sua culpa factus improbus, qui verò justus est laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* lin. 6. & seq.

Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo.

lin. 15. MALITIÆ *moralis veram esse causam.*] Contra quam dixit Plato de Republica 11. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Vt vertit in Timæo Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Iustinus dicto loco.

Pag. 120. lin. 7. & seq. EXIMUNT *à siderum legibus viros verè sapientes ac bonos.*] Zoroaster: Μὴ σύγε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolomæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Potest vir sapiens multas astrorum efficientias avertere.*

lin. 28. & seq. RELIGIONEM *non in ritibus, sed in animo esse positam.*] Menander.

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν τοῖς χλαμύσιν, ὡς τῇ καρδίᾳ.
Deo sacrifica semper ingenio probo,
Ne tu albam vestem magis quàm mores induas.

Cicero de Natura deorum 11. *Cultus autem deorum est optimus, idémque castissimus atque sanctissimus plenissimúsque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de legibus 11. *Castè jubet lex adire ad deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra 11.

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messallæ lippa propago,
Compositum jus, fásque animi, sanctósque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod

quod est apud Porphyrium de non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius. Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὴ λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὰν ἀμφιασαμένως, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσιν πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτος τινὲς λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν. ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν θεὸν, διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γοῦν Επιδαύρῳ προεγέγραπτο,

Αγνὸν δὲ ναοῖο θυώδεος ἔνδον ἴοντα
Εμφάμεν.

ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια. *Nunc verò eum, qui non candida puraque amictus sit veste, idoneum negant qui purè sacrificet. Vbi verò & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant, quasi non Deus maximè delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut quicum ipsi sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,*

Castus odorati venias ad limina templi
Fas jubet.

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post. Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σόφος ἔφη, μηδὲν τῶν αἰθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον δὲ μὴ τῷ αὔλῳ εὐθὺς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος. οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος. *Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam*

sapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri aut indigetari debet. Nihil enim est materiæ particeps, quod non impurum sit materia carenti. quare nec sermo illi convenit qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit. Iterum ibidem: ΟΥ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὴν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὴν δερματινὸν οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μεθ' ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis quæ homines diis dicarunt etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo verò summi patris, Mundo hoc scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eáque quam castissima versari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται; *Qui verò persuasus est victimis illis non egere deos, sed ad animum spectare offerentis, optimúmque eis censeri sacrificium, rectam tum de diis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justúsque evadat?* Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. 11. 12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, justè & piè.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων

ρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαι τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι: *Omnis malitiæ pura mens esto: neque enim gaudent dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus.* Seneca Lactantio prolatus VI. Institutionum, c. 25, *Vultisne Deum cogitare magnum & placitum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestóque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxis exstruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eundem habes apud Dionem Prusæensem oratione tertia. Thucydides lib. 1. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστιν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quàm officium facere.* Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus, nonne omnem diem festum habet?*

ADULTERUM *esse etiam eum qui adulterium committere voluit.*] Ovidius: pag. 121. lin. 1. & seq.

Quæ quia non licuit, non facit, illa facit:
Vt jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Seneca pater: *Incesta est etiam sine stupro quæ cupit stuprum.* Alibi: *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi.*

NON *reponendam injuriam.*] Plato Critone. lin. 2. Maximus Tyrius dissertatione secunda. Menander:

Οὗτος κράτιστος ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
Ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
O Gorgia, ille vir virorum est optimus,

Qui melius aliis callet ferre injurias.
Ariston Spartianus: *Dicenti cuipiam regium esse amicis bene, inimicis malè facere: imo inquit amicis bene facere: inimicos, amicos reddere.* Et apud plutarchum Dion ille Siciliæ liberator philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit, sed si quis injuria affectus sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

lin. 3. & seq. UNI *marito unam uxorem jungendam.*] vide quæ supra ex Sallustio & alius ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache:

--- οὐδὲν γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἓν ἠνίας ἔχειν,
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ.
--- *non etenim decet*
Vnum imperare fæminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

in ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc sensum.

lin. 4. & seq. FOEDUS *matrimonii debere esse perpetuum.*] Quale fuit apud Romanos ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio maximo teste lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰρ δίαυλός ἐστιν αἰσχύνην ἔχον.
Reciprocum iter hoc nunquam vacat infamia.

lin. 5. & seq. HOMINIS *officium esse homini cuivis benefacere.*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror,

Inter

Inter nos cognationem quandam natura constituit, ait Florentinus Iurisconsultus L. ut vim D. de justitia. Eodem spectat proverbium. *Homo homini Deus.* Cicero de officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

PRÆSERTIM *egenti.*] Horatius lib. II. Sat. II. lin. 6. & seq.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia, misericordia.

IURAMENTO *quantum fieri potest abstinendum*] Pythagoras: μὴ ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. *non jurandum per deos: quémque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Quod ipsum latè ad aureum carmen explicat Hierocles, M. Antoninus lib. III. in viri boni descriptione, μήτε ὅρκου δεόμενος. *Cui juramento uti non sit opus:* Sophocles Oedipode Coloneo: lin. 7.

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστόσομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quàm jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius de legendis Græcorum libris.

CONTENTOS *nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis:*] Euripides: lin. 8. & seq.

Ἐπεὶ τὶ δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πάματός θ' ὑδρηχόου,
Ἀπὸ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Homini quid est necesse, præterquam duo,

Cereale germen atque limpharum latex.
Quæ sunt parata semper & vitæ satis?
Lucanus:
Satis est populis fluviúsque Cerésque.
Aristides: Εσθῆτος γὰρ οἶμαι καὶ σκέπης καὶ ῥοφῆς δεόμεθα. *Opus nimirum habemus veste, tecto & alimentis.*

lin. 16. DIVINAM *naturam distinguit.*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat patrem: Secundum principium, omnium causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Erastum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filium, Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro XI. cap. 17. 18. 19. Vide & Cyrillum libro contra Iulianum III. IV. & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum, secundum Mentem vel Providentiam, tertium Animam mundi vel mentem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beatéque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de cœlo in ipso initio.

lin. 20. & seq. IULIANUS *tantus Christianorum hostis credidit.*] Libro VI. Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιόν ἐγένησεν, εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐνέφηνεν. οὗτος ὅπερ γῆς ἐξ οὐρανοῦ

οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Iupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur de se Æsculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per solis vitam genitabilem. Hic verò ex cœlo in terram progressu facto unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἴη τι θεῶν οὓς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς ἀνθρώπους. *Genus quoddam deorum esse quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

PLATO *de Republica* II. *quasi præscius ait.*] Græca sic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ· τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀναχινδυλευθήσεται. Vnde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius libro VI. Institutionum cap. 17. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm bene.* Talem nobis & Euripides oboculos ponit istis versibus: Pag. 122. lin. 1.

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας. ἐμπλήσθητι μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Vre

Vre hæc cremdque membra & impletor mei
Potans rubentem sanguinem: in terram prius
Descendet æther, terra se in cœlum feret,
Quam noster unquam sermo aduletur tibi.

Tam verè convenit illud Æschyli, Platoni memoratum dicto loco.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄεισθ'. ἀλλ' εἶ δέλει,
Βαθεῖαν ἄλοχα διὰ φρενὸς κεκρυμμένα,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.
Namque allaborat esse, non credi, optimus,
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Vnde illa sese pulchra consilia exserunt.

HUGO.

HVGONIS GROTII
ANNOTATIONES
AD
LIBRUM V.

SSE *ipsos progeniem sanctorum virorum.*] Sumpta hæc & quæ sequuntur ex Rom. IX. X. XI. Adde Matth. XV. 24. pag. 123. lin. 9.

VELAMENTO.] II. Cor. III. 14. 15. 16. pag. 124. lin. 2.

COMPLEMENTUM *legis.*] Rom. III. 21. VIII. 3. 4. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24. lin. 4.

HEBRÆI *viri penulam.*] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaias II. 2. XIX. 18. & 24. Micheæ IV. 2. Oseæ III. 4. Rom. XI. 25. lin. 7.

AB *Eliseo auctum apud viduam oleum.*] II. Reg. c. IV. lin. 18.

PURGATUM *subitò à mala scabie* Syrum.] Ibidem cap. IV. lin. 19. & seq.

HOSPITÆ *filium ab vitam revocatum.*] dicto c. IV. lin. 20. & seq.

DE *Eliæ verò in cœlum rapto.*] dicto libro c. II. lin. 24. & seq.

DUODECIM *proferimus testes.*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I. lin. 28.

DE *Christo post mortem in terris viso multo plures.*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh. XX. XXI. I. Cor. XV. lin. 29. & seq.

IPSORUM *Thalmudistarum & Judæorum confessio est.*] Vide quæ allata ad librum II. pag. 125. lin. 7. & seq.

QUAM

lin. 21. QUAM *apud Plinium.*] libro XXX. c. I.

ibid. ET *Apulcium*] Apologetico II.

lin. 26. ET *ipſius.*] Exodi II. IV. & ſequentibus, &c.

lin. 27. ET *aliorum narratione certum eſt.*] Manethonis, Chæremonis, Lyſimachi apud Joſephum contra Appionem primo, Juſtini, Taciti.

lin. 29. & ſeq. TALES *artes diſertè vetans.*] Exodi XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. I Sam. XXVIII. 9. II. Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9. 10. XVI. 18. XIX. 19.

pag. 126. lin. 7. TIBERIUS.] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita C. LXIII. & LXIX.

lin. 8. NERO.] De quo Plinius lib. XXX. cap. II. in Magiæ hiſtoria. *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit.* Poſtea: *Nemo unquam ulli arti impenſius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non diſcendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

lin. II. QUOD *tradunt Judæi.*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

pag. 127. lin. II. CERTISSIMÆ *autem prophetarum note ſunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipſæ prodigiis rectè accenſentur. Deut. XVIII. 22.

lin. 21. HEBRÆI *interpretes.*] Vide Moſem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manaſſis quæſtione IV. ad Deuteronomium.

lin. 22. QUI *miracula faciat.*] Cujuſque prædicta impleantur. Hoc argumento validè pugnat Chryſoſtomus V. adverſus Judæos, & ſermone Chriſtum eſſe Deum in Tomo VI. Saviliano.

lin. 28. SED *contra hoc tanquam crimen graviſſimum diſertè vetuit.*] Marci XII. 29. 32. Joh. XVII. 3. Act. XV. 20. I Cor. V. 10. II. 18.

VII.

VI. 9. X. 7. XII. 2. II Cor. VI. 16. I. Thes. I. 9. I. Joh: V. 21.

AD *imperium prophetæ, id est miracula facientis, qualecunque præceptum intrepidè posse violare.*] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. VI. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, I Sam. VII. 17. XIII. 8. & alias I Reg. XVIII. 38. pag. 128. lin. 7. & seq.

UNIUS *arboris fructu interdixit*] Gen. II. 17. lin. 22.

ABRAHAMO *imperavit ut filium macta-ret.*] Gen. XII. 2. lin. 25.

ALIAS *vetuit, alias accepit.*] Diximus modo de hac re. lin. 26. & seq.

NON *fuisse autem ejus legis præcepta summè perfecta.*] Heb. VIII. 7. pag. 129. lin. 6.

PRECATOREM *se pro inimicis constituit.*] Exod. XXXII. 11. 12. 13. 31. Num. XI. 2. XII. 13. XIV. 13. & seq. XXI. 7. 8. Deu. IX. 18. 26. XXXIII. lin. 13. & seq.

DAVID *defectori filio parci vult.*] 2. Sam. 18. 5. lin. 14.

MALEDICTA *in se jacta fert patienter*] II Sam. XVI. 10. lin. 15.

AD *majorem populi partem aptantur leges.*] Origenes adversus Celsum III. Ὥσπερ ἔλεγε τὸν νομοθέτην μὴ ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅπως οἱ πάντες κάλλιστοι, ἀλλ' ὧν ἐδυνήσατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legũ conditorem dixisse interrogatũ, an optimas dedisset leges civibus, non omniũ dedisse se optimas, sed quantũ fieri poterat.* Porph. l. I. de non esu animantium de legũ conditoribus: Εἰ δ' ἔστι πρὸς ἃ κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ πεφύκασιν ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακά; καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται, lin. 18.

ληπται, νομοθετοῦσιν, τί τὶς τὸν τούτων παραφέρων νόμων ἀνατρέπει βίον: *Quod si illi respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona malóque existimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit.*

lin. 27. & seq. LEGEM *aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed apertè proponeret, quod Christi lege factam videmus.*] pag. 130. Heb. VII. 19. 22. VIII. 6. 11. Tim. I. 10.

lin. 6. CIRCUMCISUS *erat.*] Luc. II. 21.

lin. 7. CIBIS *utebatur Iudaicis.*] Gal. IV. 5.

ibid. VESTITU *simili.*] Matth. IX. 20.

lin. 8. PURGATOS *scabie mittebat ad sacerdotes.*] Matth. VIII. 4. Mar. I. 44. Luc. V. 14.

lin. 9. PASCHATA *& alios dies festos religiosè observabat.*] Luc. II. 41. Joh. II. 13. 23. XI. 56. XII. 1. Joh. VII. 2.

lin. 10. OSTENDIT *non tantùm ex lege*] Matth. XII. 9.

lin. 11. SED *& ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta.*] Matth. XII. 11.

lin. 14. LEGUM *quarundam abrogationem.*] Actor. X. Colos. II. 14.

lin. 18. POTESTATEM *regiam.*] Actor. II. 36. Apoc. I. 25.

ibid. & seq. IN *qua continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. I. 25.

lin. 26. HOMINI, *qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur prophetę, comparati cum angelis: ut & Jacchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

OMNI-

OMNIBUS *populis, non uni eas præscripsisset Deus*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expressè se referant ad unum Iudææ locum, quo certè omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & sequentibus. Item Deut. XII. 5. & seqq. XIV. 23. & seqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2. 23. 24. Deut. XVI. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Mosis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio & titulo Chagiga. Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bachai. pag. 131. lin. 5. & seq.

SIVE *ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Iudæi.*] Rituales supra modum, eóque ad idololatriam pronι. Ostendunt id passim prophetæ: maximè Ezechiel XVI. pag. 132.

EADEM *voce utuntur & homines.*] L. Hac edictali C. de secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum Cod. de diversis prædiis libro XI. & alibi sæpè. lin. 6.

AUT *certis temporibus, puta belli, pacis, carę annonæ accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quas tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.* lin. 9.

QUAMDIU *in locis desertis ageret populus.*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12. lin. 15.

ALIA *astricta habitationi terræ Canaæ.*] Ut Deut. XII. 1. 20. XXVI. 1 Num. XXXIII. 52. lin. 16.

JUS *perpetuum, & servitutem perpetuam.*] lin. 24.

Exodi

Exodi XXI. 6. 1. Sam. 1. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse sensit Iosephus Albo lib. III. Fundamentorum cap. 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur עדעולם Psal. CVI. 30. 31. εἰς τὸν αἰῶνα, Sirachidæ XLV. 28 29. 30. ἱερωσύνη αἰωνία 1. Macch. II 15.

lin. 26. & seq. MESSIÆ *verò adventus ab ipsis vocatur complementum Iubilæi.*] In Pereck Chaleck & alibi, idque ex Esaia LXI. 2.

pag. 133. lin. 2. IEREMIÆ XXXI.] v. 31. & sequentibus.

lin. 21. AB *hominum ingenio ea excogita.*] Chrysostomus XII. de statuis de Abele locutus: ΟΥ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se sumpte motus conscientia sacrificium illud obtulit.* In responsis ad Orthodoxos in operibus Iustini ad interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ θεῷ πρὸ τοῦ νόμου μετὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ θεὸς ταύτην προσδεξάμενος. τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὴν θύσαντα εὐάρετον αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit, quamquam patet talia acceptasse Deum, & acceptando ostendisse earum sibi esse eum qui offerebat.*

lin. 25. & seq. ITA *ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent.*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides in Ductore dubitantium lib. III.

III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendit, quasi Deus talia propriè sibi desideraverit, qui tam manifestè exclamat; Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, quæ populum pronum in idololatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.*

ACCEPTIOREM *habeo quam sacrificium.*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit. pag. 136. lin. 14.

UT *suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.*] Itaque aiunt Iudæi legis præcepta numero DCXIII. ab Esaia contracta in sex. XXXIII. 15. à Micheа hoc loco in tria, ab Esaia in duo LVI. 1. ab Abacuco in unum II. 4. Item ab Amoso V. 6. lin. 23. & seq.

CÙM *Rex quoque Ezechia æreum Mose erectum æreum serpentem confregerit.*] II. Reg. XVIII. 4. pag. 137. lin. 5.

QUÆ *Omnia stante Mosis lege, fieri non potuerant.*] Adde locum Ieremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini, neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque visitabunt Arcam, neque ultra ut nunc fuit.* lin. 28. & seq.

MALACHIAM *capite* I.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostomum II. adversus Gentes. pag. 138. lin. 1.

Noæ *ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi.* Obstare videtur mentio animalium mundorum & immundorum in diluviis historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum VI. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

lin. 29. & pag. 139. lin. 1. &c. SEU *quod illa potissimùm Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent.*] Origenes libro IV. contra Celsum: Δαίμονες τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀνάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδύμενοι, ἔχοντές τε τι περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅ τε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων καὶ τὰ ἁρπακτικώτερα καὶ ἀγριώτερα. καὶ ἄλλα πανουργότερα. καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ἃ βούλονται· ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάς δε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀλισκόμενοι μαντικῆς θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσεβείαν ἐξετάζωσι· πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, τοὺς ὄρνεις, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκους. καὶ γὰρ παρατετέρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς ὅτι αἱ ἐνεργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοιοῦ-

τοιοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς ποιοσδὶ τῶν ζωων ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῷα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι. ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θείου μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἔπιπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones ις (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impiè in verum numen & cœlestes Angelos se gessere, ideoque è cœlo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cúmque habeant aliquam circa futura perspicaciam ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unicè studentes humanum genus ut abducant à verò Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maximè, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt, movent, aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionésve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maximè notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt*

sunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium propriè, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cùm percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edoctus ea quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura prouuntiavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur, contra verò omnia ea pura quæ extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus libro VII. adversus Græcos. Non planè alienum hinc quod Manetho dixit, Νομεθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cùm plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia* Et quod Tacitus de Iudæis: *Prophana illis omnia quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, Bos quoque immolatur quem Ægyptii apim colunt.*

Pag. 139. lin. 2. & seq. SEU *quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur.*] Barnabas in epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ' ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα, ἐν αὐτῷ τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου, ἄρα οὐκ ἔστιν ἐν τολὴ τοῦ θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν, χοῖρον, πρὸς τοῦτο εἴρηκεν, οὐ μὴ κολλουθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται

νον) τοῦ κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾶ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὴν ἀετὸν, οὐδὲ τὴν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὴν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὴν κόρακα· οὐ μὴ, φησὶ κολλωθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις οἵ τινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν ἐροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν· καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκρυμμένοι τῷ θανάτῳ, ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχηται: μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βύθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησὶν, πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ τοσαῦτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς οὐδὲ φθοιρεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῷον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται· ἀλλὰ καὶ τὴν γαλὴν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιοθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολλωθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις τῷ στόματι· τὸ γὰρ ζῶων τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν

πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τρίων δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ καὶ λέγει ὁμοίως. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτολῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς χοῖροι· καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάσε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν· ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς· φάγεσθε πᾶν δίχηλον καὶ μαρυκώμενον. τί λέγει; ὁ τὴν ῥοφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐφ' αὐτῷ ἀναπαυομένοις, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ· καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου· τί δὲ τὸ δίχηλον; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. *Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat disertè ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei propriè est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: Vbi autem res contra*

eunt

cunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvum, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere. sed aliena rapiunt injustè factis suis, infidiásque ponunt specie sumta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa odiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, ne polypum, nec sepiam. Hoc dicit ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur, sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut cæteri, fluitant. sed in imo solo degunt: Sed nec dasypodem comedas, inquit. Cur verò? id est ne fias puerorum corruptor, aut similis talibus Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere. Id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Vnde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam & nunc mas fit, nunc femina. Sed & mustelam meritò odio habuit. Nimirum hos monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neq; aggrega te feminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, nimirum quomodo

piſces verſantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non ſtetit; nimirùm ut illi, qui cùm videantur Deum timere, peccant porcorum inſtar. Et in cathedra peſtilentium non ſedit, nimirùm ut volucres quæ raptui imminent. Habet & ea quæ ad ſcientiam pertinent. Dixit Moſes: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum ſumit, agnoſcitque altorem ſuum, & in eo acquieſcens lætatur. Bene dixit adpreceptum reſpiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis, præceptum iis qui loquuntur juſta Dei eáque ſervant, iis qui norunt meditationem opus eſſe juſtitiæ, iis qui ſermones divinos ruminant. Quid verò bifidum ungulis? quia vir juſtus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum exſpectat. Vide quàm pulchrè leges dederit Moſes. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim ſimilia in Philone libro de agricultura, & libro pejorem inſidiari meliori, quæ longum eſſet tranſcribere. Similia ex Ariſtæo habet Euſebius libro VIII. cap. 9.

lin. 9. INCOLIS *autem veſci liceret.*] Piis ſcilicet, ſed non circumciſis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4. 7. & in Thalmudicis titulis de rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

lin. 14. MESSIÆ *temporibus ceſſaturam legem de cibis vetitis, & ſuillam non minùs puram fore quàm bubulam.*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non manſuram niſi ad tempora Meſſiæ. Notandum etiam quoſdam Iudæorum magiſtros, inter quos eſt Bachai,

Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quenquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Iudæis, aut inter ipsos controversum, quod credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

PRÆCEPTUM *recordandi.*[זכור. pag. 140.
ET *præceptum observandi.*] שמור. Distinctio est Mosis Grundensis, & Isaaci Aramæ. lin. 16. lin. 20.

PARUERUNT *viri pii ante legem.*] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1. lin. 23. & seq.

NULLUM *usquam indicium est itineris ob sabbatum intermissi.*] Hoc sensu illorum temporum pios σαββατίσαι, id est sabbata observasse negat Iustinus cum Tryphone disputans, & Tertullianus adversus Iudæos duobus locis. lin. 27. & seq.

HAC *lege obstrictos fuisse etiam incolas.*] Non etiam alios qui extra Iudæam præcepta posterorum Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi. pag. 141. lin. 14. & seq.

CIRCUMCIDI *infantes rectè in sabbato constat.*] Proverbium Hebraïcum את השבת מילה רוחה *Circumcisio pellit sabbatum.* Vide Ioh. VII. 22. pag. 142. lin. 2. & seq.

SICUT *& stante Templo victimæ non minùs sabbatis, quàm diebus aliis jugulabãtur.* NŨ. 28. 9. lin. 3. & seq.

CÙM *jubent cor circumcidi.*] Deut. x. 16. XXX. 6. Ierem. IV. 4. pag. 143. lin. 9.

AD *revelationẽ possessionis verè æternæ.* Heb. 4. lin. 14.

DE *Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, in id tempus quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abra-* lin. 16. & seq.

bami in Deum fiduciam.] Gen. XVII. 5. Rom. IV. 11. 13. 16. 17. Luc. XIX. 9. Gal. III. 7.

lin. 24. DEI *verò gratiam huic signo non adstrictam fuisse.*] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἐδόθη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Iustinus colloquio cum Tryphone. *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irnæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.*

lin. 28. & seq. ET *toto tempore itineris per Arabum desertum missa ab Hebræis circumcisio fuit.*] Iosuæ V. 4. 5. 6.

pag. 144. lin. 6. & seq. PER *dona ac miracula Mosi nihil cedentia.*] Miracula Messiæ majora esse debere quàm Mosis, dixit R. Levi ben Gerson, quod vel maximè patuit in mortuis resuscitatis.

lin. 13. SEQUI, *quem vellent vivendi modum,*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. Cor. IX. 19. Gal. V. 6. Coloss. III. 11.

lin. 14. & seq. ITA *tamen ut alienigenis, quibus lex illa tuum nunquam data fuerat, ejus observande necessitatem non imponerent.*] Actor. XV. Gal. I. 6. Gal. II. 3. 15. IV. 10. VI. 12.

pag. 145. lin. 5. CUI *summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit.*] XIV. 14. XXVIII. 3. Iosephus de Daniele fine libri X. Ὅτι τὸ θεῖον αὐτῷ συνῆν συμπαρῆν. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἐνί τινι τῶν μετρίων ἐντυγχάνει σοφιστῶν, καὶ παρὰ τὸ ἀληθὲς

ἀξίωμα

χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους. καὶ τελευτήσας ὃ μνήμην αἰώνιον ἔσχε. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα ἐπὶ συγγεγράφαμεν καταλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν καὶ πιστεύομεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ θεῷ. *Omnia illi supra fidem, & quantum maximorum prophetarum ulli succedebant: diúmq; vixit in summa gratia ac honore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio credimus fuisse Danieli cum Deo commercium.*

QUIN *adesset Messias.*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam consentiunt magni Iudæorum magistri Salomon Iarchi: Rabbi Iosue citatus ab Abenesdra & Saadias. Sic & Rabbiniste qui excidium Templi vidit, Messiæ tempus adveniſſe dicebat, ut testatur R. Iacob in Caphthor. lin. 12.

DE *imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gerson: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiæ docent R. Solomo, R. Abenesdra, & R. Saadia. Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia. lin. 23. & seq.

POSTQUAM *Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum. lin. 25.

IPSE *Iosephus ad suam refert ætatem.*] Libro 1. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιὴλ καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. πῶτα ταῦτα ἐκεῖνος θεὸς pag. 146. lin. 2. & seq.

θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειπεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιήλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio, & fere ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant non admirari Danielem ob honorem à Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire in excidio Templi secundi etiam Jacchiades docet ad Dan. IX. 24.

lin. 22. CONSPICUAM *quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum.*] In titulo de documentis, Gemara Hierosolymitana cap. 3.

lin. 26. & seq. CÙM *pacem suam, id est gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit.*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirificè convenit cum is quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii teste Rabbino Solomone.

pag. 147. lin. 5. DOMINUS *quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Messia exponunt.

lin. 8. & seq. QUO *nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespatiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio & titulo Iuma, & titulo Rosch Haschana.

lin. 12. & seq. SED *paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri:*] Philo de mundo

mundo: ΟΥ γὰρ δήποθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur D. de Judiciis, & L. Quid tamen. §. in navis D. quibus modis usus fructus amittatur.

MULTI *Herodem.*] Hi Herodiani Matth. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 11. Tertullianus in hæreticorum enumeratione. *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius. quibuscum convenit verus ad Persium Scholiastes. *Herodes apud Iudæos regnavit tempore Augusti in partibus Syriæ, Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam sabbata, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.* lin 17.

ALII *Judam Gauloniten.*] Vide Josephum XVII. 1. Actor. v. 36. lin. 18.

ALII *alios.*] Actor XXI. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post excidium quædam. ibid.

UT *omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id disertè affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba & R. David Kimchi in Psal. CVIII. Bene de Daniele Josephus libro X. circa finem ΟΥ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim solùm futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut & alii prophetæ, sed & tempus definivit quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum lin. 24.

suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. 1. Præterea cùm novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis quod antiquatum venerat.

pag. 148. lin. 1. OB *plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulò post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

lin. 3. & seq. UT *corruptissimo sæculo medicinam faceret, simúlque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Esaias LIII. 4. & sequentibus. Ierem. XXXI. 31. & seq. Ezechiel XI. 19. 21.

lin. 11. & seq. ISCH *Copher.*] Vide Chaldæum paraphrasten Cant. I. 14. Messiam peccata nostra portaturum dicit R. Iudas in Chasidim. R Simeon in Bereschith rabba.

lin. 18. & seq. PROMISIT *Deus fœdere per Mosem initio ipsi felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.*] Exod. XI. Levit. XVIII. Deut. VI. VII. XI. XXVIII.

lin. 21. CONTRA *si adversus eam graviter delinquerent exilium aliáque id genus mala ipsis minatus est.*] Levit. XXVI. Deut. IV. XI. XXVIII.

pag. 149. lin. 4. & seq. ET *si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Iuliano. Chrysostomus II. adversus Iudæos.

lin. 8. & seq. QUOD *ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano est proditum.*] Libro XXIII. Chrysostomus II. adversus Iudæos: Πῦρ ἐκπνέοντα ἐκ τῶν θεμελίων διῶξε κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους,

σους, ἀ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺ λίθους τ τόπε ἐκείνε. *Ignis è fundamentis exsiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem in Matthæum Homilia IV. & sermone Christum esse Deum.

QUÆ *omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Esa. I. 17. III. 14. 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX. LXV. Amos II. 6. Jer. II. III. V. VII. 31. VIII. IX. XI. XVI. XXII. Ezech. II. VI. VII. VIII. XVI. XXII. XIV. Dan. IX. Micheas II. 1, 2, 3. lin. 15. & seq.

NON *diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel in epistola ad R. Isaacum. lin. 17.

PER *Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jerem. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII. lin. 18.

INDICATO *etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10. lin. 19.

EX *quo semel ejecti patriâ sunt, manent exules contempti, nullus adeos venit propheta.*] Thalmud in Baba Bathra. lin. 20. & seq.

DE *Dei sæta quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echad Rabthi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth. pag. 150. lin. 1.

DE *ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith: Aboda Zara. lin. 3.

DE *Behemotho & Leviathano.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2. lin. 4.

MULTISQUE *rebus aliis*] Quorum multa transcripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de ibid. & seq.

de regno decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

lin. 10. DEUM *verò & precibus & jejuniis certant placare.*] Quòd si ipsis credendum est, optimè de Deo merentur. Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

pag. 151. lin. 1. ET *doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ. Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

lin. 2. BARCHOCHEBÆ.] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Iustino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Beresith rabba, apud Rabbinos Iohannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

lin. 5. & seq. SUNT QUE *plurimi, nec in una regione, sed quàm latè hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

lin. 10. & seq. QUOD *ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Ier. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1. V. 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30. 31 XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequentibus. Marc. X. 47. XII. 35. 36. 37. Luc. I. 27. 32. 69. II. 4. III. XVIII. 38. 39. XX. 42. 44. Ioh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II. Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

lin. 11. QUOD *ex virgine natus est.*] Esaiæ VII. 14. Matth. I. 18. 22. 23. Luc. I. 35.

lin. 12. EDOCTO *ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.*] Math. I. 20

lin. 14. QUOD *natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. I. II. 2. 3. 4. 5. 6. Lucæ II. 4.

lin. 15. QUOD *dogma suum serere cœpit in Galilea.*] Esaiæ

Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12. 13. Marc. I. 4. Luc. IV. 14. 15. 16. & alibi sæpè.

QUOD *omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI. 1. Matt. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gerson. lin. 7.

DAVIDIS.] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8. 27. lin. 20.

ESAIÆ.] II. 2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. 1. præcipuè XLIX. 6. LI. 5. LII. 15. LIV. LV. 4. 5. LX. 3. & sequentibus. LXV. 1. 2. LXVI. 19. & seq. lin. 21.

ZACHARIÆ.] II. III. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9. 10. XI. XIV. 16. ibid.

OSEÆ.] II. 24. ibid.

PER *ipsum collapsuros cultus falsorum deorum.*] Esaiæ II. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophonias I. 4. 5. 6. Zach. XII. 1. 2. lin. 24.

POPULUS *Dei factus est qui antè non erat.*] OSEÆ II. 24. pag. 154. lin. 5.

CHALDÆUS.] Tam Ionathan quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Bereshith Rabba, Iakinus ad Pentateuchum, Rabbi Solomo & alii שבט quod nunc Iudæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן & Græcis eodem sensu ἄρχων: Aquilæ ἀπαρχον, Symmacho ἐξουσία. שילה autem בנו filius ejus exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bacha, R. Solomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchrè dicta de hoc loco apud Chrysostomum sermone Christum esse Deum. lin. 10.

lin. 11. & seq. CUI *parituræ essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

lin. 24. QUÆ *libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel XII. 4. 9. & ibi Iachiades. Vide quæ hanc ad rem differit Chrysostomus Sermone II. cur obscurum sit vetus testamentum.

pag. 153. lin. 10. & seq. SED *figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.* Quomodo Maimonides in libro Iad locum Esaiæ XI. 6. de Messiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi: qui & similia habet ad Ierem. II. 15. v. 6.

lin. 11. & seq. UT *cùm Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his similibúsque locutionibus Maimoniden Ductoris dubitantium Parte I. cap. 10. & 11. 29. & sequentibus, & eundem ad Deut. ubi de rege. Messiæ res sont cœlestes ait liber cabalisticus Nezaël Israël.

lin. 13. OS.] Ut Ieremiæ IX. 12.

ibid. AURES.] Vt Psalm. XXXI. 3. XXXIV. 16.

ibid. OCULI.] Loco Psalmi proximè citato.

ibid. NARES.] Psalm. XVIII. 9. Ierem. XXXII. 37.

lin. 16. LUPUM *cum agno.*] Dicto loco Esaiæ XI. 6. & sequentibus.

lin. 19. & seq. MONTEM *Dei surrecturum supra montes alios.*] Esaiæ II. 2. Micheas IV. 1. & sequentibus.

pag. 154. lin. 3. TEMPUS *sive regnum Messiæ durare ad finem sæculorum.*] Perek-Chelek p. 97.

lin. 7. ERIGI *à se humiles, & superbos sterni.*] 1. Reg. II. 8. Psal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Esaiæ

saias LVII. 15. LXVI. 2.

IACOB *extrà se nihil præter baculum ferens Iordanem transiit.*] Gen. XXXII. & sequentibus. lin. 8

CÙM *ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III. lin. 11.

DAVID *itidem gregem pascens ad regnum vocatur.*] 1. Sam. XVI. 7. 11. lin. 13.

LÆTUM *pauperibus nuntium.*] Esaiæ LXI. 1, Matth. 11. 5. Adde Zach. IX. 9. lin. 17.

NON *clamorem excitaturum in publico aut jurgiis usurum, sed acturum leniter.*] Esaias XL. 3. 4. Mat. XII. 19. 20. ibid. & seq.

VT *Lothus à Sodomæ civibus.*] Genes. XIX. lin. 25.

EXEMPLO *Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV. lin. 27.

ESAIÆ *dissecti.*] Ita habet Iudæorum traditio, ad quam respicit scriptor ad Hebræos XI. 37. & Iosephus X. 4. Chalcidius in Timæum: *Cùm prophetæ à conscelerati, unus membratim cæsus, alter obrutus saxis.* lin. 28.

MACCABÆORUM *fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] II. Macc. VIII. Iosephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ. ibid. & seq.

CAPITE LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus paraphrastes, & Gemara Babylonica titulo de Synedrio. pag. 155. lin. 13.

NOSTROS *morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbaniel. lin. 26.

POENA *quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est.*] De Messia hæc explicat Rabboth & Salomon Iarchi ad Gemaram titulo de Synedrio. pag. 156. lin. 1.

pag. 156. lin. 22. QUIA *se constituit hostiam piacularem.*] De malis volente animo toleratis hic agi ait Alsecks

lin 23. & seq. VIDEBIT *posteritatem.*] Voce seminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alsseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum, filios Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

lin. 27. VOLUPTATE *satiabitur.*] Hæc ad futurum sæculum refert Abarbaniel.

pag. 157. lin. 2. & seq. UBI *inter prælatores spolia dividentur.*] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוטה. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseck ad hunc locum.

lin. 15. & seq. NIHIL *mali accidisse quod non ipsum, & insuper majora multo, sua factis essent promeriti.*] Apparet id locis prophetarum jam suprapositis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Adde quod de quo agit Esaias deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

pag. 158. lin. 1. DUOS *Messias commenti sunt.*] Thalmud titulo Sucra: R. Salomo: R. David Kimchi.

lin. 6. & seq. CÙM *multo facilius esset & Prophetarum scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.*] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbaniel.

lin. 20. INCIRCUMCISI *auribus & corde.*] Ierem. IV. 4. VI. 10.

lin. 21. POPULUS *labiis & rituum apparatu Deum*

um honorans, animo autem remotissimus.] Deut. xxiii. 5. 6. 15. 28. Esaias xxix. 13. Amos v. 21. Ezech. xvi. 3.

QUI *Ioſephum fratrem ſuum parum abfuit,* lin. 23.
quin interficerent, re autem ipſa in ſervitutem vendidexunt.] Gen. xxxviii.

QUI *Moſem perpetuis ſeditionibus ad vitæ* lin. 26.
tedium egerunt.] Loca notata ſupra ad librũ. ii. & ſeq.

QUI *panem cœlitus miſſum faſtidierunt.*] pag. 159.
Num. xi. 6. lin. 1.

QUI *velut de ſumma penuria conqueſti ſunt,* lin. 2.
cùm aves comeſtas adhuc ructarent.] Dicto capite xi. in fine.

QUI *Davide tanto ac tam bono rege deſerto* lin. 4.
ſecuti ſunt defectorem filium.] ii. Sam. xv.

QUI *Zachariam, Ioiadæ filium, trucidarunt.*] lin. 7.
ii. Paralip. xxiv. 21.

PONTIFICES *quod attinet, tales fuerunt, qui* lin. 10.
Ieremiæ falſo crimine mortem machinati ſunt.]
Ieremiæ xxvi.

EXTORSERUNT *tamen, ut captivus habe-* lin. 14.
retur ad ipſum uſque momentum captæ urbis.] & ſeq.
Ieremiæ xxxviii.

ET *tamen ut ipſe cenſet, infra meritum.*] Di- lin. 21.
cit is neq; urbem aliã talia perpeſſam mala, neq; & ſeq.
ab omni ævo ætatem fuiſſe omnium ſcelerum feraciorem. Plus Iudæis mali à ſemetipſis illatum quàm à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

SED *ex potentium nutu legi ſolerent.*] Ioſe- lin. 26.
phus xiv. 19.

SED *annali & ſæpè empta dignitate.*] Ioſe- lin. 27.
phus xviii. 3. & 6.

SIC *Michæas ille, qui Ioſaphati tempore vix-* pag. 160.
it lin. 6.

it in custodiam datus est.] 1. Reg. XXII.

lin. 10. & seq. ELIÆ *Achabus objecit, planè ut Iesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret,*] 1. Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit הַאַתָּה זֹה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל ubi Græci, ὁ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ισραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israëlem?* Sic Sacerdotes de Iesu apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Israëlem.*

lin. 12. & seq. IEREMIÆ *quoque crimini datum, id quod Iesu, vaticinatio adversus Templum.*] Ierem. VII. 4. & sequentibus. XXVI. 6. 11.

lin. 15. & seq. SCRIPTUM *reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.* Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota. R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helec. Thalmud titulo de ponderibus. Traditio Rabbi Iudæ in Masoreta ad eundem titulum de Synedrio c. Helec: *quo tempore advenit filius David, domus institutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Ieremiam X. 21. XXII. 11.

lin. 21. UT *qui populus suus non fuisset in populum assumeretur.*] Oseæ II. 24.

lin. 23. EX *Iudæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expletum extraneos.*] Ieremiæ III. 14. 17. Adde Esaiam LIII.

lin. 27. & seq. MESSIAM *Hebræis in ruinam fore: sed idem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.*] Esaiæ VIII. 14. Psal. CXVIII. 22.

pag. 161. lin. 9. PHILONI *Iudæo qui sæpè tria in Deo statuit,*

tuit.] De ſacrificiis Abel & Cain: Ηνίκα ὁ Θεὸς δορυφορέμενος ὑπὸ δυοῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἰς ὢν ὁ μόνος, τριττὰς φαντασίας ἐνεργάσατο τῇ ὁρατῇ καὶ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηκε ὡς ἐδυνήθη· ἀσθενέστεροι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cùm Deus comitatus duabus ſummis ſuis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipſe & unus, tres conceptus operatus eſt animo perſpicaci, quorum nullus menſura capitur: immenſæ enim ejus efficaciæ: ſed ſingula totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat δυναστείαν, aitque à pio animo non enuntiari, ſed in ſilentii arcano aſſeverari. Similia habet in libro de Cherubim, libro ſecundo de agricultura Noæ vocat τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἴλεω δύναμιν, *id quod eſt, vim dominam, vim beneficiam.* Maimonides initio libri de Fundamentis, & poſt eum Ioſeph Albo diſtinguunt in Deo, *Id quod cognoſcit, quod cognoſcitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent, & Abeneſdra ad Gen. XVIII. & Maimonides ductoris dubitantium parte I. cap. 68.

SERMONEM *vocat Dei nomen.*] in Allegoriis, & de confuſione linguarum. lin. 10. & ſeq.

MUNDI *opificem.*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ ἐδημιούργησε κόσμον. *Verbum ejus quo velut inſtrumento uſus Mundum fecit.* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ θεοῦ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ κατασκευάσας. *Inſtrumentum autem Dei videbis eſſe ipſum verbum Dei, per quod factus eſt Mundus.* lin. 11.

NEQUE *ingenitum, ut eſt Deus pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines.*] Locus eſt lin. 12. & ſeq.

libro, quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago libro de monarchia: & de somniis à Deo immissis: interdum ἀπεικόνισμα, ut libro pejorem insidiari meliori: et χαρακτὴρ libro 11. de Agricultura. Confer. Ioh. 1. et Heb. 1. 3.

lin. 14. & seq. QUEM *& Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, et libro de Cherubim: Ἀρχάγγελον verò libro de hærede divinorum bonorum, et libro de confusione linguarum. Idem et Angelus et יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

lin. 15. & seq. ET *Moses Nebemanni filius.*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Iosuæ caput v. *Iste angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est. Ille, inquam, Angelus qui ad Iacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille de quo dictum est, Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Iehova (id est Dominus Deus) ex Ægypto: & alibi: Misit angelum suum, & eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum ille angelus qui est Dei facies de quo dictum est: Facies mea præibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille angelus est, de quo vates: Et subitò veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quæritis, & angelus fœderis quem cupitis.* Rursum alia ejusdem verba sic: *Animadvertere attentè quid ista sibi velint. Moses enim & Israëlitæ semper optaverunt angelum primum. Cæterùm quis ille esset; verè intelliget*

re

re non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus. Mox: *Facies mea præcedet, hoc est angelus fœderis quem vos cupitis: in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciámque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per jus rigidum: sed placidè & clementer.* Conter quæ habet Manasses conciliator ad quæstionem XIX. super Genesim.

AUT *Cabalistis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus patris, filii, sive verbi, & Spiritus sancti.*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraicum Schindleri in notis אבן ספירות. Et in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schephtal. lin. 16. & seq.

QUOD *Schekina vulgo vocant.*] Et distinguunt à Spiritu sancto. Gemara Hierosolymitana Titulo de documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Ioma cap. 1. Schekina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti expectantem conversionem Iudæorum, ait R. Ionathan in præfatione Ecka Rabthi: quo rectè accepto nihil verius. lin. 25. & seq.

PLURIMI *Hebræorum tradiderunt.*] Rabbi Solomo. Idem ad Gen. XIX. 18. agnoscit à Deo assumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus assumptam putat, lin. 28.

cui

cui consentit Thalmud titulo Schebuoth & Sabbatnoth.

lin. 29. UNDE *Chaldæo paraphrastæ Messias Verbum Dei dicitur.*] Vt Oseæ lib. 7.

pag. 162. lin. 1. & seq. AUGUSTO *illo Dei.*] Nempe יהוה, Ionathan & David Kimchi ad Ieremiam XXIII. 6. cum quibus consentit R. Abba in Ecka Rabthi. יהוה צבאות Zachariæ XIV. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monstretur, ait Thalmud in Taanith ex Esaia XXV. 9.

lin. 2. ITEMQUE *Domini nomine.*] אלהים Psal. XLV. 7. quem Psalmum de Messia agere agnoscit Chaldæus ibi paraphrastes, ut et jam dicto Esaiæ loco. Item אדוני in Psal. CX. quem de Messia agere jamiam patebit.

lin. 10. PSALMUS II. et *Psalmus* CX.] Hæc loca et Zachariæ IX. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

lin. 14. DAVID *Kimchi.*] De Messia eundem II. exponunt Abraham Esdra, et R. Ionathan in Bereshith rabba.

lin. 26. ET *tanquam se minori bene precatus est.*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit. Gen. XIV. 19, 20.

lin. 28. DE *sceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Psal. CX. 2.

pag. 163. lin. 1. VT *loci similes de Messia haud dubiè agentes patefaciunt.*] Vt XLIX. 10. et qui ex prophetis adducti sunt supra.

lin. 11. VALIDISSIMA *argumenta summæ illius potestatis quam obtinere Iesum dicimus.*] Quæ vide tractata libro supra II. Adde et quæ dicta hujus libri initio.

lin. 25. ENOCHI *quendam filium.*] Nomen quod ei

ei faciunt Hebræi est, מטטור *Metator*. Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus: *Audax Hesperios veniam metator in agros.* Vegetius libro II. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάπεμψ ὁ προπεμπόμενος ἄγγελος πρὸς τὸν ἄρχοντα, *Metator, nuntius qui à principe præmittitur.*

A quo venit hæc potestas Iesu.] Ipso fatente: Ioh. 5. 19. 30. 36. 43. VI. 36. 57. VIII. 28. 49. X. 18. 29. XIV. 28. 31. XVI. 28. XX. 21. & Apostolis. Hebr. V. 5. Rom. VI. 4. 1. Cor. XI. 4. lin. 29. & seq.

ET *ad quem reditura est.*] Fatente Apostolo 1. Cor. XV. 24. pag. 164. lin. 1.

ET *cujus honori ille inservit.*] Ioh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat *Iesum* idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant Deum Mundi opificem. lin. 2.

QUAS *ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. XXIII. 34. lin. 16.

HUGO.

HVGONIS GROTII
ANNOTATIONES
AD
LIBRUM VI.

Pag. 165. lin. 5. & seq. VERA *illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissimè vexatos oppressósque floruerat.*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Constantio. *Erátque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutam & simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexiùs, quàm componenda graviùs, excitavit dissidia plurima, quæ progressa fusius aluit concertatione verborum, ut catervis antistitum, jumentis publicis ultro citróque discurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehicularie succideret nervos.*

lin. 12. MUNDO *velut intruso in Ecclesiam.*] Vide de hac re pulchrè dicta Chrysostomi Morali secundo ad II. Cor. cap. XII. post. v. 10.

lin. 13. PRINCIPES *primùm Christianos nullum fecisse bellandi modũ, etiã cum pace frui liceret.*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram. Μὴ δεῖ ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma sumere, quàm diu pace frui liceret.*

lin. 15. EPISCOPOS *acerrimè inter se certasse de summis sedibus*] Ammianus lib. XXVII. *Et hunc quoque*

quoque (Viventium ex quæsitore Palatii) discordantis populi seditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damasus & Vrsicinus supra humanum modum ad rapiendam episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrimè conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis: quæ nec corrigere sufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus secessit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instante. Constatque in Basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die CXXXVII. reperta cadavera peremptorum: efferatámque diu plebem ægrè delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, hujus rei cupidos ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cùm id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedántque vehiculis insidentes circumspectè vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine urbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viverent: quos tenuitas edendi potandique parcissimè, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus ut puros commendant et verecundos. Posteà: Hæc inter prætextatus præfecturã urbis sublimius curans per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentia rudimentis inclaruit, adeptus est id quod rarò contingit, ut cùm timeretur, amorẽ non perderet civili, minus firmavi solitum erga judices formidator: cujus auctoritate justisq; veritatis suffragiis

tumultus

tumultu linito, quem Christianorum jurgia conci-tarunt, pulsóque Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissimè adolesce-bat, gloria clari rectoris plura & utilia disponen-tis. Hic est Prætextatus de quo historiam, haud indignam quæ hîc ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Ioannis Hiero-solymitani. *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium A-fricanum Cœlestinum Romanæ urbis Episco-pum monet: *Ne fumosum typhum sæculi, in Ec-clesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & hu-militatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Gregorii Ro-mani Episcopi verè magni lib. IV. 32. 34. 36. lib. VI. 30. lib. VII. indict. I. epist. 30.

lin 16. SICUT *olim arbori vitæ prælata arbor scien-tiæ maxima dederat mala.*] Gen. II. & III.

Pag. 166. lin. 3. ET *ex religione artem factam.*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. idem libro XXII. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromis-sos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret in-trepidus. quod agebat ideo obstinatè, ut dissentio-nes augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum expertus.* Procopius Gothicorum I. cum temperamento tamen hîc ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐκ Βυζαντίου

Βυζαντίου παρὰ τὴν Ρώμης ἀρχιερέα ἥκον ὅτε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Τπάτιος, καὶ Δημήτριος ὁ τῆς ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἵνα Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφισβητοῦντε, τὰ δ' ἀπόρρητα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος, ὡς ἥκιστα ὑπομνήσομαι, ὑπονοίας γὰρ μανιώδους πρὸς ἐμοῦ ἔχειν, διαρρωθῆναι τὴν τοῦ θείου φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν, ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταλήπτα, μὴ τοί γε τοῖς θείοις φύσιν ἥκοντα· ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τὸ μὴ ἀπισῆσαι τὰ τετιμημένα· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο χρὴ περὶ θεοῦ, ὃ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε πανταπασιν ἐστι, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δ' ὡσαύτως γινώσκειν ἅπερ ἀμφὶ τῶν οἱῳδ' καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat: legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum verò Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea verò quæ sint, quanquam percognita, memorare me tædeat. Insanæ enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, planè in aperto sunt: tantum abest ut ei pareant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commoventi ea quæ aliis sancta habentur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum eiúsque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit plura de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe.* Laudat Gregoras libro VIII. dictum Lysidæ Pythagorici deinde Synesii, τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἄρχε σὺν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philoscphari*

sophari causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum. Idem libro x. multum dissuadet tales disputationes & de Latinis sui temporis loquens. Τὸς Ιτάλους διασύρω καὶ μέμφομαι ἰταμῶς ὑπως καὶ μὴ πολλῆς τ ὀφρύος τῆ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnóque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια· καὶ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ὅπῃ τῷ συλλογισμῷ ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ καὶ νομαῖς τὰ βοσκήματα, ἰκὴ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τι ὅτιν ὃ πιστεύειν φασὶν, ἀγορὰς καὶ θεατρους καὶ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τ θεολογίας, καὶ οὐδὲ τοῦτον τ ἥλιον αἰσχύνονται μάρτυρα τ ἀναιδείας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellularii opificibus effluunt Theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula. & qui ea, quæ omnino rectè credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ testem facere.*

lin. 4. & seq. AD *exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.*] Gen. xi. exprobrat has controversias Christianis sæpè Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

lin. 14. & seq. ET *in iis quæ corporis magis exercitationem, quàm animi emendationem in se continent.*] 1. Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

lin. 17. ITEMQUE *in studio flagrante semel electa-*

rum

rum partium.] Rom. x. 2. 1. Cor. 12. & sequentibus.

TANDEMQUE *evenit ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi.*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum quàm sentina vitiorum?* lin. 18. & seq.

EX *ultimo Scythiæ.*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas. lin. 21.

AC *Germaniæ recessu.*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos. lin. 22.

TUM *Turcæ maximè exceperunt.*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicũ Chalcocondilam. pag. 167. lin. 9.

CREDIQUE *sibi vult nulla inquirendi libertate.*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hîc in lectoris gratiam sequimur. lin. 19. & seq.

UT *via ad æternam salutem cognosci nequeat, ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suàque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.*] Responsio ad quæstionem IV. ad Orthodoxos inter opera Iustini: Οτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὁλῃκαρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: & qui quærit inveniet, & pulsanti aperietur.* lin. 29. pag. 168. lin. 1. & seq.

Origenes VIII. contra Celsum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς, πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἐκάστου προαίρεσιν ζητᾶσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένου, καθ' ἀξίαν κρίνων καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προαιρέσεως αὐτῶν. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac piè vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

lin. 1. MOSEM *a Deo missum*] Azoara v. XXI.

ibid. ITEM *Iesum.*] Azoara v. XII.

ibid. & seq. ET *viros sanctos fuisse qui Iesu disciplinam primi propagarunt.*] Azoara v. LXXI.

lin. 15. & seq. MULTA *narrantur planè contrà quam à Mose & ab Iesu discipulis sunt prodita.*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo Azoara II. Alia de Abrahamo Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saulis historia Azoara III. in historia Exodi multa *Azoara* XVII. & XXX. & XXXVIII. In historia Iosephi multa *Azoara* XXII. de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis *Azoara* IV. de Maria apud Zachariam educata *Azoara* V. de avibus ex luto factis per Jesum ibidem & XIII.

lin. 23. & seq. IESUM *clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Iesum, sed deceptos Iudeorum oculos,*] *Azoara* XI.

lin. 29. pag. 169. lin. 1. LIBROS *tum Mosis tum discipulorum Iesu, non quales fuerant manssisse, sed corruptos esse.*] *Azoara* IX.

pag. 170. lin. 17. IESUS *Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & prophetis promissus. Azoara* XXIX.

Ab

AB *ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] *Azoara* v. xi. Et in libro doctrinæ Mahumetis. Iesum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos. lin. 19. & seq.

MENS.] *Azoara* iv. xi. xxix. & in dicto libro. lin 20.

SAPIENTIA] Dictis locis. ibid.

DICITUR *eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] *Azoara* xxxi. ibid. & seq.

MAHUMETES *solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.*] Vide librum Generationis Mahumetis. lin. 22. & seq.

MAHUMETES *diu raptor.*] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vide disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam. lin. 25.

MULIEROSUS *semper.*] *Azoara* xlii. xliii. lxxv. & lxxvi. Vide dictam disputationem. lin. 26.

IESUS *in cœlum evectus fatente Mahumeta.*] *Azoara* xi. ibid. & seq.

IESUS *visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete etiam vitam mortuis.*] *Azoara* v. xiii. pag. 171. lin. 1.

MAHUMETES *se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.*] *Azoara* iii. xiv. xvii. xxx. lxxi. lin. 4. & seq.

UT *de magna lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa.*] *Azoara* lxiv. Videlatius hanc fabulam ex capite Ceramur apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem §. 23. lin. 12. & seq.

QUI *Mahumeti simum primi susceperunt, prædones erant.*] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod lin. 23. & seq.

λησεικὸς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum libro III. cap. de Periodo Arabum.

pag. 172. lin. 2. & seq. RELIGIO *illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est.*] Azoara X. XVIII. XXVI.

lin. 8. & seq. NEC *aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt quàm bellorum successum, & imperii magnitudinem.*] Azoara XXXIII. XLVII.

lin. 24. & seq. CUM *sæpè ea moveant adversus populos sibi non molestos.*] Vide Azoara XIX.

lin. 29. & seq. CULTUS *Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat.*] Lactantius libro V. cap. 20. *Nihil est enim tam voluntarium quam religio, in qua si animus sacrificantis aversus est, jam sublata, jam nulla est.*

pag. 173. lin. 10. & seq. PALAM *agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse.*] Azoara I. & XII. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

lin. 16. & seq. INDE *discedendi licentia.*] Vide Euthymium: & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

lin. 20. IBI *aliæ super alias mulieres.*] Azoara III. VIII. IX. XXXIII.

lin. 24. IN *circumcisione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

lin. 25. ALIISQUE *rebus per se mediis.*] Vt lotionibus Azoara IX. Vide & Euthymium.

lin. 28. VETITUM *sue vesci.*] Azoara II. XXVI.

ibid. BIBERE *vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripsere.

pag. 174. lin. 15. & seq. MANUM *ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum.*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap. XIV. & apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem II.

§. 18.

§. 18. & oratione IV. non longè à principio.

GESTARI *in sella.*] Ibidem. lin. 16.

CUM *eum verbum Dei dicit.*] Vide supra. lin. 19.

VERBUM *enim ex mente suo quodam modo gignitur.*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanielem in dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta disputatione, ubi ait. ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐν τῷ νοῒ γίνεται νοούμενος, & cætera. Cardinalem Cusanum lib. I. cap. 13. & sequentibus contra Mahumetistas: Richardum c. 9. & 15. ibid. & seq.

JESUM *singulariri quodam jure Dei filium appellari posse & debere.*] Luc. I. 35. Ioh. X. 36. Actor. III. 13, 14, 15 XIII. 33. Hebr. I. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Iesus inducitur Deum suum Patrem appellans. lin. 25. & seq.

QUAM *multa sint à veritate historiæ aliena.*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo sol quiescerer. Azoara XXVIII. de Solomone Azoara XXXVII. lin. 27. & seq.

DE *pulchra muliere.*] In libro doctrinæ Mahumetis est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum oratione II. in Mahumetem c. 15. pag. 175. lin. 1.

DE *mure in navi Noæ nato ex stercore elephantis.*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis. lin. 7. & seq.

CONTRA *autem fele ex leonis halitu.*] Ibidem. lin. 9.

DE *monte in arietem commutanda.*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis. lin. 10. & seq.

ET *de epulis in vita altera externendis per sudorem* lin. 12. & seq.

sudorem.] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

lin. 14. & seq. DE *mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

lin. 25. & seq. VT *puras manus clevent ad Deum illum.*] 1. Tim. II. Iac. IV. 8. Tertullianus *Apologetico*, *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore. oramus pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

lin. 26. & seq. QUI *omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo.*] Coloss. 26. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. XVII. 24 II. Macc. VII. 28.

lin. 28. CUM *certa fiducia eum curam nostri gerere.*] I. Petri III. II. VI v. 7.

lin. 29. CUM *nisi ejus permissu ne passer quidem cadat.*] Matth. X. 29.

pag. 176. lin. 1. & seq. *AC ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo cui & in corpus & in animum æquale jus est.*] Matth. X. 28. Luc. XII. 4.

lin. 4. & seq. CONFIDANT *non Deo tantum patri, sed & Iesu.*] Ioh. XIV. 2. Hebr. IV. 15. 16. Ephes. III. 12. & 17.

lin. 5. & seq. QUANDO *in terris aliud nomen non est quod nos salvos præstet.*] Actor. IV. 12.

lin. 7. & seq. QUOD *rectè facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt.*] Ioh VIII. 41. & sequentibus. Matth. VII. 21. Ioh. XV. 14. I. Ioh. II. 3. 4.

Sanctum

SANCTUM *illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicitè custodire.*] Matth. XIII.44.45. I.Cor.IV.7. I.Tim. VI.20. II. Tim.I.14. lin. 12. & seq.

SÆPE *legere sacra scripta.*] Coloss.IV.16. I.Thess.V.27. Apoc.I.3. lin.14. & seq.

NAM *& fideliores fuisse eorum scriptores & afflatus divini pleniores, quàm ut necessaria veritate nos fraudare vellent*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione. *Solent dicere, non omnia Apostolos scîsse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scîsse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longè utilissima. lin.17. & seq.

SED *adferendum animum paratum obsequio.*] Ioh.VII.17. V.44. Matth.XI.25. Philip. III.15. II.Petri III.16. Oseæ XIV.10. lin. 20. & seq.

NIHIL *eorum nos fugiturum quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent.*] II. Tim. III. 15.16. Ioh.XX.31. I.Petri I.23. & seq.

ATQUE *eo modo ali in nobis & excitari illum spirituum.*] II.Tim. I.6. I.Thess.V.19. lin.24. & seq.

QUI *futuræ felicitatis arrhabo est datus.*] Eph.I.14. II.Cor.I.22.V.5. lin.25. & seq.

PRIMUM *in cultu falsorum Deorum.*] I. Cor.VIII.5.6. lin. 28.

QUI *nihil sunt nisi vana nomina.*] Ibidem V. 4. & X.19. lin. 29.

QUIBUS *mali dæmones utuntur.*] I. Cor. X. 20. Apoc.IX.2. ibid. & seq.

UT *nos à veri Dei cultu avertant.*] Ephes. II. lin.1. pag.177.

11. 2. Apoc. IX. 9. 11. Theſſ. II. 9. Matth. XIII. 19. Epheſ. II. 12.

lin. 2. & ſeq. QUARE *non poſſe nos eorum ſacris participare, ita ut ſimul & Chriſti ſacrificium nobis proſit.*] I. Cor. X. 20.

lin. 4. & ſeq. SECUNDO *in videndi modo licentioſo, nec aliam habente legem quàm à cupiditate dictatam.*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

lin. 7. & ſeq. UNDE *Chriſtianos longiſſimè abeſſe oporteat.*] II. Cor. VI. 15.

lin. 8. & ſeq. QUI *non tantùm paganis præſtare multum debeant.*] Matth. V. 47. VI. 7. 32.

lin. 9. & ſeq. SED *& Iudæorum legiſperitis & Phariſæis, quorum juſtitia in externis quibuſdam factis conſiſtens non ſufficit ut ad cœleſte regnum perveniatur.*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Gal. II. 16.

lin. 13. & ſeq. NULLO *nunc in pretio eſſe circumciſionem manufactam, ſed alteram internam cordis.*] I. Cor. VII. 19. Gal. V. 6. VI. 15. Philip. III. 3. Epheſ. II. 11. Coloſſ. II. 11. Rom. II. 29.

lin. 15. OBSERVATIONEM *mandatorum Dei.*] I. Cor. VII. 19.

lin. 16. NOVAM *opificium*] Galat. VI. 15.

ibid. FIDUCIAM *in diligendo efficacem.*] Gal. V. 6.

lin. 17. UNDE *agnoſcantur veri Iſraëlitæ.*] Rom. IX. 6. I. Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

lin. 18, & ſeq. MYSTICI *Iudæi, hoc eſt Dei laudatores*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis. Τοῦ ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον. *Iudas ſymbolum ejus qui Deum profitetur.*

lin. 19. CIBORUM *diſcrimina.*] Act. X. 13. 14. 15. XV. 19.

19.20. 1.Cor.x.25. Coloſſ. 11.16.21.

SABBATA.] Coloſſ. dicto loco. lin.20.

DIES *feſtos.*] Ibidem Rom. XIV.5. ibid.

VMBRAS *eſſe rerum quæ in Chriſto, & Chriſtianis exſiſtant.*] Coloſſ.11.17. Hebr.x.1, ibid.

PRÆDICTUM *à Domino Ieſu, venturos quoſdam poſt ſua tempora qui ſe à Deo miſſos mentirentur.*] Ioh.v.43. 11.Theſſ.11.9. Matth.VII. 15.XXIV.11. Marci XIII. 22. 1.Ioh.IV.1. lin.23. & ſeq.

SED *etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud.*] Gal.1.8. lin.25. & ſeq.

QUAM *illud Chriſti tantis teſtimoniis probatum.*] 1.Ioh.v.7.8. Hebr.11.9.XII. 1.Ioh. 1.7.32. v.33. 37. 39. 46. Luc.XXIV. 27.Actor. 11. 22.23. x. 43. lin.27. & ſeq.

OLIM *quidem Deum multis variiſque modis allocutum pios, qui fuerunt, poſtremo autem voluiſſe eum nos compellare per filium ſuum.*]Heb. 1. 2. lin.29. & ſeq.

RERUM *omnium Dominum.*] 1. Cor. XV. 27. Hebr.11.5. pag.178. lin. 3.

SPLENDORIS *paterni affulgentiam, ſubſtantiæ ejus expreſſam imaginem.*] Heb. 1.3. lin. 4. & ſeq.

PER *quem condita ſunt quæ fuerunt, aut erunt.*] Ibidem. Coloſſ. 1.16. lin. 6.

QUI *ſuo imperio agit ac fert omnia.* Hebr. 1. 3. Apoc. 1.5. lin. 7.

ET *expiatis peccatis noſtris ad dextram Dei ſublatus.* Heb.1.3. IX. 12. Matth. XX. 28. 1. Ioh.11.2. IV. 10. Matth. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. 11.33.34. VII. 55. 56. Rom. VIII. 34. Epheſ. 1. 20. Coloſſ. III. 1. Heb. VIII. 1. X.12. XII. 2. lin. 8. & ſeq.

lin. 9. & seq. DIGNITATEM *supra Angelos assecutus est.*] 1. Pet. III. 22. Hebr. I. 13. Ephes. I, 21.

lin. 10. & seq. Quo *proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius*] Heb. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III 3, 4, 5, 6.

lin. 13. & seq. ARMA *Christi militibus assignata.*] Rom. XIII. 12. II. Cor. VI, 7. v. 4. Ephes. VI, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

lin. 20. PRO GALEA.] Vide præter dictum ad Ephesios locum. I. Thes. v. 8.

lin. 22. PRO *ense vero.*] Vide præter dictum locum Eph. VI. 17. Heb. IV. 12. Apoc. I. 16.

lin. 25. & seq. AD *mutuam concordiam quam Christus abiens suis tam serio commendavit.*] Ioh. XIV. 27. XIII. 34. 35. XV. 12. 17. XVII. 20. & sequentibus. XX. 19. 26. I. Ioh. I. 23. Adde Ephes. III. 14. & sequentibus. VI. 16. Heb. XIII. 20. Matt. v. 9.

lin. 27. & seq. NON *multos inter nos esse doctores debere, sed unum Iesum Christum.*] Matth. XXIII. 8. Iacob. III. I.

lin. 28. & seq. OMNES *Christianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3, 4. I. Corinth. I. 13. 15. Gal. III. 17. Eph. IV, 5. Coloss. II 12.

pag. 179. lin. 1. QUARE *non debere inter nos sectas esse & scissuras.*] I. Corint. I. 10. XI. 18. XII. 25.

lin. 4. SAPIENDUM *temperanter.*] Rom. XII. 3. 16 I. Corinth. IV. 6.

lin. 5. & seq. PRO *modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. II. Cor. X. 13. Ephes. IV, 7. 15. 16.

lin. 6. & seq. SI *qui minus omnia intelligant, eorum ferendam*

dam imbecillitatem.] Rom. XIV. XV. 2. 1. Cor VIII. 7.

VT *placidè ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant.*] Rom. XIV. 1. 11. Cor. XII. 20. Gal. V. 20. Philip. I. 16. II. 3. 55. I. Cor. XI. 16. lin. 8. & ſeq.

SI *qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe ut & ſtudio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII. 1. 2. 3. 9. XII. 8. XIII. 3. 14. 16. I. Cor. XIII. 2. II. Cor. VI. 6. VIII. 7. I. I. Pet. I. 5. 6. lin. 9. & ſeq.

HOS *verò, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, expectandos, donec & ipſis Deus latentem veritatem aperiat.*] Philip. III. 15. Epheſ. IV. 2. I. Cor. XIII. 4. 7. I. Theſſ. V. 14. II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. IIII. II. II. Tim. IV. 2. Luc. IX. 54. 55. lin. 11. & ſeq.

INTERIM *de quibus conſtat retinenda & opere implenda.*] Philip. III. 16. Iacobi I. 22, 23, 24, 25. lin. 14.

NUNC *ex parte ſciri.*] I. Cor. XIII. 9, 12. lin. 15.

VENTURUM *illud ævum quo omnia certiſſimè cognoſcenda ſint.*] Ibidem V. 10. 12. I. Ioh. III. 2. Mat. V. 8. lin. 16. & ſeq.

NE *inutile detineant talentum ſibi creditum.*] Matth. XXV. 15. & ſequentibus. lin. 18. & ſeq.

SED *omnem impendant operam ut alios Chriſto acquirant.*] I. Cor. IX. 19, 20, 21, 22. lin. 19. & ſeq.

QUAM *ad rem non tantùm adhibendos rectos ſalutareſque ſermones.*] Gal. VI. 6. Eph. IV. 29. II. Tim. I. 13. Tit. II. 8. lin. 21. & ſeq.

SED *& emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.* I. Pet. III. I. 16. Epheſ. VI. 6. II. Tim. II. 24. I. Pet. II. 12. Epheſ. IV. I. Philip. I. 27. lin. 23. & ſeq.

SI

lin. 28. & seq. SI *quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.*] Iac. I. 17. II. Thess. I. 3. I. Cor. I. 4.

lin. 29. & seq. SI *quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ ad multos errores pronæ.*] Iac. III. 2 Gal. VI. 1. 2.

APOLOGIA ECCLESIÆ ANGLICANÆ.

Editio postrema, indice admodum utili locupletior.

SECTIO prima ab init. usq; ad fol. 40. l. 5. De verâ Intra Angliæ Ecclesiam recepta Religione, una cum brevi oppositionis narratione, cui omnibus ævi & temporibus ipsa aperta fuit.
Ecclesia vera nunquam sine calumniatoribus. fol. 2.
Christus ipsa veritas nunquam sine adversariorum opprobriis. fol. 1b. 4.
Apud veteres bene nota fuit veritatis calũnia. 4. 6.
Veritas nobis conservanda. fol. 10.
Calumniæ à Romanis Pontificibus inventæ. ib. 12.
Subtilitas Romanæ Eccl siæ, qua causam iniquam & desperatam patrocinarentur. 14.
Exornata eloquentia & longæ orationes ignaris esse. 1b.
Calumniæ cum blasphemiâ ejectæ confutandæ. 18.
Cursus Evangelii persecutionum temporibus. 20.
Quomòdo hæc nostra religio, etiam invitis tot regibus Pontificibusq; propagata fuerit. 22.
Pontificium superbia. 24.
Norma admodum necessaria in controversiis agendis. 26.
Responsio ad hæreseos objectionem. 30.
Hæresis quid. 1b.
Vetus Romanæ Ecclesiæ subtilitas. ib.
Verbum scriptum est Christianis gladius. 34.

Sectio

SEctio secunda Doctrinam Anglicæ Ecclesiæ continens. fol. 40 lin. 6.
Quid de Deo credimus. 40.
Quid de Iesu Christo. ib.
Quid de Spiritu Sancto. 44.
Quid de Ecclesia. ib.
Vocatio Ministrorum. 50.
Eorum authoritas. ib.
Claves regni cœlestis. 52.
Legitimum ministrorum Ecclesiæ matrimonium. 56.
De Canonicis Scripturis. 58.
Sunt fundamentum veritatis. 60.
Sacramenta Ecclesiæ. ib.
Quibus nominibus insignita. 62.
Eorum numerus. ib.
Baptismus quid 64.
Eucharistia quid ib.
Christi ipsius præsentia in Eucharistiâ. ib. & 70.
Transubstantiatio patribus Ecclesiæ ignota. 68. 70.
Eucharistiæ abusus. 72.
Quomodo merita Christi mortis applicanda 74. 76.
Purgatorium novum tantum fatuumque commentum 76.
In Cæremonias Augustinus conquestus est. ib.
Preces nostræ sunt in linguâ intelligibili 78.
De mediatione Sanctorum, eorumque adoratione. ib. 80.
De Peccato originali 80.
De redemptione per Christum 82.
Sacrificium Christi plenum & perfectum ib.
De bonis operibus. ib.
De resurrectione mortuorum 84.

Sectio

SEctio *tertia continens perſpicuam cauſarum demonſtrationem, quare & unde hæreſes in Eccleſiâ ortæ ſunt. unà cum exemplis omnium generum variis temporibus.* fol. 88. l. 15.

Quod una cum Evangelio naſcuntur hæreſes, non ſequitur, ut per Evangelium propagatæ ſint. 90. 92.

Earum cauſæ. 94.

Diſſentiones inter Evangelium profitentes nullum certum hæreſeos ſignum. ib. 96.

Diſſentiones non à Romanâ Eccleſiâ excludunt. 98.

Vnitas non certa & propria nota Eccleſiæ Dei 102.

Reſponſio ad objectiones in mores noſtros 106. 108.

Mores antiquarum Eccleſiarum corrupti 108. 110.

SEctio *quarta, quâ regulæ vitæ, & mores Pontificum & cæterorum Romanæ Eccleſiæ planè declarantur, quorum illi caput, hi vero membra totius ſanctæ Eccleſiæ Catholicæ ſolùm viderentur.* fol. 112. l. 1.

Contraria morum objectio, ſc. objectiones adverſariorum in ſeipſos converſæ. 112.

Diſſertatio de fœminâ papâ Iohannâ. 114.

De priſcis & avitis legibus quibus nos utimur. 120.

Objiciunt nos eſſe turbulentos & ſeditioſos homines. 124.

Eadem objectio fuit primis Eccleſiæ temporibus. ib.

Reſpublica nulla unquam propter Evangelium vaſtata aut deturbata. 130.

Priores objectiones in adverſarios converſæ. 134.

Pontificum doctrinæ cum noſtrâ collatio. 142.

Objiciunt diſceſſionem noſtram ab unitate Eccleſiæ Catholicæ. 144.

Ecclesia Catholica quid. 150.
Non rarò erat Ecclesia, etiam nota. 154.
Causa discessionis nostræ ab Eccles. Rom. 156. 158.
Status Eccles. militiantis variis temporib. 160. 162.
De corrupto Romanæ Ecclesiæ statu. 166. 168.
In confesso est apud seipsos (se membra Romanæ Ecclesiæ) suæ ipsius Ecclesiæ corruptio. 168.
Impietas in sacro-sanctas scripturas. 178. & 184.
Verbi divini authoritas. 188.

Sectio *quinta, objectiones, patrumq; responsiones nec non concilia in se continens.* fol. 190. l. 20.
Collatio Romanæ Ecclesiæ cum patribus Ecclesiæ antiquis. 200. 202.
Non est Pontificis potestas nec non injustè susceptæ. 210 212.
Quot nova inventa, loco veteris & veræ religionis. à Romanis Pontificibus illata sunt. 218.
Ecclesia Romana errare potest. 224.
Causa nostræ ab Eccles. Rom. discessionis. 226. 228
Collatio utriusq; Ecclesiæ inter se. 234. 236.

Sectio *sexta, quâ continetur quanti ab Ecclesiâ nostrâ concilia habentur, nec non usus seu potius eorum abusus ab Ecclesiâ Rom.* f. 234. l. 28.
Vtrum Papa omnibus Conciliis sit superior. 246.
Errores, quos de seipsa Romana Ecclesia confessa est, non corr guntur. 256:
Vetus religio verissima. 286.
De Synodis provincialibus. 292.
De authoritate Romani Pontificis in Cõciliis. 302.
Argumentum successionis refutatum. 306.
Pax inquirenda est, non violatâ veritate. 324.
Recapitulatio. fol. 318. l. 9.